

5/6
M. O. M. SEBONI

**KGOSI
SEBELE
II**

J. L. VAN SCHAİK - LIMITED
PRETORIA

KGOSI SEBELE II

Mokwadi wa:

Rammone Wa Kgalagadi.

Maboko – Maloba Le Maabane.

Koketsa-Kitso Ya Lefatshe.

Kgosi Isang Pilane.

Kgosi Henry Wa Bone(Phetolelo).

“Morena, o siame: le dikatlholo tsa gago di siame. Di-
tshupo tsotlhe tse o di laotseng, di siame, le gone di
boikanyo thata.”

KGOSI SEBELE II

M. O. M. SEBONI, B. A., M. EDUC.

J. L. VAN SCHAIK, LIMITED, PRETORIA

1956

PHUMOSETSO

A lekwalo le e nne sesupo sa ditebogo tsa me go

Mme le Rre

ba ba nkgodisitseng ba ntirela molemo le ditshwanelo
tse ope o neng a se ka ke a di kgona fa e se fela ka
thuso le tumelo mo Modimong.

Bantu Studies Dept
3260 19/58

DIKGAOLO

I.	Botsalo ba ga Sebele II	9
II.	Sebele II le go ithuta	20
III.	Sebele II ke madiatlhageng	33
IV.	Sebele II o ile Fora	43
V.	Sebele II a apesiwa nkwe	55
VI.	Sebele II le Sekwele sa Bogwera	66
VII.	Sebele II kwa Mafikeng	76
VIII.	Sebele II le Lenyalo	83
IX.	Diphetolo tsa ga Sebele II	88
X.	Sebele II le go palamela Ghantsi	95
XI.	Bokhutlo le Phitlho ya ga Sebele II	103
XII.	Dikai tsa makubukubu	113

DUMELA MMADI!

Lehuma le le utlwisang botlhoko ke khumanegelo ya tlhamalatso le thulaganyo ya ditso tsa merafe ya Setswana. A o kwalela kwa motshegetsing wa ditso tsa ditšhaba kwa Pitoria kampo kwa baphuthing ba dikwalo tsa ditso mo matlung a dibuka tsa dikgaolo tsa Kopano tse nne, kampo teng kwa ditilong tsa dikgosi tse di latlhileng merafe di e abetswe, ga o ke o nne letshego go fitlhela mafoko a a amanang le matshelo a dikgosi tsa Tshireletso a rulagantswe ka tshwanelo.

Ka go latelelana ga loso la ba ba neng ba itse sengwe kaga bone, ditso tseo di timeletse rure rure. Ke ka moo ke ineileng matshwenyego a go kokoanya masalela a mafoko a ditlhogo tse di maina a se ka keng a nyelediwa ke sepe le go beela dikokomana mmapa kaga tsone. Ba ba tla ithutang kaga matshelo a batho ba, le fa ebile re setse re tsamaile go ya boyabatho, ba tla fiwa lesedi la go bona mathata a a neng a ntse a lebaganye le bone. Matshelo a bagolo ba maabane ke segakololo sa gore re ka tshela botshelo bo bo phepa mme ya re re tlogela lefatshe leno ra sia motlhala o o tla latelwang ke ba bangwe.

Mafoko a lekwalo le a phuthilwe ka go itsalanya le ba ba itseng thata kaga botshelo ba ga Sebele II le mororo mokwadi a ne a dule matlho mo lobakeng lwa puso ya gagwe. Bontsi ba dilo tse di tlotlwang mo lekwalong le di diregile fa pele ga gagwe, le maina a

bangwe a itsiwe ke ene sentle fela ka a a badile mo a neng a gatisitswe teng. Ke thusitswe ke batho ba le bantsi kwa Mokwena le mo dithokong tsa motse oo, e le batho ba go ka tweng bone le Sebele II e ne e le dijamongo, ba ntshana se se mo menong.

Tsholofelo ke gore mo dipakeng tse di tlang mafoko a bogosi botlhe ba Tshireletso le mafatshe a a tshwanang nao, a kgobokanngwe mme go dirwe letlole la matlhale a Basotho. Basotho ke merafe e e buang Setswana, Sesotho, Sepedi, jalo jalo.

Mafoko a lekwalo le ga a kwalelwa go nyatsa le fa e le go baya ope molato; a kwaletswa go tlhagisa gore motho ke phologolo e e botlhale, e e thata, e e filweng kakanyo; a kwaletswa gore tshiamo le tshenyego ya botshelo ba motho ga e mo diatleng le nonofong ya gagwe. Botshelo ba motho bo sokasokiwa ke mathata gongwe matobetobe a a golelang mo go one. La bofelo, ga go na ope o ka nnang maswe gotlhegotlhe gongwe a siana gotlhegotlhe mo go mang le mang.

Bogosi bo thata gonne bo lebaganye le setshedi se se borethe, motho: "Bakang Morena, lona merafe yotlhe: mmakeng lona litšhaba tsotlhe.

Gonne pelonomi ya gagwe e kgolo go rona: le nnete ya Morena e nnetse rure... Aleluja." (Pesaleme 117)

Fort Hare, C.P., July, 1956.

M.O.M. Seboni

I. BOTSALO BA GA SEBELE II

Ditso tse di tla kwalwang kaga baagi ba Bantsho ba Aferika wa Borwa ga di nke di tlhoka go supa mathata a a tlisitsweng ke kopano ya pudulogo e e duleng kwa merafeng ya Bophirima ya jwelelela mo merafeng ya mono. Ka bokhutshwanyane go tla rulaganngwa mafoko a a amanang le go thulana moo ga meetlo ya Basweu le Bantsho mo sekhutlong sengwe sa lefatshe leno, mme babadi ba tla bona ka fa go sa boneleng dilo ka go tshwana go dirang makubukubu le mereferefere ka teng mo matshelong a batho.

Jaaka bakwaledi ba ditso tsa Setswana ba setse ba umakile, kwa motseng wa Bakwena, motseng wa ga Mma-Magana, motseng wa boSebele le Setšhele go kile ga busa kgosi e e neng e godile ka leina la Kealeboga. Erile gore rraagwe a bilediwe kwa badimong a apesiwa nkwe ka mokgwa, mme a bewa mo setilong sa bogosi sa ga rraagwe. Ka bofefo, jaaka dikgosi di tle di dire, a ipeela molao wa gagwe mo lekgotleng a raya Bakwena a re, "Morafe wa ga rre, le ke le nthuseng; le bolelele bana ba lona gore ba khutlele go mpitsa Kealeboga. Ke tla le busa mme mo pusong ya me, ke tla itsiwe ka leina la Setšhele wa Bobedi." A bua a buile motho yo montle mme le fa e le ope a se ka a nna teng yo a botsang gore molato wa leina la ga rraagwe ke ofe; ga tlhokafala yo o gotetsang molelo a o bona o peperetla, ga twe kgosi ya tlhotsa, malata ra gogoba.

Puso ya kgosi e ne e le khutshwane ka e tlaetse go digela dingwaga tse some mme mo bokhutshwaneng ba yone, puso eo e ne e tletse makubukubu a morafe, ya baya motheo o o thata wa matshwenyego a a tla diragalelang balatedi ba gagwe. E tla bo e le phoso fa mmadi a ka gopola gore kgosi e fitlhetse kagiso mme ya e tobekanya, ya e senya ka go sa tlhokomeleng. Nnete ke gore Bakwena ba ne ba tshedile dingwaga tse dintsi mme ba golela mo dikgannye tse di bokete tse di opisang ditlhogo tsa banna. Le mo nakong ya dikgosi tse di busitseng fa pele ga ga Setšhele II, khuduego ga e ise e ke e tlhokafale gonne fa babedi kgotsa bararo ba phuthegetseng teng moraedi o a bo a ntse a itlhakantse nabo. Tumelo ya Sekeresete e nnile sengwe sa dikgopi tse di huduileng kagiso e e neng e bopagantse morafe. Phetolo ya meetlo jaaka khutliso ya thupo mo morafeng e bakile tlhokakutlwano e kgolo gonne foo go bonetse merwalela e mebedi e kopanela kgorwaneng e e pitlaganyeng, ebong morwalela wa tlhabologo ya Bophirima le morwalela wa tswelopele ya semorafe. Lefufa le lone ga le a ka la tlhokafala, lefufa selo se sa itsiweng mmala, le go tweng le apeetswe le lentswe, lentswe la butswa ga sala lefufa. Kana lefufa ke matlhakatlhakane a maikutlo; bontlha bongwe ba lone ke lerato, bo bongwe ke kgalefo mme bo bongwe ke poifo ya gore selo kgotsa motho yo go fufanwang kaga gagwe o tla nyelela. Le a bo le ne le fuduaka megopolo ya batho le ba akantsha dilo di se gaufi, le tlatša dipelo tsa bone ka boipuselosetso.

Mo temeng e a neng a tlhomilwe go e lema mo lefatsheng, Setšhele II o itsege ka melao e a neng a e tlhometse morafe ya gagwe ebong go tiisa kiletso ya seno sa khadi se, le fa e se seno sa Bakwena, go bonalang se sa bolo

go ingaparetsa mo mekgweng ya bone. Ke seno se se saleng se ilediwa ke Sebele I mme mo lebakeng la ga Setšhele II kgosi e ile ya ipelesolola morwalo wa go bona gore molao wa khadi o a tshegediwa ka go o rolela mo magetleng a dikgosana. A baya molao a o tlhamaletsa gore fa motho a ka bonwa a ba a tshwarwa a itšarabolosa ka yone, e tla re fa go supegile gore kgosana e ne e itse kaga khadi eo, go otlhaiwe monwi le kgosana ya gagwe ka thupa e e batlang dikgomo tse pedi tse di mafura, mo kgosaneng. Selo se se raya go re kgosana nngwe le nngwe e ne e le setlhodi se se disang kiletso ya khadi.

Khadi ke seno se se tswang ka kwa ntle ga metse ya Setswana se tla le basadi ba ba kileng ba siya le diporo, ba ya go itaagana kwa mafatsheng a bajaki. Ke seno ka gobo dino di tlhokwa mme ba opedi ba dipako tsa yone ba re e duedisa moenwi ka go mo sega makgwafo le go mo ntshofatsa sefatlhogo. Go taga ga yone ga go tshamekelwe gonne e dirwa ka tlhakantshuke ya dilo, ka memela, maupi, ditapole, metsokwe, dibidiso tse di bogale, le tse dingwe tse di itlhaganedisang go bela ga yone gore e gwase, go nkge monko wa yone o o bitsang motho a le kgakala. Sukiri e ntsho e bantsi ba reng ga e a siamelwa go jewa, ke yone mme konokono mo pidisong ya khadi. Ka sebakanyana e kile ya lepalepana le bojalwa ba Setswana, morafe wa kgaogana makgamu a mabedi bangwe ba ngaparela khadi, ba bangwe ba re bone ba tla swela mo momeleng wa mabele mabelega batho.

Bojalwa ba Setswana tota e ne e le sejo sa legae, e le sefitlholo sa banna bagolo ba go tweng mala a bone a setse a sa rate go ngapangapiwa ke dijo tse di thata ka di tlwaetse go kokona motho mala. Ka nako ya ga Setšhele II, bo no bo nowa ka botswerere, o fitlhela

banna ba reteleditse nkgwana e khunwana, diphaana e le tse di tshetlhana tse di setilweng ke motho a itse go tshwara thipana. Di lekana ka botelele le mororo di fapaanye ka methama. Molao e ne e le gore motho a ise tlhogong, a hupe go le gonnye mme a beye phaana fa fatshe a tle a itse go bua sentle le go nna a supa ka monwana o moleele; gape e le gore e se ka ya re gongwe a tshela ba bangwe ka bojalwa. Lerata e ne e se lerata fa bo nowang teng gonne mongwe le mongwe o ne a gololesegile, a bua fela ka fa a ka kgonang ka teng le fa batho ba bone ba ne ba kgopisana ba sa rayana sepe mme dikomang di senye boitumelo. Teng mo dinong tseo ke teng kwa go neng go reediwa dikgabisa puo teng gonne bojalwa ke sejo se se tlotliwang le ka puo, motho a ntse a re, "A ko o mminoloseitse, mogatsaka; motho yo MmaSebati o filwe mpho e e gakgamatsang ya go apaya bojalwa bo bo tsididi, e seng dinkwe tse re tsamayang re di sielwa ke makgarebe a Mokwena." Mosadi a mo tshelale ka mabela ka sego se se ntlenyane se se beetsweng bojalwa fela. Mosimane a bo ise tlhogong, a budulale a bo re kwiditi-kwiditi-kwiditi, a sole ditedu, a bo reetse jaaka bo tsamaela kwa tlhogong mme fa e se monwi a bone tota, a utlwe lefatshe le simolola le tsibikela ka ene a ba a felelwe ke dikgang. Bone bo ne bo sa tagele motho rure mme le gone dingaka tsa Sekgowa tse di botlhale tsa re bo ne bo na le meno-ntshane e e siametseng madi le botshelo. Setšhele a iletsa khadi mme a dumelela bojalwa ba Setswana mo motseng. Motho yo o neng a tshwerwe ka yone o ne a lebanywe ke tefa ya dikgomo tse nne, mong wa ntlo e go nwelwang teng le ene fela jalo, mme yo o neng a sielwa ke banwi ene a lefisiwe kgomo.

Kgosi ya dumelela thupiso ya basimane, ya kganela ya basetsana mme ka molao o, a utlwisa pelo ya ga rraagwe mogolo Sebele I botlhoko ka ene a ne a ileditse, a khutlisa thupiso yotlhe. Ke teng fa a tlleng a iphitlhela a emeelanaye le Bakwena ba bantsho teng. Badumedi ba supa segokga sa kereke e e agilweng ke borraagwe go tsaya maemo a thupiso mme banna ba Setswana bone ba tlhoka go bona molemo o o tswang mo tumelong. Morafe wa ngamolana ka dikakanyo ba ba bitswang bahaitane bone ba eme ka le le reng, "Go tswa bogologolong ba ga Bile, kgakala kwa dikgathong tsa bogare ba Aferika, teng kwa borraetsho mogolwagolwane ba tswang teng, bomorafe ba rona bo bolokilwe ke dithuto tse bana ba di rutwang kwa dikweleng tsa thupiso. Melao ya botshelo le masaitseweng a a se ka keng a bolelelwa ba ba sa tsweng go rupa, a bewa pepeneneng fela kwa thupisong. Thupiso ke poloka, sekwele ke polao!" Badumedi le baruti le basweu ba yela gongwe ka lentswe le legolo ba re, "Tseo ke dilo tsa lefifi, tsa ga Saatane yo o dinko di boboa, tlhabologang gonne bogosi ba legodimo bo atametse!" Mokgwa ke namane e tona mo kakanyong e go tweng botho; o tshwana le madi a a elelang mo ditshikeng tsa mebele ya rona.

Erile a bona gore bagwebi ba rata go tlhotlhora khumo ya lefatshe la gagwe a baya molao o o iletsang thekiso ya dikgomo kwa ntle ga tetelelo ya puso ampo ya moemedi wa kgosi. Ka molao wa Sekgowa motho a ka dira se a se ratang ka leruo la gagwe; ka wa Setswana, kgosi ke matlho le ditsebe tsa tokololo ya morafe; yo o senyang leruo a ka nna a idiwa go le senya gonne e tla re a sena go ijela ditsagagwe jalo, a tloge a tshwenye ka go tsamaya a kopa. Gape mo dipakeng tseo, e seng tsa

gompieno tsa kgwebo, batlhoki e ne e le morwalo wa kgosi, ka dijo tsa kgosing e ne e le tsa mongwe le mongwe.

Mme bogolo kgosi e ne ya ikokeletsa kgalefo le letlhoo la kgotla yooro-Kgosidintsi ka go bisa go agisanya le Mohumagadi, MmaKgosi, ene mosadi yo mogolo. Mmoholela o bile wa dira gore e re ntswa kgosi e ne e ineetse mo tumelong e tloge jaanong e batle mosadi wa bobedi le wa boraro, ke gore e tseye lefufa ka fa tettelelong ya meetlo le mekgwa ya Setswana mme bogolo, ya Sekwena sa phologolo e nna mo metsing. Kgang kgolo eo ya senyolola thata, ya senyolola maikano a ga Sebele I yo a neng a itumile sannapo go leka go kitlanya Bakwena mo motseng wa bone wa Borakalalo. Setšhele, ka go leka go fokotsa matshwenyego, a ya go agela mosadi wa gagwe wa bobedi, ebong Lena, kwa motseng o o tlogileng wa bidiwa Ntsweng, ka o ne o le fa gare ga dithaba tse di godileng mme tse e reng fa motho a gowa mo go tsone, di nne di neelelane ka mokgosi wa gagwe. Motse o ne o ikadile le kgošopo, wa ema o lebile noka e Bakwena ba neng ba nwa mo go yone mme kwa morago wa itiketsa le majwe, wa ba wa ya go tswelelela kwa setsheng se se neng se filwe Maburu a a bidiwang, Makudukudu kgotsa Makhalata. Ka kwa tlase ga totoma e ya dithaba e, teng kwa noka e fetang e itsomatsomaka teng fa e sena go ralala dikgaga tse di boitshegang, ga aga ba ba tlhokileng bonno mme motse wa bone wa bidiwa wa Kakwatlase. One wa itsoma le lejwe wa ba wa nna wa lelala legaga la ga Kobokwe le go tweng dikgosi tsa bogologolo di ne di tle di latlhele baloi teng. Motho e re a bofilwe maoto le mabogo a emisiwe fa lesing la lone mme a tewe go twe a lebe letsatsi la bofelo mme jaana a kgoromelediwe mo teng kwa tlase kwa

selelo sa khuranyo ya meno e neng se utlwala se mo latola teng.

Kgosi e ne e kopile morafe go sala o *šwaile* le motse wa Borakalo mme ya dumelela fela batho ba se kae go e pata kwa e yang teng. Le fa go ntse jalo motse wa rutlomologa, rra a kgaogana le ngwana, motho le mogolowe ba fapaana ka megopolo mme ya nna jalo tshimologo ya kgotlhang fa gare ga maphata a mabedi a motse wa ga Setšhele.

Ka mosadi wa gagwe wa ntlha, ene motlhophiwa wa morafe, Setšhele II a gorosa lefatsheng bana ba basimane ba supa. A ba raya maina a a ba kgaogantseng ka ditlhopha; ba le babedi ba reelelwa borraabo mogolo ebong Sebele le Kgari; ba le bararo ba tewa maina a a ka dirisiwang go phutholola dinako tse go neng go tshelelwa ka tsone le go tlhalosa dibelabelane tse di a bong di ne di bonala mo leratong la bone ebong Tumagole, Padi, le Mosarwa; leina la a le mongwe fela la tsewa mo bukeng ya tumelo ga twe Kgwanyakgwanyang le tla bulelwa mme gofejane a teeelwa tlhakodimajwe, Neale, ka Setswana ga twe, Molaodi.

Batswana, mme bogolo Bakwena, ka e le bone dikgosi tse dikgolo, ba itse go raya maina thata mme leina ke keletso gore ngwana a tshwane ka gotlhe le motho yo a teeletseng ka ene. Fa gongwe leina ke motswedi o o thusang gore motho a se ka a ba a lebalwa mo botshelong. Ka mabaka a, go lemosega gore motho a ka nna a gotsa yo a mo reeleletseng gongwe a fapaana nae ka ditsela di le dintsi. Legale Batswana bone ba re, ina lebe seromo, ba raya gore fa gongwe motho botshelo ba gagwe bo tle bo ne eketse bo laolwa ke leina la gagwe.

Le mo banneng ba ba ga Setšhele ba, re tla fitlhela

go ntse fela jalo. Sebele II o ne a nna kgosi jaaka rraagwe mogolo e ne e le kgosi mme le bogosi ba gagwe ba se ka ba tlhoka dibelabelane, dingwe tsa tsone di tlisitswe ke bomadimabe ba gagwe, tse dingwe ke go tlhoka kitso ya tsamaiso ya dilo ka fa mekgweng ya basweu mme sa boraro e le ka ntata ya mathata a a goletseng mo go one, mme a senya pelo ya gagwe, a e sokasoka, a mo tlatša maikutlo a go ipusolosetsa mo bathong botlhe gonne botshelo ba gagwe mo bonyaneng bo ne bo tlhokile boiketlo.

Monnawe Tumagole badimo ba gana gore a tshele ka boleele mme ba mmiletsa kwa bonnong ba bone. A utlwala a duma a le kgakala jaaka leina la gagwe le mo eleeditse. Padi e rile a sale mosimanyana a re o ya ka fa molapong. A ralala diphata tsa majwe mme ga twe erile a le golo gongwe a dikanyediwa ke letsomane la ditshwene tsa mo gotlha ka dithupa a ba a sala a le dipadi. Gape, erile fa makubukubu a tsogela mogolowe mme a simolola go nnelwa dikhuduthamaga, babolai ba gagwe ba ikatumetsa Padi gore a ipaakanyetse go tsaya setilo. Badimo kana le itse go dira dilo jang, ka e le lona le khutshwafaditseng botshelo ba gagwe gore a tle a se ka a nna dipadi gabedi! Ba mmitša pele ga tse dikgolo di diragala, a sia lesea mo diroding tsa ga mmaalo.

Yo o biditsweng Mosarwa a ngaparelwa ke bosarwa ka mmannete, a tlhoka khumo ya lefatshe mme a huma pelo e tshweu, pelo e e senang bolele le fa e le lone lefufa. A golela mo thutong pele ga a ya go wela kwa boTeemaneng go tshaba baphoronyi ba thupiso jaaka re tla utlwa kwa pele, mme bofelong, ke yole o utlwalelwa kwa Mosi-o-a-thunya a sena go kgobotlediwa ke malwetsi le pelo e e botlhoko ya go kgaoganngwa le batho a ba rata. Ka

setshwano, ke ene motho yo o bopilweng ka letsopa le go bopilweng Sebele II ka lone. Lentswe le metsamao ya gagwe, ke raya le sone seemo, le mokgwa wa go leba batho ekele ga rate go ba leba, ke ene Sebele fela. Ke motho yo o bonolo yo o ratileng puo ya Sekgowa mme a se bua ka bokgabale.

Kgari ene fa e le go gotsa, o tla bo a gotsitse Kgari wa bogologolo mme go tloga bonyaneng ba gagwe e ne e le motho yo o tletseng tshisimogo, yo o ratang botho mme a tlwaelwa ke batho ba le bantsi. Mathata a maku-bukubu a puso ya ga mogolowe a kgobokanela mo tlhogong ya gagwe mme a oba tlhogo go a rwala senna. Mo baneng ba ga Setšhele II ga go na ope yo o supileng thato ya thuto le go itswelediso pele go mo feta. A kgaratlha a ba a ya go ithuta kwa lefatsheng la Matebele la Rhodesia. Go tsweng koo, a romelwa kwa sekweleng sa Koloni sa St Matthew's College. Teng koo ke gone a itshupileng bongwana'a kgosi teng, ka go ikokobetsa mo gogolo. Erile fa kopo ya gore mogolowe a tlosiwe mo bogosing e setse e babaletse puso, a busiwa ka tshoganetso go tla go tsaya puso ya morafe.

Leina la ga Kgwanyakgwanyang le tla tlhaga mo dinakong tsa mathata a lefatshe la Bakwena mme a se ka a tshela ka boleele go bona bofelelo ba puso ya ga mogolowe. A tsamaya a sia masiela mo lefatsheng.

Gofejana wa ga MmaKgosi ke gone a tshelang botshelo ba gagwe jaaka kgomo e e itayang metsi a e a nwang ka dimpa. Ditso go botoka di ka didimalela go mo nanatha gonne tema ya botshelo ba gagwe e santse e lengwa. Bo ne bo ntse jaana botshelo ba basimane ba ga Setšhele jaana!

Ka mosadi wa kgosi wa bobedi ga tsalwa ngwana wa

mosimane a le mongwe fela mme a bidiwa Godisang, go tsewa mo ditsebeng tsa lekwalo le le Boitshepho jaaka go tle go balwe go twe, "Godisang Morena lona dilo tsothle tsa lefatshe, mmakeng le mo godise ka go se na bokhutlo". Erile a ntse a itumeletswe ke morafe, monna a bidiwa Kagiso a nna a mo tshamikisa ka go mmitisa MacIntosch mme leina leo la mo ngaparela jaaka bongapa a tloga a bidiwa Mmekentai. Mosimanyana yo a gola a ratwa ka lerato le le boitshegang le le bileng la dira lefufa fa gare ga bana ba kgosi ba ba tona, ba akanya gore ka tsela nngwe dibaga di ka tloga bafolole ding tsa ya baaparing, ebile ba tshaba gonne e yare go e latswa bobo e tloge e e ntshe bololo. Ngwana wa bobedi mo tlung e ne e le kgarebane, mosetsana wa mmala wa moretlwana mme ene a teelelwa ga twe, Gorileng. Mmadi a tle a lemoge fa kgarebane e e ne e le yone yosi fa gare ga makolwane a a badilweng. Kgosi e ne e sa rate Godisang a angwa ke sepe mme Gorileng go sa buiwe,

Kgarebe tshwana e meno maswaana
 Erileng go swa ga fifala maru
 Morafe wa pepetlologa nageng
 Makawana ra lela re se banene!

A ratwa mme a tsewa jaaka eketeng ke sejana sa bo-
 tlhokwa. Le fa go ntse jalo kgosi ga e ise e ke e supe go
 tlhoka lerato mo baneng ba bagolo ba ga MmaKgosi le
 Mmabatho,

Mosadi a itse go tsala dikgosi,
 Ke Phetogo a tsetse makau a supa.

Erile Sebele II le bomonnawe ba tswa matlho, ba
 kgatlhantshiwa ke khuduego e e neng e apesitse motse

wa bone; ba re ka re ba itlhokomolosa dipuo, ba ithiba ditsebe mo ditshebong le dingongoregong tse di neng di kaya borukutlhi bo bo fitlhegileng, dilo tsotlhe tse tsa itshubelela mo ditlhaloganyong tsa bone mme ya re ka go twe se se jeleng rre le nna ngwana se tla nja, ba gola ba na le maikaelelo a gore ba tla swela fa letlhakoring la ga rraabo. Ka botlalo gone ba ne ba itse fa bokete ba morafe e le bo bo hudugileng le rraabo go tswa kwa motseng o mogolo wa Borakalalo, go palama dithaba le go thibelela mo dikgošopong tsa majwe. Mo go bone gape go ne go ipontsha mo pepeneneng gore bao ba Ntsweng ke bone batho ba ba neng ba rata kgosi ka lerato le le se nang selabe, le le itseng gore kgosi ke thipa, e sega molootsi mme go be go se na molato ope; bone ba ne ba itse sentle gore fa ka thaelesego ya pelo go ne go ka setshwaraganwa ke makgamu a mabedi a Bakwena, ntlha ya kgosi e ne e tla iwa ke Modimo. Ee, bontsi ba batho ba, bo ne bo sa lebe diphoso tsa Mokwena ka gonne, ka mokgwa, lefoko la kgosi le agelwa lesakana, melato ya yone e pipitlwa fela.

Le tsone dikgotla tse di neng di setse kwa motseng o mogologolo, di ne di aroganye ka megopolo, tse dingwe di etsa-etsega di sa rate go itsiwe fa di emeng teng; ba bangwe ba ne ba sa fitlhe go ntsha le le reng, kgosi e ba fedisitse pelo mo ba sa tlholeng ba e baya sebete. Le mororo seemo sa botshelo se ne se ntse jaana, Bakwena ba ne ba tshela botshelo ba bone jaaka bana ba monna a le mongwe, ba phuthaganela ditiro tse dikgolo tsa semorafe. Mme tota dikhuduego tse, di ne tsa diya tswelopele e e ka bong e ne ya diragala mo dinakong tseo.

II. SEBELE II LE GO ITHUTA

Dikgosi tsa dipaka tsa maloba di ne di ratile go intlafatsa ka go tsaya dilo tse dintle tsa tlhabologo ya Bophirima gore di tle di itse go ruta batho ba tsone kaga tsone. Kgosi Setšhele II a tsenya ngwana wa gagwe yo motona mo dikweleng tsa lefatshe la gagwe gore a ithute go bala, go kwala le go buisa buka. Dikwele di ne di fokola ka baruti ba ne ba sa ntse ba leka go thusa batho go ipalela Beibile fela, go sena kakanyo ya gore baru-twana ba fetele kwa pele mo dithutong. Mme jaana kgosi ya rulaganyetsa Sebele II go ya go tsena sekwele sa Moeding (Tiger Kloof) go tla a ipaakanyetsa tiro e kgolo ya go busa morafe mogang a fitlhileng mo bonneng. Morwa kgosi a tla gae a tlile boitapolosong mme ya re a tshwanetse go boela kwa sekweleng gape, a le supa letsatsi le phatsima fa godimo ga ditlhogo tsa batho a re, ke le! A gana ngaa wa banyana gore a khutlele kwa dithutong. O ne a sa ntse a le kwa diemong tse di kwa tlase thata mme ga go itsege gore a o tennwe ke go bala le ditompilaneng ampo ke go fitlhela a se na kgatlhego mo go fufuleleng thuto. Kgosi ya mo šobolela, ya mo gotolela matlho a bogosi le go mmolelela phatlalatsa gore fa a ka nyatsa lefoko la gagwe le le se keng le nyatswa ke ope, o tla mo leleka mo motseng wa gagwe. Ka sebaka se, Sebele a itumelela go utlwa seo, ka e ne e le se a neng a se batla.

Sebele II e ne e le letlharapa la lekawana, e le mosimane

wa phetakapejane mme le batho ba simolotse go nna ba mo raya kwa sephiring ba re, "kana wena motlhang o busang, eketse o tla hula motho ka tlhobolo. Re a go tshaba monna, Sebele; mme o itse gore fa o ka dira jalo rona re tla go phatlalalela, re ya go ikananya mo mera-feng e sele." Bogologolo ngwana wa kgosi o na a se na thata mo bathong ebile go na le molao wa gore fa a rumola batho ka go ikanya rraagwe, ba mo tshware ba mmetse, ba mo ntshe bosilo mo tlhogong. Mme fa a ne a ka raelesega a kibitlela kwa kgosing o ne a ka nna a neelwa monna wa mophato ga twe a mmetse ka thupa ya moretlwa. Bana ba dikgosi tsa gompieno ke bone babusi ba o fitlhelang ba ntse ba re, "nna fa o ne o ka ba nkadima bathonyana ba ba gago ba, nka ragaka selo ka ditlhako, ka foforaka ntša meno ka tlhogo. Ke lona le senyang malata a ka go a bitsa bomonna'a lona." Ka gantsi dikgosi di arabe di re, "ga re iketle, ngwanaka, nako ya gago e sa ntse e tla; batho ba bokete mme puso e re busang ka yone e, ke e e tlholegileng le bone. E se ka ya ba ya re ke sena go bileliwa kwa badimong wa leka go tshameka ka batho, o tla bo o batla go tloga wa re o loilwe o sa loiwa ke ope. Dipelo tsa batho, tate, di a bolaya, ke mogau, motšatša mogakatsa mala. Reetsa taelo ya me; ntwā kgolo ke ya molomo. Bagologolo borrago ba ne ba tle ba re, batho ke dintsi ba okwa ke boladu, gongwe ba re, nkgodi go lelalwa yo o tshotseng."

Erile a sena go phuthaganelwa ke Bakwenā ba mo goagoga go mo thusa kgosi rraagwe, Sebele a robesetsa dikgonyana mo ditsebeng, a tsupa-tsupa molongwana, a budubudulala go kaya fa pelo e mhitile e re a phamole mongwe a mo gatagate ka dinao, a bokolele jaaka poo mo godimo ga gagwe. A didimala ka sebaka se setelele

mme ope a se ka a itse dikakanyo tse di huduanang mo pelong ya gagwe. O ne a akanya go inaya naga go ya bofelelong ba lefatshe kwa a neng a ise a ke a fitlhe teng. A tsomatsomela le motse a ntsha botlhoko ba pelo ya gagwe fa a na le batho ba gagwe ba a ba ikantseng segolo setona, mme ka bofefo ga itsiwe se a batlang go se dira.

Ka letsatsi le lengwe erile jaaka dikoko tse ditonanyana di betsabetsa diphukana di etsa-etsana ka go re, "bosigo bo kae", a rwala mokgweleana wa gagwe a tswa kgoro ya ntlo. A ikutlwa a retolola selotlele sa yone la bofelo mme e rile a sena go tswa ka kgoro ya lelwapa, pelo ya gagwe e hubitse e ntse e re tlere! a rothisa keledi ya bogalaka, a ikana fa a se kitla a tsena sekwele seo. Ke yole! Letsatsi erile le gasa lefatshe ka metswi ya marang a lone a a bogale morwa kgosi a bo a kokobetse mo dithabeng a sena le ope go mo pata. Dipelo tsa ba ba neng ba nna khuduthamaga nae di ne di kile tsa rutlega tsa batla di latlha dinama tsa bone, motho a bua kga-boeledi a re, lemina e ya re le fela le ye nkong e le nngwe. A feta legaga la ga Kobokwe mme ya re a le kgakajana le lone a retologa a le leba mme a fitlhela matlho a gagwe a tsenelela kwa lefifing la lone le le sisimosang mmele. A tlelwa ke dikakanyo tse di emisitseng moriri wa gagwe ka ntlha, tsa o sopaanya jaaka eketeng mmolai o ne a le gaufi le ene. A beta pelo mme a ralala lesu le go neng go twe le suma dipoko tsa batho ba ba neng ba feletse mo legageng leo. A etla a utlwa mekgosi ya batho ba bitsana mme go sa bonale fa ba buang teng. A fata metlhaba motho wa lekolwane, a manolola mangwete fa a gatang teng mme erile dikgomo tsa meraka di gamiwa a bo a setse a utlwisitse tsela botlhoko. Erile le fitlha tlhaka letsatsi leo a bo a goroga mo bopalame-

long ba setimela. Mo tseleng o ne a sentse dinako ka go leba lefatshe la ga rraagwe le go akanya se se tla le diragalelang fa makhubu a lewatle la botshelo a ne a ka nna a golela kwa pele, a ba a tla a hupetsa rraagwe yo o mo lelekileng.

A se bona seporo sa setimela se namaletse se ntse ekete sa re, “yo o batlang go bapa le nna ke tla mo gorosa kwa a yang teng.” Se ne se phatsima mo kgalalelong ya letsatsi la mo mosong. A fitlhela ditorokose tsa setimela sa dikgomo mme ya re a gopola ba a ba siileng kwa morago a bona go le botoka go iphitlha mo lefatsheng la botsalo ba gagwe. Jaana he, a kgarakgatshega le merafe le meratshwana mme gongwe le gongwe kwa a fitlhileng teng, a amogelwa ka mabogo a mabedi ka e ne e le ngwana wa ga Setšhele a Motswasele. A tlhabisiwa dikgomo le dipudi le dinku, a ntshediwa dimpho tsa go ithusa. Kana se e ne e le mokgwa wa Setswana gore moenyana o pele, lebone la wabo. A tlôtle polelo ya teleko ya gagwe ka mafoko a a tlhomolang pelo. Ka dikgosi di ne di sa rate go rumolana ka se se sa bonaleng, tse dintsi tsa tseisa mafoko a gagwe phefo, tse dingwe tsa mo feretlha ka dipotso go fitlhela di itemogela gore fa di ka tlakatlakela puo ya gagwe, di tla tloga di iphitlhela di itshetse madi a kgofa godimo. Motho e re a sa reetse a re, “lesang Sebele, o tla ja mathe a balekane ba gagwe”. Baitse ba melao ba re, “fa selo se e ka bo e le mafoko se, Setšhele o ka bo a setse a rometse morongwi kwano go re raya a re re mmatlise ka kwano; phuduhudu e e molala moleele, e tshabelelwa ke marumo.”

La bofelo Sebele II a tsena motse wa Kgatleng wa Motshudi. A leba bontle ba one jaaka o thekeleditswe ke majwe a matlhatlaganyane a a goletseng kwa marung.

A fitlhela o le mo nakong ya ipelo le kagiso. Kgosi erile e sena go bona gore o amogetswe ka matlametlo e ba e reetsa selelo sa gagwe, ya rulaganyetsa gore barongwi ba ba tlotlegileng ba mo tseye, ba mo ise kwa go rraagwe ba fete ba mo rapelele kgosi. Pele mowa wa gagwe wa kgaratlha fa a gopola go latlhegelwa ke kgololesego e a setseng a e ipatletse. A loga mano a go gana go boela kwa gae mme Mokgatla a mo imela ka go mo tlhalosetsa fa a se ka ke a itshela molelo o fisa godimo ka go boloka mo motseng wa gagwe ngwana'a ga

Motšatša mogokatsa mala yo go tweng
Noga e kgolo ya noka tse dikgolo
E go tweng e kile ya tsosetsa bangwe kgwanyape
Ya re Bakgatla ya ba tsosetsa phefo,
Ngwana'a Lekone a tshaba a sutlha..

Ka a ne a buledisitswe ka mekakata ya dipitse tsa kgosing, erile letsatsi le fitlha tlhaka ya lone ka dithota tsa bophirima, tsa bo di itatlhela mo metsaneng ya ntlha ya Mokwena mme tsa tsena ka kwa kgosing ka maabanyane a magolo. Sebele II a lala a robetse a sa bona rraagwe, pelo ya lala e ditaya jaaka tloloko ya dikgomo, dikgopolo tsa methalethale di gana go mo tlogela a le nosi. Dikoko tsa ntlha di ledile a di reeditse a fopholetsa go itse gore e tla re le tlhaba le mo tlele le eng. O ne a loga mano a ka fa a tla arabang dipotso tse dithata tse di tlhomaganyeng fela tsa kgosi. Bogolo o ne a tshaba gore e se re gongwe mekgerwana e go tweng dikgosana ya tloga ya mmetisa pelo mme ya re a fetola mongwe ka mafoko a a lebanyeng a bo a dira molato o motona.

Kgosi ya phakelela kwa kgotleng e sa itse gore morwa wa yone o mo motseng mme ya akofa ya lemogisiwa ke dipuo tsa banna ba kgotla ba ba bong ba ne ba leka go mmaakanyetsa mafoko, gore se teng se se tla begewang mo go ene mosong oo. Mongwe wa basimane ba moreneng a tla a kibakiba, a re kutse ka lengwele fa pele ga gagwe, a opa-opa diatla a ikokobeditse ka tlotlo e kgolo. Ga a ise a ke a lekgwe lefoko le le bolelang kgorogo ya ngwana wa gagwe ya bo e le kgosi e re thusu mo go ene ka bogale bo bo feteletseng. Bakgatla ba tlhaga gore a ba bone, le ene morwawe a iphitlhile fa gare ga bone. Kgosi ka e betilwe ke pelo ya mo omanya ya ba ya ya go mmoela golo go se gauhi. Ba re ka re ba opa magofi, ba kukeletsa pele molelo o le bogale gale. A mo duba mmele ka mafoko a a sa lekanang lekawana la dingwaga tsa gagwe a ba a mmolelela fa a tshegofetse go tla le Bakgatla go iphalodisa titeo e e botlhoko.

A gola jalo morwa kgosi yo mogolo, ekete o jesitswe mokaikai gore a kgarakgatshege le lefatshe, a nkgelwe ke legae la gagwe. Bodutu ba mo sutlhisa gape mme jaanong a ipaakanyetsa go ya go wela kwa diporong, kwa a tla se keng a busiwa ke ope teng. O ne a lapisitswe ke go tlhola a ipatikile ka makotswana, a tsena ka diferwana le gore a tshela ka go tshaba bogale ba kgosi ka ntlha ya go gana sekwele ga gagwe. Ka mokgwa o, mme ka tsela e e itsiweng ke ene fela, Sebele la mo tlhabela mo dipoweng tse di fa gare ga gagabo le Tera-nsefala, a gopotse golo a sa go itse. A etla a leba mafatshe a ditso di reng e ne e le a Bakwena pele ga khuduego tse di kgolo tsa basweu di ba hudusa kwa Koloni, di ba tlodisa dinoka tse di tshabegang tsa Namune le Mhatlha mme bone ba nnela go kgarameletsa bantsho kwa di-

kgatlhong tsa Sekaka sa Kgalagadi. A bona Maburu jaaka a fataka mmu wa mokata o mohibidu ba o lema ba ba ba o thubaka mangwete pele ga ba jwala dipeo tsa bone. A rakana le ditsela tsa difatanaga tse di tlhamaletseng le tse di didilweng ka semente mme a ipotsa gore a e tla re a busa a kgone dilo tse di ntseng jalo ampo o tla rorongwa bogosi ka ntlha ya go latlha sekwele.

Dinako tse go buiwang kaga tsone tse, e ne e le dipaka tsa kagiso fa di bapisiwa le tse re leng mo go tsone jaanong. Go ne go tshosiwa bana ka boramotsholaka-kgetsi, malaita le botsotsi ba sa gopolwe. Erile mo tseleng a sena go kopana le mongwe, ba ba ba dumalana go tshwarisana tsela, ba o tsena motse wa Gauteng, teng kwa go tweng seporo se felela teng. Letshego la gagwe ya nna gobo Batswana ba itlhophetse go aga kwa bophirimeng ba one. Ka pela a fitlhela a dikanyeditswe ke merafe ya Setswana e e dirang mo merafong mme ebile lentswe le dule le le reng banna le basimane ba iphophothe, go phuthwe madinyana a a ka thusang morwa kgosi. Pelo e itse go latlha letlalo mme ke tlwaelo ya bana ba ba sa tlhokeng sepe go ngala le go itlogedisa ditshwanelo tsa khumo ya bone.

Majwe a ne a santse a tobetsega go le bonolo go batlela ngwana wa kgosi tiro e e mo tshwanetseng mo mesimeng mme bogolo tiro ya go kwala ga bomabalane. Sebele II a simolola tiro mo merafong jaana mme gongwe le gongwe kwa a dirileng teng a tlhakatlhakana le merafe ya Setswana. E ka bo go tlabeelediwa fa go ka twe ga a a ka a kopakopana le batho ba mefutafuta e e sa eletsegeng. Kana o ne a ikisitse kwa methaleng ya batho, dilo tse di ditlhogo di thata, ba bangwe bomokaloba ba ba atholang puo ka dintwa tsa mabole. A bona jaaka

basimane ba thula ka tlhogo fa go lowa, jaaka mosimane wa Pietersburg a ititaya dihuba marokgwe a a mabura-bura a leketla mo lethekeng la gagwe. A reetsa dipolelo tsa baleofi le bone babolai ba batho, ba ba neng ba simolotse go nna ba tshoganyetsa batsamai.

Le yone tulo eo ya kompone e ne e se felo fa go tshwanetseng motho yo ka moso o tla etelelang mewa e mentsi. Go ne go ka mo tsenya dikgopolo tse di kgopo, tse di sa tshwaneleng mmusi wa batho. Ee, a bona botshe-lo ba diketekete tsa bantsho ba lefatshe leno ba ba nnang mo mesimeng jaaka dithakadu mme ba fata mateng a lefatshe, go le sia le le kgapetla e e ka nnang ya phosumela, ya fitlha boikgantsho ba motho le ditiro tsa diatla tsa gagwe. A utlwa go robala mo malawaneng a mosima a a dirilweng ka semente, a motho o a tsenang ka go gogomela mo go one; a ja nama ya mosima e e besitsweng ke mosimane wa setswerere, a e loka ka letswai le le magwata le le utlwalang lethathanya mo magaleng, mme a šaba borotheo bo bo bokete ba mosima ka yone, pele ga a inyorolosa ka mageu a masweusweu a teng, gongwe ka bojalwa ba mosima bo bo tsididi.

O ne a se ka ke a falola dintwa tsa botshelo bo, tse ka gantsi di diragalang fa gare ga merafe ya mesima, mme molamu le lebante la ditshipi le dibolai tse dingwe tse di diphatsa, di diresiwe. Kana mo o ne a tshwana le motho yo o nelwang ke pula mo nageng mme a iphitlhela a farafarilwe ke metsi a a elelang mo mokgatšheng o o neeletsang noka e e tshabegang. Motho wa go nna jalo o tle a bone ka botlalo poitshego le nonofo ya metsi, a ba a re fa a na le pelo e e ka itebatsang diphatsa, a bone bontle ba one metsi a a elelang ka makgethe ntswa a fitlhile botlhogo. Sebele II kwa diko-

mponeng a bona dikgaolo tsotlhe tsa botshelo mme kakanyo ya gagwe ya bulega.

Badiri ba mesima ga se batho ba ba tlwaetseng go nna golo go le gongwe fela ka dingwaga tse dintsi. Ba natefelelwa ke go tlhomaganya ditulo tse ba kileng ba dira mo go tsone mme ba tlotla kaga mathata le menate ya tsone. Ngwana wa kgosi le ene o nnile a kgarakga-tshega le motse wa Gauteng jalo jaaka leleme la tleloko le le se nang boitapoloso. E ne e tle e re motlha mongwe fa bareri ba etetse makolwane ka thero mme a utlwa ba bua kaga ngwana wa mohumi yo o kileng a ikgaoganya le khumo ya ga gabo, a ipotse fa thuto eo e ne e sa lebane le ene. Erile a sena go nna a dira mo mafelong a mantsi, a fela a tsenye kwa mosimeng wa Nourse Mine, ntlheng ya botlhabatsatsi ba motse wa Johaneseborogo. Teng a dira ka tapologo.

Mešwadile ya nna ya utlwala gore ditau tsa kwa moseja di a bo di bebentsha melomo; ga twe Kaisara o tsositse leferetlho ka gore o batla ditshwanelo tsa gagwe. Kwa gae, ka e ne e le sebaka go sa utlwale sepe ka mojaboswa wa Bakwena, batho ba simolola go seba-seba gore e ka ne a wetse kae. Ene o ne a tsomatsomela le metsana ya Gauteng, a ithuta sele le sele, e ba e sala ekete o tsaletswe mo tikologong ya gone. Nonofa ya dipapadi tsa mefuta e itshupa segolo mo mothung yo o goletseng kwa tidimalong ya mafatshe a Setswana ka kwa ntle; e mmudulola matlho, e mo senolele boroko bo a goletseng mo go bone, e mmontshe bosilo le boramatla ba go golela kwa dikgweng, kwa potlako mo dilong e sa busetseng sepe. Bogolo ga tse, e tlatse pelo ya motho dingongorego ka go mmontsha dipatikego tse a dikanyeditsweng ke tsone mme ka go tlhoka matlho a a bonang, a sa di bone. O

fitlhela botshelo ba Setswana bo le bonya, bo le modikolosa, bo sa neye motho mongwe le mongwe kgololesego e a tlileng le yone go tswa badimong. Dilo tsotlhe tse, Sebele II a di bona mme a ikana gore e tla re motlhang a kokomalang setilo sa bogosi ba Mokwena, ene o tla lebela kwa pele, a tlhabolola morafe wa gagwe gore le one o je menate e e itumelelwang ke baagi ba Gauteng.

A tlhakatlhakana le baopedi ba mantswe le ba ditompeta ba ba neng ba huduaka metse ka malatsi a boikhutso ba opelela mekete e e tlotlegileng. A ithuta go letsa ditinkane le matlole a Sekgowa ka mabela a a sa lebalesegeng. Mme mo dithutong tse di neng di tlhophilwe ke pelo ya gagwe tse, Sebele a aloga e le segogotla sa pina ka lentswe le le monate le le dumalanang le letlole. A rata pina ya moretelediane ya makau le makharebe mme ya bo e le gone e tsenang mo lefatsheng leno, e tseetswe kwa godimo, ó fitlhela monna a bina a ba a tshologa mefufutso. A simolole ka go apola baki, e latelwe ke nnorobaki, kwa morago go sale go leketlha dikurisipane go itsa borokgwe go gosomana. Malatsing ao, katara e e bidiwang serope sa ga Saatane, e ne e tsenya batho botsenwa fa e tshwerwe ke seitse sa yone. Mo letsatsing molodi wa yone o ne o tle o etele tlhaloganyo ya mmini, o mo gopotse maitsiboa, jaaka molodi oo o tla elera mo phefong, o senka ditsebe tsa ba ba o tlhaloganyang.

Ga ba bantsi ba ba tleng ba dule Gauteng mme ba falole bagakolodi ba ba gapeletsang makawana go etela matlo a dino tsa methale. Ga ba bantsi ba ba nonofileng gore fa ba phumosediwa majalwa ao a a fitlhwang mo mesimeng ya malwapa, ba bo leboge ka lefoko la molomo, mme motho a ikitse go bo leka le go tloga a bo ngaparelela

rure. Ba ka balwa mo seatleng sa letsogo ba ba itshwarang senna fa ba phumoseditswe dino tsa Sekgowa tse di tsewang jaaka tlotlo e e kwa pelepele. Diteko tse, di kile tsa leka botho ba ga Sebele II kwa Gauteng mme se a se fetogileng kwa morago se ne se bontsha ka fa a iphemetseng ka teng jaaka motho wa maemo a gagwe.

Botho ba motho bo simologa le matsalo a gagwe; ga se selo se se tshoganang se diragetse ka letsatsi le le lengwe fela mme le gone dilo di dintsi mo botshelong tse di ka thusang kgotsa tsa senya sebopego sa botho se se siameng. Motheo wa botho ke dimpho tse go duwang natso tlholegong mme tse bontsi ba tsone e leng tseo bana ba di gotsang mo batsading le mo masikeng a bone, go isa motlhoding wa bone le botlhano! Mongwe le mongwe o tsetswe a siame, a le pelo tsweu mme jaana batho ba bangwe ke bone ba tleng ba mo sokamise, ba mo kgelole mo bothong bo a tlholegileng ka bone. Motho o farologana le phologolo ka gonno o na le nonofo ya go rutwa se a tshwanetseng a se dira, gape motho o na le tlhaloganyo e go sa itsiweng fa diphologolo di na nao gonno, ka fa di tsamaisang botshelo ba tsone ka teng, ga di supe tlhaloganyo e e kaekae.

Dingwe tsa dilo tse di faposang motho mo tseleng ya botho ba gagwe ke legae le a tsaletsweng mo go lone. Fa e le legae le le se nang sepe le kgapo ya ngwana, gongwe le go tlholang go nnetse dintwa le dikomang mo go lone, ngwana wa lone o tla nna le botho bo bo sokameng, gongwe e tla re go leka go lwantsha mathata a gagwe kwa lwapeng, a sie, a ye go tlhakatlhakana le magodu le babolai. Legae le le tlhokisang ngwana boiketlo le kgololesego le lone ga le thuse popo ya botho fela jaaka le le tlhokileng letshego la go kgona go jesa le go

apesa bana ka tshwanelo. Pelonyana ya ngwana, le fa le mmona a didimetse, e tletse dikakanyo tse di gakga-matsang!

Fa a setse a fitlhile mo bokolwanyaneng kgotsa bogarebeng, ngwana o ka nna a sokamisiwa ke bankane ba gagwe kgotsa ba bagolo mo go ene. Le bone boitaolo bo bo se nang selekanyo ba go kgarakgatshega mo menateng yotlhe ya lefatshe jaaka ya go tsamaya dibaesekopo, go jesa dikarata tsa madi kgotsa go beela dipitse tsa lebelo, go nonofile go kgelola botho ba ngwana 'a motho, ga mo dira sepupae le nkgatakerelele wa nnete. Le gone go tsena sekwele se se sa tshwanelang tlhaloganyo ya gagwe, kgotsa go dira tiro e e sa mo lebaganang, e a sa itumeleleng go e dira, kgotsa go tlhoka tiro gotlhe-gotlhe, ke dingwe tsa dilo tse di ka nnang tsa itsa botho ba ngwana go gola jaaka Mmopi a rata.

Fa disenyi tse tsa botho di setse di simolotse tiro ya tsone mo mothong, go mo isetsa seatla le go mmetsa kana go mo tlhorontsha ka dikomanyo le bogale, go supa go tlhoka go tlhaloganya selo se go tweng motho. Go tshwana le gore motho e re a re o tsenywe ke bolwetse ba go roroma a tewe go twe a tswele kwa ntle a iphokise phefo. Thupa yone le fa go twe e tle e ntshe botsenwa mo mothong, ga e ka ke ya thusa sepe. Ngwana wa ga Setšhele II o ne a arametse mewa e mentsi e, ya mo mokanela, ya mo tsenelela, ya sokasoka botho ba gagwe bo bo neng bo siame thata mme fa go ka gopolwa mathata a a neng a hupeditse legae le a goletseng mo go lone, go tla bonala sentle gore mathata ao ke one a mo dirileng se a fedileng a dule sone. Kwa badimong o dule a siame, a se na leina la gagwe, a le phepa jaaka metsi a motlhodi gongwe motswedi.

Dilo tse tsa rakarakana le megopolo ya botshelo ba Setswana bo Sebele II a neng a tle a nne a tseye dikgang kaga bone le makolwane a mangwe kwa gae le teng kwa meepong, ba tlotle kaga mekgwa ya setho le mathata a a tliwang ke go e hularela. Thatathata o ne a fisiwa ke keletso a go rata go itse sephiri sa kwa thupisong mme a bile a kganelwa ke tumelo e a goletseng mo go yone, mme e mmaagwe o neng a e gagamaletse nakong ya fa bokete ba lefatshe bo ne bo mo ipontsha. A di kgoromeletsa kwa tlase ga boboko ba kgakologelo gore a di lebale. Dilo tse motho o lehang go di itebatsa ka gonne di utlwise mowa wa gagwe botlhoko, ke tsone tse di bogisang ka setlhogo se se feteletseng kwa morago, o fitlhele di hukunyetsa di rotoga jaaka ditoro ntswa e se tsone.

Naga e ne e sa ntse e athame, kwa le kwa go kokomoga ditotoma tsa mmu o o tswang mo maleng a lefatshe, mesi e se ka mesi, le mafaratlhatlha a ditshipi tse di tlhatlosang merwalo ya mmu wa gauta di ntse diteleletele go ya marung, mme di se na boitapoloso. E ne e se dingwaga tse dintsi go fetile setsuatsue sa Ntwa ya Maburu le Manyesimane e e neng e tshikhintse Aferika Borwa mo dikgareng tsa yone, mme fa e fetileng teng, e siile lehuma le khumanego mo motlhaleng wa yone. Lefatshe la Aferika Borwa le ne le le mo kagisong e e eletsegang, mekgatšha le mehapha ya dithaba e apesi-tswe ke kobo e tala ya dimela; dikgomo mo dikhuting tsa melapo le mo dipoweng, di nonne ebile eketse ke dikubu. Loapi lo ne lo le lobududu mme mmala wa lone o bonala mo metsing a lewatle le le tlhatswang dithoko tsa gagwe. Letsatsi phatsimo ya lone e ne e tliša botshelo, e galaletse mme e itumelelwa le ke dikhukhwane tse di

tseremang mo mogoteng wa lone. Dinoka di ne di elelela kwa di ratang go ya teng mme tsotlhe di phorosetsa merwalela ya tsone mo nokeng e kgolo ya lewatle. Mongwe le mongwe o ne a ngaparetse tiro ya botshelo ba gagwe mme le ene Sebele II a ngaparetse tiro ya go kwalela badiri ba mesima. Kagisong eo, ga utlwala mokgosi o tswa kgakala!

III. SEBELE II KE MADI-A-TLHAGENG

Erile go le motlha mongwe go itisitswe ga tsena mosimane mongwe wa mophato wa gagwe mme a tla a bonala a le mafoko. Kwa morago ga matsogo a a tlotlwang ke merafe ya Setswana, a motho o a dirisang go bolela tsotlhe tse di amanang le botshelo ba gagwe, mosimane a bolela fa lekwallo le a le amogetseng le tswa gae le mmoleletse fa go kuiwa makolwane a mophato wa bone go tshwara pene go ya Ntweng e e tsogileng kwa Yorupa. E ne e le yone ya ga Kaisara, e e rileng basadi ba etleeletsa banna gore ba ye go e thibelela kwa kgakala-kgakala, ba opela ba re, "Kaisara o tshotse ngwana o tshwana le ene." A gana Sebele II yo montshonyana go utlwa fa mophato wa gagwe o sena moeteledipele; ba mo thatafatsa pelo ba re, "bogwera bo se nang kgajane bo wela mo isong".

Mowa wa go rata go bona lefatshe le ditiragalelo tsa lone wa hudua makolwane, mme bontsi ba ikopa go latlhela dithekethe go ya go tsenela tlhabano. Sebele le ene a amogela mafoko a mme a bona gore se se siameng ke go ya go swa a tlhabanela kgololesego ya gagwe. Lefoko la mogologolo la gakololwa mongwe le mongwe

yo o neng a na le pelaelo ya tshwanelo ya gagwe le le reng:

“Makolwane re bomadi-a-tlhageng,
Re bomadi-matlalatlala-le-naga.”

Ga re tsokotsoko! tsokotsoko! mephato ya ema ka bagogi ba yone. E ne e se mephato e e dirilweng ka thupo jaaka e ne e le ka mokgwa wa Setswana gonne bogwera bo ne bo setse bo kile ba khutlisiwa ke bogosi. Mephato e, e ne e phuthagannwa ka kakanyo ya botsalo ba motho. Motse wa Mokwena, jaaka metse e mengwe e e tshwanang le one, o ne o suma botshelo ba batho, go se na legaagaa le le motlha mongwe fela, go bonala boMagineye dingaka tse dikgolo tsa dintwa tsa Matebele a ga Moselekatsi, tse di neng di agetse Setšhele, di feta di kumakumile dikgetsi tsa dipheko di ya go alafa batlhabani, di ba thaya gore difawa tsa ntwā di tle di ba tlole godimo, di ye go wela mo metsing a lewatle ampo mo gare ga mephato ya bone baba. Le tsa bantlo di ne di tlolakaka bosigo le motshegare di phurisa banna digwere tse di maina a thata gore e tle e re fa go tla senyegang teng, fa ba tla iphitlhelang ba dikanyeditswe ke dira teng, motho wa bone a bone a nyelela mo matlhong a bone a ya go wela kwa polokesegong, e seng jalo, matlho a baba a biloge ba tlhoke go mmona le go mo gapa legolegwa. Go ne go ntse jaana batlhabani ba dirwa marojana maitisi, maboa a ikgorosa. Kwa matlong e ne e le selemo se opisang tlhogo ya motho, mosadi a ntse a kaologa mo bosigong a lela a re, “Batho wee, ke swelang wee; a selo se motho o kile a nna boswagadi a le monnye jaaka nna wee! “Batswana ga ba ke ba tshwenya motho yo o intshang mosi ka selemo sa go

sunasunetsa, mme fela fa a ka ntsha mosi ka sekhurumelo a re, "Ijoo, ijoo, ke swelang wee," foo mongwe le mongwe o tla batla go mo kgaotsa gonne selelo seo ke sone se se neng se lelwa mo dinakong tsa bagologolo fa dintwa di sa ntse di tle di ripitle merafe le meratshwana, di fise metse le masakana a yone go sale go tlola kgabo e ntsho e e tlhakatlhakanyeng le bohibidu ba diteme tsa molelo o o fisang madi le nama ya motho, o je go fele, go bo go sale go rile ngololo! Selelo seo ga se rutwe, se utlwala le mo mading a gago le fa ebile o robetse, se tebatebisa pelo ya motho, se e reye se re, "Tsoga, o tsose sekgoropa se o se tshedisang, gare 'fifing go tshwaraganwa ka dikobo; tsosa motho yoo a thuse!"

Makolwane one a ne a ipona bonna, a ikgopoletse go ya go tlhajwa ke phefo le go kamparana le baba. Bangwe ba ne ba itumeletse mokukuselo wa setimela se ba tlholang ba se bona ba emetse kgakala, ba bangwe ba ipeletse go bona bophadiphadi ba lewatle le le kometsang gotlhe mo go tlang go kgokgoediwa ke metsi a dinoka le dinokana, le go palama sehudi seo sa nna sa kokomoga ka bone jaaka mokoro mo dinokeng tse ditona boLimpopo. Bontsintsi bo ne bo gogwa ke puo ya pereko mme dihudi tse di tlosang nonyane e notame mo letlhara-tswaneng, tsone di ne di rata go ya go leka go itse go hula tlhobolo ga tsone. Kana go ne go sa gopolwe gore Mojeremane o tla betsa ka kolo le ka phefo e e tletseng mogau. Go ne go ntse jalo he, mo motseng wa ga Setšhele 'a Motswasele.

Mo moferefereng o, go ne go le teng mewa e mengwe e e neng e sa itse le fa e le sepe kaga dilo tse di diragalang kwa magaeng, e seng go umaka kwa moseja ga mawatle a mabududu. Badisana le banna ba meraka ba ne ba

ntse mo boitumelong, ba nnetse go gopa mowa o o monate o o tlang le phefo e e fokang e tswa ka ntlha ya lesaka la dikgomo le dipudi. Ba reeditse melelo e e tlhaloganyesegang ya dintša tsa bone fa di kganya bosigo kwa sekgweng, di dikanyeditse thakadu, gongwe noko, gongwe di palamisitse yone nkwe, katse ya naga, e a bo e nnetse go di tlhaba ka matlho a yone a a bogale, mogatla wa yone o ne o ya kwa, o itse go boa o ya ka kwa, eketse e akanya se e tshwanetseng go se dira ka tsone fa e tlola, e kgaogana le dikala tsa setlhare mme e gobalala mo moweng go ya go ithakanya natso.

Ba ne ba itisitse jaaka gale ka dikatatlhogo tsa malepa a Setswana mosimane a ntse a re “mpolelela dilo, o mpolelele sennanne,” mme yo mongwe a phamoge a re leina la selo seo badi! Bangwe ba ne ba reeditse ka tlhokomelo kaga tau e e tlhasetseng meraka ya bolaya magomo le mabodi mme e siametswe ke go tswelwa ke banna letsolo gobo mogologolo a ne a sale a bolela a re, tau ga e re e hupile lerapo e le kgwe. Dipelo tsa banna tsa tebateba di akanya jaaka motlhala wa yone o a bo o tla nna o tsena o tswa sekgwa se se teteanyeng, o dikadika o bo o nna o ikgata gantsintsi pele ga phologolo seka katse eo, e borolala fa thoko ga one gore e tle e bone moelati a sa ntse a e tsere ka motlhala mme e itse go mo garumela le go mo tlolela ka tshoganyetso e e remang marapo a motho. Batsomi ba ditau le dinkwe ba re mokgwa o o supa nonofo ya tlhaloganyo ya dilalomise. Di timetsa modilati ka go nna di kgarakgatshega jaana boo tsie e jesitswe molemo wa mokaikai. Di bona motsomi sentle jaaka a atamela a ratela, a lobile mokgwasa le mokitimetso wa gagwe a tlhokometse motlhala mo mmung. Ere morwa motho a tla a bibila-bibila, a

sa gopole go wela sepe godimo, e mo tlolele ka meroro e e tetemisang lefatshe, e mo dubadube le mmu go mo sekisa bosetlhogo ba gagwe. Mo tsielong ya letshogo a tlhoke se a itirelang sone fa e se go nnela go goa gore, "nthusang batho, wee, tau e a nja, e a nkometsa, jaanong e ntlantla ka meno a yone a a diphatsa, e rumarumetsa marapo a me, e a nja!" Yo mongwe a e hule a e gosomanye fa fatshe gongwe a e tlhabe fela mme e tloge e kotame ka diragwana boo katsana, e šene meno, e boko-lele e ipaakanyetsa go gobalala mo sebakeng.

Kwa mesimeng ya majwana a Gauta makolwane a mantsi a Setswana a ne a sa tshosiwa ke pego ya Ntwa eo mme a ne a le boitumelong le tapologong ya botshelo; a phuthegele mathokong a metsana ya bantsho ka Maapelo le ka Tshipi ka kgaisano ya tshianiso ya bommaesekele. E re go twe, "nanogang!" mosimane a tso-kotsege jaaka phefo ya setsokotsane mo godimo ga yone; a goge keetane, a feferege ka lebelo la mmamabudubutswane; a ribame mo dinakeng tsa yone a kwatlaletse jaaka tlhomeso, maoto a fapaana ka pele mo eketeng ga tlhole a lomagantswe le dinoka. A tedimogane mo mokwakweng wa bodilo ba semente, phefo e tsiditsana e mo fodisa sehuba se se tukang molelo wa setšhwe, e omisa mofufutso o bo o sala o ngaparetse jaaka letswai le lesweu le le boleta. Pono eo e ne e kgatlha e sa tshameke fa basianisi ba bonwa ba lwela tsela, ba ribame ka mpa ya sebetse. Kana ba ne ba gogwa ke kitso ya gore baboni kwa bofelong ba letetse go amogela mmasekgantshwane ka meduuetso le megolokwane jaaka a tsena a kgana, a tlola ja-aka mogale wa ntwā, gongwe setswerere sa pina ya dinaka.

Le teng kwa motsheong wa kompone basimane bangwe ba ba neng ba tlhwaafaletse gae ba ne ba nnetse mainane

a makhutshwane, ba thapotse kobo segole. Motshameko o ke one o neng o dirisiwa go thuthuntsha kakanyo e e leng nngwe ya dimpho tsa tlholo tse di farologanyang motho mo diphologolong le dibopiwa tse dingwe tse dintsi. Maikaelelo a mainane ke gore ke go lekana mo kitsong ya go a arabela kwa ntle ga phoso. Wa ntlha o ne a ka re, "Mpolelang dilo le mpolelele dipudi tsoora Mpepe tse di mabele a masokesoke" mme e re fa yo o bodiawang a itse karabo, a kgomoge a re, "Ke lengangale." Lengangale ke sejo se se dirwang ka lerotse le le tlogetsweng la oma mme la beiwa go tla le apewa le jewa fa dinako tsa merogo le letlhafula di fetile. Le tle le omelediwe ke letsatsi, kgaketla ya lerotse e gaupane jaaka segwapa sa nama le mororo motse wa lone o ne o se ke o nyelelela rure. Go omeleleng ga lone, lengangale le a sokasokega, le ngonagane boo letlalo le utlwa molelo.

Jaanong go simolole wa bobedi a botse wa ntlha a re, "Mpolelele dilo o mpolelele baloi ba mmina mitlweng". Fa yo a bodiawang a sa itse karabo, e nne ene yo a botsang go fitlhela a botsa leinane le le thata mo go yo mongwe, mme jaana go twe a bolele karabo go tla a rekolola tlhaloso ya le le mo paletseng. A reye wa ntlha a re, "Go tewa marothodi a pula jaaka a wela mo godimo ga metsi a a ikgatileng mme a dira dipudula tse eketeng tsa lefulo la molora". Wa ntlha a rekolole la gagwe a re, "Go tewa tlhatlha fa go twe: kgomo e ntsho e e tlhako tshweu ya melapo." Tlhatlha ke mofuta wa bojang bo go logwang ditlatlana, magogo a a alwang, metlhotlho e go gamolwang bojalwa ka yone le tse dingwe. E botala bo bo yang bontshung mme thito ya bone e tshweutshweu jaaka sefokabolea. E mela mo dikhuting tsa noka mo metsi le monywe go sa tlhokafaleng teng.

Gape teng kwa merakeng, motshameko o o neng o tlotlegile mo gare ga basimane le basetsana e ne e le wa dikarata tsa Setswana. O ne o jesiwa ka letlhokwa, mosimane gongwe mosetsana wa ntlha a tshole setokinyana sa lone mo seatleng a se patigantse fa gare ga menwana, a nne a se amoganye le diatla jalo, yo a lekwang a nnele go akanya ka fa se fetiseditsweng ka teng. Molekiwa mongwe le mongwe o ne a botswa gasome mme fa a tshwere dikarabo tse dintsi go gaisa jaaka a paletswe, a bo a fentse. Fa a ne a ka palelwa go feta ga tlhano, gone go ne go twe o digetswe mo leisong la molelo. Seo e ne e le tlhabisa ditlhong e kgolo; fa mmotsi a ne a fentswe, le gone o ne a a bo a wetse mo leisong. Se se neng se gakgamatsa ka motshameko o e ne e le boikanyego ba batshameki. Tsietsano e ne e le sewelo ka gonne ka nako nngwe le nngwe motshwara-letlhokwa o ne a patikesega go supa sekhwinitšhane seo ka fa a se batelegileng teng, fa karabo e ntshitswe. Fa go badilwe ga fitlhwa mo lesomeng, mmotsi a nne mmodiwa, mmodiwa a nne mmotsi.

Kwa teng ga dikgwa, kwa go anameng meraka ya dikgomo, thaka e tshesane e ne e re ka maitiso e re tsoko-tsoko-tsoko e phuthanele go loisa dipina tsa dikgomo tsa dinaka tse di masokesoke. E re lerole le rile thi, pina e dule mo 'ganong le mo magofing a diatla, mosimane a sesele, a rage mmu ka dinao, a etse molema wa pholo nngwe ya ga gabo. Dipina tseo di ne di akantsha tlhaloganyo gonne nngwe le nngwe e ne e le ya maitirelo e se ya mantswe a a se nang bofetolo. Basimane ba ba bosilo bone e ne e tle e re ba tlhabeletsa dipina ba di loke ka go tsenyeletsa ditshetla tse di balang batho dinamana. Tse dintsi di ne di bua kaga molelo wa lerato

la makgarebe le makawana, di re ke selo se se duleng le rona badimong, mme di tlhalosa di sa itikatike gore yo a se nang lerato go ba ga gabo ke phologolo ya naga gongwe ke ledimo lejabatho.

Maseana mo diruping tsa bommaao a ne a sa gopole sepe kaga mathata a a neng a tsogetse lefatshe, a rata go le hupetsa ga dikgapatsego tsa lewatle fa le kometsa monna yo a sa itseng go thuma. Ba ba neng ba nnetse go ragaraga mo diphatšhaneng tsa borobalo ba ne ba supa nonofo ya mebele le go tiyatiya ga megopolo; bangwe ba nnetse go ithuta go bua le go lela. Selelo ke tshimologo ya puo gonne ga a yo yo a ka lelang go se na sepe se se tlhokofaditseng pelo ya gagwe. Sa ngwana se ka nna sa bolela fa a batla mmaagwe, dijo gongwe go robadiwa ka letlhakori le lengwe. Go ne go ntse jalo, botshelo bo sa khutlisiwa ke mafoko a go thulana ga ditau tsa lebowa le fa e le go bobora ga dikodu tsa tsone. Ee, dipina tsa babaki ba kgoro di ne di utlwala kwa mebileng mme dithaba tse di farafarileng noka ya Mokwena di neelelana ka tsone.

Phetogwana e ne e le teng kwa metsing ya datoropo gonne pego ya Ntwa e ne e gasame le metsana le metse ya Sekgoweng ka bofebo bo bo sisimosang mmele. Ya gasagasiwa ke dikoranta, batlotli ba dikgang tsa tsone motho a bolela a ba a phaphalatsa molomo jaaka eke-teng tau tsa lebowa di ne di rometse molaetsa kwa go ene. Mafoko a Ntwa a abelwana ka melomo e e itseng go bolela, motho a tlhalosa kaga polao ya tšhefi e e gailang batho jaaka bonyonyo bo fiswa ke molelo, gongwe tsie e phirimeletswe fa godimo ga bophadiphadi ba lewatle mme ya lala mo kobong ya lone.

E tla bo e le go ntlafatsa mafoko gore botlhe ba ba

neng ba itse fa Jeremane e tsentsa lefatshe monwana mo leithlong, ba ne ba utlwisitswe botlhoko ke seo. Ba ne ba le teng batho ba ba itumeletseng tlhaselo ya Ntwa ka gonne e ne e raya tshimologo ya khumo ya bone. Ditlhwatlhwa tsa dilwana tsa Sekgowa di ne di tlile go palama kwa marung mme tsa dikgomo tsa barui di tlile go fologela kwa tlase. Ga rekwa ka lepotlapotla ke bao ba neng ba tlile go tshela mo dinakong tsa tlhabano, la ntlha; yare ba ba neng ba falotse difawa tsa Ntwa ya Maburu le Manyesimane, ba tlhomamisa fa kgoberego eo lefatshe le neng le tsenye mo go yone e ne e se ka ke ya feta mo lebakeng la dingwaga tse dikhutshwane.

Ee, lefatshe le ne le kgoberegile jaaka metsi a mogobe a a gatakilweng ke dikgomo le diphologolo tse di lekang go itima mogote wa letsatsi. Mo go lone lebaka leo go ne go na le tshikhinyego ya maikutlo mo merafeng ya bantsho ba Aferika ka barongwi ba ne ba tletsetletse le naga ba rerela batho kaga maikaelelo a go tlhoma namane e tona ya sekwele sa dithuto tse di thusitseng merafe ya batlhalefi go itshenolela lesedi le go ntshafatsa matshelo a yone. Go tloga kwa dikgatlong tsa motepu-tepu wa noka ya Sampisi go ya go fitlha kwa bofelelong ba kediga ya lefatshe la Aferika, go tla ka lefatshe la Matebele a Rhodesia, le go ketlola bophirima ba la Mapotokisi, go kakaretse Kopano ya Aferika Borwa e e neng e dirilwe mo dingwageng tse nne tse di fetileng, go suputsa mafatshe a mararo a Motlotlegi, go ne go jewa di sa weleng. Diphuthego le diphuthegwana di ne di biditswe kwa Mangaung le kwa ditulong di sele go leka go phutha madi a kago ya sekwele seo. Ka e ne e le motshwaraganelwane wa tiro ke mmuso kgotsa mebuso le baruti le bantsho, mebuso ya retelelwa ke go mutlha

dipudi tse pedi ka kgole e le nngwe fela, ka e ne e sa ntse e lebaganye le matlho a mmaba. Mme jaana erile go ise go be go ye kae ngwaga wa tshimologo ya Ntwa wa re fedo mme o o latelang le one wa akofa a a swa jaaka one mme ga agiwa sekwele seo ka dithata tse di duleng mo diphuthengong tsa semorafe tsa Mathosa a Teransekai le Glen Grey le lefatshe la Mapondo. Kereke ya Kopano ya MaSekotšhe e e agileng sekwele sa Lovedale ya ntsha setsha se go ka tlhlongwang sekwele se seša teng ya ba ya nna ya tseisa ka madi a kadimo a a diketekete. Bathusi ba bangwe e nnile baepi ba mesima ya De Beers kwa Teemaneng le Lekgotla la tsa Bantsho ba Aferika Borwa kwa Ennyelane. Bantsho le bone ka bophara ba Aferika Borwa ba dira dikatso tse dintsi tsa madi a botlhokwa. Lesotho erile le sena go solofetsa diketekete la somola ka tlhogo jaaka kgomo e tšhotšwa fa le utlwa gore manno a sekwele sa merafe ga a tshwanelwa go nna kwa Maseru.

Lefatshe la Tshireletso ka fa tlase ga tlhokomelo ya Motlotlegi, Tlhakodimajwe yo montle, Panzera, la solofetsa ka mafoko a dikgosi tse tharo ebong Setšhele II, Bathoeng I le Khama yo o Molemo fa le lone le tla tsenya letsogo mo kgetsaneng. Diphuthego tsa baruti ka tikologo ya lefatshe leno tsa ema ka dinao go tlhotlhoetsa mowa wa thuso mo bathung le dikereke tse di neng di ikgarotse mo taolong ya baruti ba basweu jaaka tsa boMzimba le Dwane, baruti ba ba tlotlegileng, ba tsena khuduthamaga eo ka dipelo tse di phuthologileng, ba kgothatsa balatedi ba bone gore tiro e kgona ka go tshwaraganelwa.

Basweu ba ba se nang palo, banni ba palamente le diijesi tsa ditatalala, boramatlotlo ba ba dinko di matsina

ba supa tlhwaafalo ya tswelediso pele ka dimpho tse di budulositseng marama a kgetsana ya polokelo gore tiro eo e tle e diragale. Erile kgwedi ya bobedi ya ngwaga e sena go rogwa mo ngwageng wa 1916, Tshimega Jenerala Louis Botha a bula sekwele sa Rammutla ntswa dikago di ne di ise di agwe. Bangwe ba baithuti ba sone le bone ba ineela go ya Ntweng ka basimane e le boma-diatlhageng.

IV. SEBELE II O ILE FORA

Mafoko a molaletsane a sukunyetsa masimo le naga, a sebaseba mo ditsebeng tsa mephato gore go ilwe go kgatlhantshiwa dira kwa nageng. Mang le mang kwa a teng a bona tshwanelo ya gore a ye go ema ka fa tlase ga mokgele wa moeteledipele wa gagwe. Sebele II a tloaganya mawatlle, a jesa rraagwe monate, mme kwa Ntweng a ikokobetsa jaaka lesole lengwe le lengwe, ditiro tsa gagwe a di dira ka maatlametlo.

Ditshweu tsa ga Rantlatlana, Marakalala-Letsibogong tsa rethana, tsa thulana mo magareng a Fora le Jeremane, tsa kwitisana di palamisana dithaba, di folosana mekgatšhana. Kwa metsing a botala ba sekaname, motho a hula a ba a twanya mo metsing a nyelela. Go ne go palangwe dikepe tse di itseng go bona kwa di yang le mororo di šapa ka kwa tlase ga lefatshe, ka ntlha ya seipone se se nnang se tlhagile ka fa godimo ga metsi. Selo se a boitsega ke seo eketeng kota ya setlhare e kokobetsa fa godimo ga morwalela! Se setelele mme se tshola mefago ya metsi, dijo le marumo; ditlhobolo ke digagodi tse di fulang go bulege. Mmaba wa ntitie-

gatsane ke sefofane sa ntwā ka se itse go tshololela marumo a a thunyang mo godimo ga sone mme a se phatlakolole dikgapetlana, a bule metsi a lewatle gore mošawa wa mmu o bo o bonale kwa tlase; metsi a sale a phatsima a khurumeditse ke mafura a eketeng ke leokwane.

Loapi fa godimo ga Yorupa lo ne lo tletse difofane tsa mefutafuta, di kgakgatha, di gagasela, di rora di tlhaka-tlhakanyele dinonyane tse di lekang go tshaba polao mme dingwe tsa tsone di nesa mafoforana a selo se se tshweng mowa o o bolayang, mogau o o neng o bolaya bosigo le motshegare. Le ene Sebele II a tlabana ka fa a nang le gone, a laola bopelokhutshwane ba gagwe; a tshedisana le bangwekaene ka botswerere. Ee, tsa bebentsha melomo ditau tsa lebowa, ditlhobolo tsa akgwa leso di sa tshameke, ditlhapi le maruarua tsa kometsa dikete tse di nwetseng le mokoro wa Mmendi, fa o sena go phatlakanngwa ke senwedi sa Jeremane.

Sebele a bona mme a ithuta. A reetsa balaodi ba mephato ya ntwā ba gowa mantswe a ba a šwa; a bona batho ba tlhabilwe ba sule mme ba ngaparetse ditlholo ba hula jaaka batshedi; a bona banna ba robala boroko ba eme ka dinao mo mafuting a a tletseng metsi. A bona leswe le dinta tse di nyeumang mo mebeleng ya masole a a neng a patikeletse mo sepitlaganyaneng ka sebaka se setelele. A utlwa motho a gowa mmaagwe a se gaufi fa lerumo la mmousara le komotse lekotwana la gagwe mme le tsone dipitse tsa ntwā tse di galefang jaaka bapalami ba tsone, a di bona di thetha di gana go tsaya tsela e di e supegediwang; a bona di tlolaka ka basimane ba ba kgomaregetseng mo go tsone, ba reeditse taolo ya molaodi. A bona go phatsima ga mebele ya tsone le

ka fa di tlhokomelwang ka teng. Dilo tse tsotlhe tse, Sebele a di bona mme gobane o ne a akanya thata kaga tsone, le tsone tsa nna dingwe tse di tla kgoreletsang botho ba gagwe mo go ikageng ga bone.

E ne e yare fa dibetsa di beilwe fa fatshe go fodisa ditshipi tse di lelafetseng, batlhabani ba tlhole ba le mo boitumelong go nowa go jewa diyamaleng tse di menate, mme le mo ipelong e, go ne go na le ba bangwe ba megopolo ya bone e neng e kgaratlha fa godimo ga metsi a lewatle, ba ipotsa gore tota ke ntwā selo seng e se keng e bepa. Bangwe ba ba neng ba setse ba babaletswe ke mokgweleo wa tllhabano ba ne ba lala ba ipeile fa pele ga Mothati, Ramagodimo gore a khutlise ntwā ya Jeremane ka batho ba ne ba setse e ba feditse. Ya re fedi, mme kagiso ya fitlha!

Megolokwane e utlwala go ya go fitlha kwa dikgatlhong tsa lefatshe! Mowa o tletse melelo ya ditloloko. Dikere-keng go ntse sephetsa go lebogelwa go ema ga ntwā; ga gona ope yo o tlhomamisang fa a tla rakana rure le moratiwa; bangwe ba gakologelwa magolegwa, bangwe ga gopola babobodi, bangwe ba tshabela batlhabani, ba ba swetsweng ba putsaputsa dikeledi. Mephato ke ele e gataka lefatshe ka thata e e fokoditsweng ke mathata, bangwe ba retologela ka fa, bangwe ba ya ka fale, go utlwala go ditaya ga meropa le diphala tse di gagolang ditsebe. Ga dumedisanwa bagogi ba kgaogana le matsomane a bone, matsomane a tumelo ya nnete, yone e e ba sireleditseng mo diphatseng mmogo le ditlhare tsa boMaginye. Ke mang yo o neng a se ka ke a dumela mo Modimong o o mo pholositseng mo moruting wa leso? Ke mang yo o neng a ka bona lewatle le maruarua a lone mmogo le ditlhapi di eja batho, di ntse di tlolela

mo sebakeng di ba di todumela mo lewatleng, a bona ditlhapi tse di fofang tse di nnang mo maleng a lewatle, tse di sa lemeng mme di tshela fela; a bona metsi a a boitshegang a a tenang ka monkgo wa one, a ntse a ipopapopa dilo, majwe a a godileng, metlhaba, makgabana gongwe a ba a tuulala jaaka mmu wa lebowa — ke mang yo o neng a ka bona dilo tse mme a belaela thata ya Mmopi wa gagwe?

Sebele II le morafe wa gagwe a hudua mawatle a leba kwa gae. Dipelo tsa hubilela go goroga mme e ne e se dipelo tsotlhe, nngwe e teng e e neng e kgaratlha, e gopola dikomang le go tlhoka maitshwarelo ga rraayo. A akanya gore a nyelele jaaka mmuwane, mo metseng ya basweu ba Aferika Borwa mme a tlelwa ke kgopolo ya mogologolo fa a re, “Gooramotho go thebe phatshwa,” a ba a utlwa mo mading a gagwe eketse o a bidiwa. A lale a thobekantswe mmele ke ditoro fa a sena go nna a lebelela loapi mo bosigong mme a elatlhoko dinaledi tse di tona tse di nnang di garagatshega mo loaping di sia kgabo ya molelo e bonesitse magodimo. O ne a itse fa di tlhola, di tlhola selo se le segolo mme ka go tlhoka tupelelo e kgolo, a di itlhokomolosa a ya go robala.

Ba goroga mo lebopong la Aferika ba panka jaaka dipholo tse di tona, ba gatela gongwe fa ba tsamaya, mosimane a a ne a ba naya taolo gore ba tlhokomele go tsaya setepe. Ba tšhoma SeFora, SeJeremane le Sekgowa mme ba tsena mo ditereneng go ba isa magaeng. E ne e se modumo e se modumo fa ditimela di rakarakanang teng di sutsa ka ntlha ya morwalo wa batlhani! Ba fitlha kwa bopalamelong ba bone ba terena mme Sebele le batho ba gagwe ba ikutlwa fa ba fitlhile mo gae. Meduduetso ya golela godimo. Ba ba kopanang le masika

a bone ba tlamparana, ba lela dilelo tsa boitumelo, bangwe ba lela sa khuranyo ya meno. Sebele a utlwa fa go botsanwa matsogo gore kwa gae go tsogilwe mme ga go a tsogiwa sepe ka Kwenā e tona e sale e ganelela mo diphateng. Tsholofelo e ne ele gore maoto a baeng ka e le pheko, a tla sidila babobodi.

Dipaka tse go buiwang kaga tsone ke dipaka tsa mathata a a neng a akareditse lefatshe. Dilori tse di rwalang batho di ne di sa itsiwe; makolwane a bopelela le tsela a rwele diporogwana tsa bosole, a ba a batla a gopola jaaka ba ne ba tle ba dire fa ba hudugela ntlha tse dingwe tsa Fora. Letsatsi le ne le ya go phirima fa ba simolola mosepele. Dinonyane tsa ba opelela dipina tse ba di itseng, ba utlwa mosetsana a opela mo masimong a a fa thoko ga tsela, mme phefo ya Borwa e e neng e fokafoka ya se ka ya ba utlwaelela ka mebele e ne e tlwaetse botsididi bo bogolwane. Erile dikoko tsa masa di lela ba goroga mo motseng wa Mokwena, ba o fitlhele o robetse o khurumeditse ke kobo e ntsho ya lefifi. Teng fa legageng la ga Kobokwe ba feta ka tidimalo gobane ba boifa tse di ka nnang tsa diragala fa banni ba tulo eo ba ferekana megopolo. Monywe wa bosigo o ne o wetse mo ditlhogong le magetleng a bone, mme jaaka batlhabani ba namane e tona ya ntwā, botlhe ba gorogela kwa kgotleng ya kgosi, go tla ba latola morafe o tlhokileng go boa le bone le ba ba robetseng kwa kokelong. Mokgosi wa itewa ke monna mme ka bofefo patlelo ya tlala bontsi bo bo tlileng go tlhoboga khudu e rathwa. Meduduetso e tlhakatlhakana le dilelo. Erile letsatsi le simolola go tlhatloga loapi ba gololwa go ya kwa magaeng a bone ka dikgotla.

Nako ya ngwaga e ne e le e go jewang letlhafula ka

yone, dikoloi di tsena motse di menyamisitswe ke merwalo ya mabele, magapu le marotse. Go ne go nka monkgo wa majalwa a a apeilweng ka mabele a maša, batho botlhe ba le boitumelong. Ga le a ka la phirima la ntlha pele ga morwa kgosi yo motona a itse seemo sa bolwetsi ba kgosi. A rakana le mokwaledi wa kgosi yo mogolo mme a tsaya mafoko otlhe mo go ene a go re Kwena e tona e gateletswe ke bolwetsi kwa nageng ya yone ya boitapoloso, Mmamojewa. Ba ba sa itseng bothata ba go leka go ingoporolola mo baratiweng ba motho a neng a kgaogantswe le bone ke pitso ya leso le botshelo, ba tla rata go itse gore ke ka ntlha ya'ng a se ka a fetelela ka potlako go ya mokgosing wa bolwetsi ba motsadi wa gagwe; ba tla rialo ba ba sa itseng kgole e e thata e e bofaganyang ngwana wa mosimane le maagwe, wa mosetsana le rraagwe; ba ba sa itseng molelo o moša wa lerato o o neng o fisa mo pelong ya ga Sebele fa a boa kwa Ntweng; ba tla nyatsa bonya le go sa tlhokomeleng ga gagwe. Mme botlhe ba ba neng ba mo utlwela botlhoko, ba itse dintwa tse a neng a di tsereganya fa gare ga dikgopolo tsa gagwe, bone ba tla re, motho e a re go jewa ke sefifadu, e re a bona pilo a tshabe. Ba tla tswela ba re o tlhokile bone matona a kgosi go mo eteletska ka gonne o ne a ikgarotse mo taolong ya motsadi wa gagwe mabapi le thuto ya tlhabologo ya seeng. O ne a tlhokile baitse ba tsamaiso ya bogologolo ka a ka bo a gorositswe jaaka mogale yo o tswang go feretlha dintwa, a di itsa go tla go šobotla lefatshe la kgosi.

Mokwaledi wa kgosi a naya Sebele II pitse go palamela kwa molwetsing. Pitse Retz e ne e le phologolo e khunou e e ditsebe dintlha, tse e reng e palangwe go fitlhelwe di nnetse go fapafapaana eketse go teng sengwe se se tla

e tshosang. Mmala o ne o le bohunou ba moretlwana, seditse se sentsho se nnetswe ke motho a itse go fotha mme sa sala se le motlhofo, se e tshwanela, ka bobidibidi ba dinoka tsa yone bo ne bo itshenotse. Moetse o ne o beotswe ke setswerere, o ntshofetse jaaka mogatla wa yone, o dira mola o montsho mo molaleng wa yone. Mo motseng e ne e itsiwe kae le kae. Sebele II a diiwa ke se se mo diyang a ba a tla a bolola letsatsi le ya kwa majweng le makhubu a bophirima. Batswana ba na le tumelo ya gore fa go tla diragala sengwe se se maswe ba lesika la yoo diragalelwang ke selo se, le fa ba bile ba le bokgakaleng bo bo kae, ba tle ba utlwe ka tsela nngwe gore molato one o teng. Go tle go nne dikai tsa methalethale tse di ba tlhagisang kaga bobbe bo bo fitlhegileng. Tsela e nngwe e e tlwaelesegileng ke go tobekana mmele, go tlhoka nonofo ya go dira sepe; mme le ene Sebele II o ne a se na ka fa a ka falolang maikutlo ao ka teng. Oo modikolosa o o mo diileng le mororo a kuetswe bolwetse o a bo o no o rometswe kwa go ene ke badimo ba ba fitlhegileng.

Ka a ne a palame lekolwane la pitse, a rabutsa metlhaba mo maabanyaneng. Loago lwa Batswana ke sengwe se se ba farologanyang mo merafeng e mengwe ya bantsho ba Aferika. Ka ntata ya boatlhamo ba lefatshe le go itumedisitseng Rabatho-botlhe go le ba naya, go ka twe ke mokgwa wa bone go nna le magae a mararo mo mafelong a a katoganyeng. Motse wa ntlha ke o mogolo kwa go agilweng matlo a mantle a digaisi le a bojang teng. Morafe otlhe o kgobokanetse fa, ka e le teng kwa dikgotla tsa kgosi e kgolo le tsa dikgosana di rulagantsweng teng, ebile gape, ke teng kwa setilo sa mmuso wa basweu o agetsweng teng. Ka bokhutshwane, go ka twe

ke teng kwa bomorafe bo bonwang teng. Ditiro tsotlhe tse di lebanyeng morafe di simologa mo motseng o.

Mo tikologong yotlhe, kwa motho a ka bong a na le tshwanelo teng ke lefatshe le le nonneng le le tshutshumang mafura a khumo e e tlang ka go thatafalela temo. Koo morafe o gasegela teng go ya go lema. Masimo ga a lekane ka bokgakala, mangwe a gaufi mo a kgoreletsang badisa ba dipholo tsa dikoloi tse di tlholang di ferekana mo gae. A mangwe ke dimmaele tse di tlogang mo masomeng a mabedi go ya kwa go a a robang menwana e le mebedi le go feta foo. Mafelo a ke temo mme ka molao dikgomo ga di a tshwanela go tsamaya mo go one kwa ntle ga modisa wa tsone. Ke one letlole la botshelo gonne batho ga ba tshela ka go direla madi a kgwedi le beke. Mo bošweng, bontsi ba batho bo rata go ganelela kwa masimong ka dipaka tsotlhe mme ebile ba bangwe ba a fetola meraka.

Tulo ya boraro ya Batswana ke e e kgakala go feta le masimo kgotsa e e beilweng ka ntlha e e se nang masimo. Meraka ya dikgomo e ageletswe fa, mme ka bahumi ba dikgomo ba se ke ba tlhoka mowa wa go kgarakgatshega go batlela diruiwa tsa bone mafulo, le Batswana meraka ya bone ga e itse go nna golo go le gongwe fela ka dingwaga di le dintsi. Leuba le go tlhokafala ga metsi ke dingwe tse di tlang di dire khuduso ya meraka go lata kwa metsi le bojang di ka bonalang teng. Kwa merakeng e mentsi go na le matlo a a agilweng ka botswerere gonne ka dinako tse dingwe, bana le basadi ba tle ba tswela kwa merakeng go ya go itlhabisa phefo le go nwa maši a a itseng go nontsha mmele le go ja nama ya diruiwa le ya diphologolo tse di tsongwang kwa ntle ga kopo mo go ope. Diphologolo tse di tona jaaka dikgama, dikgokong,

ditholo dithutlwa tsone di tsongwa fela ka tetelele e e tswang mo kgosing. Le fa go ntse jalo Batswana ba di hula ka bontsi fa di saila mo mafudisetsong a bone.

E ne erile kgosi e gatelelwa ke bolwetsi ya laela gore e ko e ntshediwe ka kwa ntle go ya go tlhajwa ke pefo e e tsididi, e tloge mo mannong a gae a a molelo ka gonne dilo tse di maswe le tsone di kgobokanyetse mo metseng e. Sebele II a lala a sutlha dikgwa ka pitse mme erile a le golo gongwe, a iphitlhela a timeletswe ke kwa a neng a tshwanetse go tsamaela teng. A lala a pholetha mo sekgweng, pitse e a ne e wela ka mosima wa motlhubodika e bo e menagana molala; ene e mo konopa e bo e mo digela kgakala. A eme, a reetse kwa go ka utlwalang batho teng ka dipina tsa banyana le basimane ba masimo mme boemong ba tseo, a utlwe mantswe a bangwe ba ngonangona fa tlase ga gagwe. A reetse gape, a utlwe pina e binwa fa godimo ga tlhogo ya gagwe, ekete ke ya baengele ampo ya batho ba opelela motho a ya go fitlha. Pelo ya re garo! A fitlhela pitse e tetesela ebile e nnetse go fapaakanya ditsebe go reetsa kwa mantswe a tswang teng. A fela a wetse tsela kwa a sa solofelang teng mme ya mo tsenya mo motsaneng mongwe. O gorogile a sa rate le go umaka tse di mo diragaletseng mme a kopa borobalo gore a tle a ineele mo sehubeng sa mmelegi yo mogolo, boroko. Mmele wa gagwe o ne o teketilwe ke selo se sa itsiwe, o tobekanye jaaka metsi le seretse. Ba tla boroko ba leso, ba somola thata le kutlo mo go ene mme erile bosigo-gare fa morongwa a tlile go bua mathata, a mo utlwela mo ditorong, a mo utlwa ekete ke motho a goeletsa a eme kwa setlhoweng sa thaba e e godileng thata thata. O rile a phaphamoga, motho a bo a khubame fa tlase ga gagwe, a leka go mo tsosa ka iketlo e kgolo

gore a tle a itse go mo latolela rraagwe. A raga dikobotse di neng di mo khurumeditse a ba a ema ka maoto go botsa se se diregileng. Morongwa ga a a ka a lemetsa lefoko la gore Kgosi e Kgolo e latlhile morafe. Sebele II a lelela rraagwe ka selelo se se ngomolang pelo, a ititaaganya, a botsa badimo gore tota o ba diretse molato wa eng gore a se ke a letlelelwa go itheeletsa dikeletso tsa moswi rraagwe.

Mo nakong eo ya kutlobotlhoko, Sebele II o ne a hutsafetse a robarobegile marapo fela jaaka bommaagwe le bana ba bangwe ba kgosi le one morafe ka tikologo. Go ne go se na sekai sa ipelo le fa e le mo sekhutlaneng sa pelo ya gagwe e e thatafaditsweng ke tlihabano. Ka go ne go wole nonyane e kgolo, go wole noga e kgolo ya dinoka tse dikgolo, kae le kae kwa go tsamayang batho, dikai tsa bolela fa go diragetse namane e tona ya selo. Magodimo a tuka melelo ya dinaledi tse di megatla meelelelele, tse di garagatshegang le phate ya loapi; ngwedi maitseboa ya sekelediwa ke bohhibidu ba maru a eketeng a ne a tshasitswe madi a kwanyana; dintša tsa kotama mo dipatlelong, tsa ritarita ka megatla di ngaa ka selelo sa tsone se se serang bareetsi dipelo; dikatse tsa lala di gotla jaaka bana ba ba tlogetsweng mo matlotleng, kwa bofelelong ba lefatshe, ga utlwala thoromo e eketeng e bakilwe ke tau e e bebentshang melomo go bopa. Dipata tsa nna mešato-šato ya mebapa ya dipitikwe tsa dinoga tse di se keng di fologa makgabana kgotsa di tswa mo madibeng a di ikgatileng mo go one; batsamai ba ba phirimeletsweng ke letsatsi leo la matlhomola mo nageng, ba bolela fa ba letse ba tshositswe ke dikgabo tsa melelo e e sa leng e lala e tuka mo sekgweng, e tlolaganya tsela ya bone e bo e nna e ba

pota ka kwa morago. Motho mongwe a bolela fa erile a phakeletse kwa nokeng ka mahube a dinaka tsa kgomo, ya re a raletse phata e tona e e betlilweng ke morafe a tshogana ka a faraferwe ke lesedi le a sa itseng kwa le tswang teng. O rile a ntse a tlhotlhomisa a fitlhela e le leitlho la noga kgologadi e go tweng ke yone modisa wa majwe a Mokwena. A e bona e nyobologa mo legageng mme lesedi la yone le gaisa motlakase wa sefatanaga. Ee, ga nna dipolelo tse di se nang palo go supa gore leso la kgosi le itsisitswe morafe ka dikai tse di tswang kwa badimong.

Ga twe go swa motho go tshele motho. Nako ya fodisa dintho tse di neng di epegile mo dipelong tsa batho mme le mo go Sebele II, ya ne eketse lefika le le bokete le tlositswe mo magetleng a gagwe. O ne a itse fa metsamao ya gagwe e khutshwafaletse rure, mme a bile a itse fa lefoko la moswi e se gantsi le fetoga lefela. A kokonelwa ke la ga Setšhele motlhang ole a neng a mo manyetsa go tlola taolo ya gagwe fa a re, "One motse o wa me o, sio tlhe o, ke tla bona fa o tla o busa." O ne a kile a nna a utlwa ka fa mafoko a borangwan'a rraagwe le borraagwe mogolo a neng a diragala fa merafe e phatlaladiwa ke ditshoswane tse ditshweu le tse dintshonyana ebong Makgowa le morafe wa Matebele a ga Moselekatsi. A ntsha dikakanyo tsa go nna jalo mo tlhaloganyong ya gagwe ka gore, "Kwatlhao ya me ke setse ke e dirile, ka intshetsa morafe wa kgosi le kgosi setlhabelo kwa dipoweng tsa Fora le Jeremane!" A akanya tse a tla di dirang fa bogosi bo setse bo neeletswe mo diatleng tsa gagwe. O tla bo kgona jang ka a ne a sa ipaakanyetsa go bo tsaya? Le fa bogosi bo neelelanwa ka lesika go tswa tlhologong gore mmusi e nne motho yo o nang le

kitso le tlhaloganyo ya puso. Mo bogologolong, kitso e e ne e bonwa ka go itsenya mo ditirong^{tsa} morafe le ka go ithuta ka go laola ka fa tlase ga kgosi e kgolo. Botshelo bo Sebele II a neng a bo tshedile bo ne bo mo iditse go nna mo kgotleng ya ga rraagwe le go selasela mafoko a botlhale a a tswang mo melomung ya batlhalefi.

Merafe ya bantsho ba Aferika e kgojwa ka go re ga e ise e ke e nne le mokgwa wa go kwala ditiragalo tsa bone mme gone go a tlhomamisega fa Batswana le merafe e mengwe ya bantsho ba ne ba na le ditlhogo tse di gakgamatsang ka ba ne ba itse go tshegetsa dilo tse di diragetseng bogologolo le go nna ba di fetisetsa mo ditlhogolwaneng tsa bone ka go di umaka le go di boelela gantsintsi. Banna bagolo ba ba ditlhogo diputswa, ba e neng e le bone dikgabisa tsa bogosi ba maloba, e ne e le tsone dikwalo tsa melao tse di bulwang ke bao ba ratang go itse tsamaiso ya dilo. Ditsheko tse di kileng tsa sekwa, tsa atholwa di ne di gakologelwa ke bone; mekgwa e e fetotsweng ka go sa itumediseng ka teng le yone e ne e itsiwe ke bone; ditumalano tse kgosi e neng e tsena mo go tsone le ba merafe e sele kampo le batho ba yone kaga peo ya mafatshe, gotlhe mo go ne go tshegeditswe ke ditlhogo tsa banna bagolo.

Erile fa Sebele II a tla go tsaya bogosi, motse wa Bakwena o ne o thubegile jaaka go tla balwa mo ditse-beng tse di fa pele; nonofo nngwe le nngwe e Bakwena ba neng ba itsege kaga yone e ne e thubilwe ka bogare mme bothata ba ntlha bo bo neng bo mo gotoletse matlho e ne e le go leka go kgobokanya Bakwena go ba bopa le go ba gakolola botho ba bone. Tshwanelo ya gagwe e ne e le go latela dikgato tsa bo-rraagwe mo dilong tshotle tse di neng di siametse tswelopele ya Bakwena

le go repisa kgole ka bonya mo dulong tse di neng di sa itumedise batho ba gagwe. E ne e le tiro e e bokete ntswa go busa batho fela go le gosi e ne namane e tona ya tiro.

Motse wa Bakwena o ne o tsheletse mo mathateng a mefutafuta: badumedi ba ne ba kgaogantswe ke dikereke tse pedi tse di neng di le mo motseng. Le mo tumelong ya semorafe ga go dumelwe selo se le sengwe fela. Badimo ka ba le kgakalakgakala le kakanyo ya motho ba ne ba atamelwa ka diphologolo kgotsa ka dilo dingwe tse go tsweng batho ba a di bina. Morafe wa Bakwena one o farologana ka go ipitsa babina kwena, kgomo, tshwene, kgabo, tholo, jalo jalo. Ke ka moo tumelo ya kereke e neng e sa tshwanela go ba kgaoganya mo go kalo. Kwa e tswang teng kereke motho o tshwanetse go dumela se se mo maikutlong a gagwe, a itlhophela e le ene e seng go patelelwa go dumela mo kekerekeng e e latelwang ke kgosi. Mo merafeng e e dirileng jalo go bonatshega sentle gore bontsi ga bo tlhokomele melao ya tumelo ka fa e tshegediwa teng. Sebele II ga a a ka a kgoreletsa batho mo maikutlong a bone a tumelo. A lesa batho ba itlhophela kwa ba ratang go obamela Modimo teng mme ene a nna fa gare jaaka philo mo mafureng. Ga ba bantsi babusi ba go ka buiwa jaana kaga bone!

V. SEBELE II A APESIWA NKWE

Lebaka le e ne e le le le thata Bakwena ba ntse maphata jaaka dikala tsa setlhare, bangwe ba re a neelwe bogosi a buse gonne ngwana e a re go lelela legodi a le neelwe; ba bangwe ba re a ke a tshwarelelwe ke mongwe wa borangwan'agwe ba ba agileng kwa motseng wa Boraka-

lalo, o o neng o šwaile mo lebaleng mme o ntlafaditswe ke ditlhare tse diteleletelele tsa pepere, morolana le mopipi, teng kwa Setšhele II a neng a huduga teng go ya go agela mohumagadi yo moša kwa Ntsweng. Mo malatsing a go kwadilweng kaga one, nyalo ya lefufa e ne e le molao le mokgwa mme kgosi yone e ne e ka tsaya fela ka fa go rateng ga pelo ya yone. Tumelo e ne e le gone e simololang go nwetsa medi ya yone mo dipelong tsa batho. E ne e latlhisitse bangwe basadi le bana ba nyalo ya lefufa mme le fa go ntse jalo, e ne e ise e fetole boteng ba dipelo tsa batho le go supa ka fa lefufa le se nang mosola mo botshelong ka teng, kwa ntle ga gore motho ga a ka ke a direla marena a le mabedi.

Mo dipitsong tsa Bakwena, banna ba nnela go dilolana, ba bolelelana mafoko a a botlhoko ka dipapisa kgotsa mo pepeneneng, ba supana ka menwana ya thumolano, bangwe le bangwe ba ipopa selo se le sengwe fela fa morago ga bagogi ba bone. Kwa Borakalalo bagogi e ne e le borangan'a kgosi le booraKgosidintsi, borraagwe mohumagadi wa kgosi wa ntlha, bone ba ba neng ba utlwisitswe botlhoko segolo setona ke puo e e neng e le fa gare ga kgosi Setšhele II le mohumagadi wa gagwe yo mogolo, Phetogo.

Ba dikgotla le dikgotlana tse di neng di ile tsa kgaoganngwa ke khudugo ya kgosi le bone ba ilana ba sa tshameke, kwa masimong ba palelwa le ke go tseelelana melelo. Mo Setswaneng fa batho ba sa sielane metsi kampo ba sa tseelelane molelo go itsiwe fa ba tlhoanye ka letlhoo le le feteletseng. Dinako tseo e ne e le dinako tse di maswe tsa batho ba tshela ka go romelelana mafoko a matlhapa, a tshotlo, a borumolano le a go bopelana gore fa ba tla tshoganang ba rakana teng ga go kitla go tlhola go mela bojang.

Mo motlhaleng wa makubukubu a, ga bonala fa go se na ka fa Sebele II a ka rorongwang puso ka teng. Le ene erile ka go lemoga seemo sa dilo mo Mokwena, a itlthaganela a ngwangwaelela mo dipelong tsa bontsi bo bogolo ba batho, a di gapa ka lerato le le se nang selekanyo, mme a bidiwa kgosi le mmabatho pele ga a apesiwa nkwe. A inatetsha mo go mongwe le mongwe ka go naya tsholofetso ya gore puso ya gagwe e tla tlisa pharologanyo mo matshelong a bone mo nakong ya gagwe le mo go ya borraagwe mogolo ba ba neng ba busitse fa pele ga gagwe. A tla a le tlhaga mo dilong tsa segologolo, le tsa seša a di tseetse kwa godimo jaaka mmino wa dibalasa, go ruta batho ba gagwe kopelo ya difela tse di akantshang motho kaga mafatshe a a kga-kala thata, a tlotloetsa palamo ya dipitse le theko ya tsone, a tshedisetša morafe mo boitumelong ba ipelo le tlhapedi. A phutholola seatla sa gagwe go fa bahumi le bahumanegi, bagolo le bannye mme boramabentlele ba itumelela kgosi e e rekang ka madi a a boitshegang go fokotsa khumanego mo morafeng.

Dilo tse le tse dingwe tsa atametsa Sebele II mo dipelong tsa batho, mme bogolo mo go tsa makolwane le makgarebe a Mokwena gonne go ne go twe ke gone fa tlhabologo ya Bophirima e gorogile ka motho yo a neng a e latile kwa Yorupa — tlhabologo e batsamai ba neng ba tlhola ba tsenye batho tsebe ka yone, mme go pala gore ba e tlhalose, ba e utlwatse. E ne e se mo Bakweneng fela mo go neng go gopolwa gore lefoko la tlhabologo le raya kilo ya maele le meetlo e e neng e tlodisitse merafe dinokana di tletse. Le merafe e mengwe e ne e gopola gore le kakanya kgaogano ya meedi ya semorafe le ya seeng. Go tla go fitlhela gompieno lekala la tswelo-

pele ebong thuto le tsewa ke bontsi jaaka mmoloki yo mogolo wa ditšhaba. Nnete ke gore thuto le botshelo ga di a farologana gope; thutego ga se selo se se kwa ntle ga motho se se bonwang fela mo dikwalong. Thuto ya mmannete ke e e thusang morutiwa go kgona go tshela botshelo ba gagwe botoka gona le fa a ka be a se ka a rutwa. E tshwanetse ya bontsha motho dilo tse di tlhokegang thata mo botshelong ba gagwe le ba bangwe, ya mo naya nonofo go tshela sentle le ka phuthologo mo lefatsheng le a tsaletsweng mo go lone.

Motheo wa thuto tota ke dimpho tse moithuti a tswang natso badimong, e leng khumo e mongwe le mongwe, ana khutsana ana ngwana wa moloi wa ntitiegatsana a tsalelwang mo go yone, ebong mekgwa le meetlo e e ka kitlanyang ya godisa botho le bomorafe gore di se nyelediwe ke sepe.

Le ne le kgabile ka seaparo sa lone lefatshe, se se itumedisang matlho, go talafetse go tloga mo mokgatšheng go isa kwa metlhabeng le dithabeng. Kwa masimong lebele le ne le akga seako se sehibidu, dinonyane, metlatlawe, maphoi, dikgaka, makollwana le tse dingwe di nontshitswe ke kgoro ya paka tseo. Di fofa-fofa ka bontsi bo bo gakgamatsang mme e re fa kgolokwe ya letsatsi e sokologela bophirima di nne di bonwe di kotlomelela, di nyelelela teng koo. Gape lefatshe le ne le kgabile ebile le ntse le nkga bokgola bo bo tlhakanyeng le menko ya majang le dijjwalo tse dingwe le dimela. Go ne go utlwala le monkgo wa digwete tse di neng di setse di ropame fa godimo ga mmu fa metsi a pula a sena go kgokgoetsa mmu o o neng o di khurumeditse, a o isa kwa mawatleng a a kgakala.

Pheto ya Borwa e ne e le gaufi le go tlhaba ya omeletsa

megwang ya mabele le mebidi, mme dipowa le dithota ga sala go setlhafetse. Balepadikai ba lelala kwa godimo mme ka seemo sa dinaledi ba tlhalosa fa kwa phefo e tswang teng e setse e go tlogetse mme e tla e gaupanya dimela tse e fetang gaufi le tsone. E ne erile go sena go lelelwa kgosi ga boelwa gape mo ditirong tsa botshelo.

Kwa gae kgotla ya kgosi e ne e simolotse go tlala banna ba bangwe e le ba ba neng pele ba sa itse go e ora molelo ka go dirwa dilo tsa bosemphetekegofete, mongwe le mongwe a tsentse moko mo marapong e sere gongwe leitlho la kgosi e ntšha la kgatlhwa ke ene. Keletso ya bogolo le tlotlo e e feteletseng ke sengwe se motho a tlholegileng le sone. Gongwe le gongwe mo kgo-lokweng e go tweng ke lefatshe ntwā ya kgaisano mo botshelong e lowa motshegare le bosigo. Mme le bao ba ba leng mo setlhoweng sa botshelo ga ba na boiketlo mo dipelong tsa bone. Ke teng fa motho a leng sebopiwa se se gakgamatsang teng foo! Le mororo merafe e e kwa morago mo go tseyeng tlhabologo ya Bophirima e tlotlile bogosi le maemo a thulaganyo ya batho, go tlhola go diragala gore bogosi bo tlofase bomorwabatho matlho mme bo ye go rata boesemang ka lerato le le se nang batlhalosi. Le bagologolo ba ne ba bonye gone mo fa ba tla re, pelo e ja seratwe, sebatlelwa ga e se rate. Ke ka moo he, e rileng malatsi a peo ya kgosi e ntšha a ntse a atamela lekoko la banni ba kgotla ya kgosi la golela pele le lone. Mo ditshekong batho ba ne ba tlhopha mafoko a bone gore e re gongwe ba bewa baatlhodi le bagakolodi ba kgosi.

Mo dikgotlaneng le mo malwapeng a tsone, go ne go tshwerwe bothata go tlhojwa, go bopelwa makotswana a ba a kgabisiwa ka metako ya botswerere ka kgotla

nngwe le nngwe e ne e eletsa gore kgosi e tle e natefelelwe ke go itisa teng malatsi otlhe. Seo se ne se naya kgotla le malwapa a yone tlotlo e kgolo mo matlhong a morafe gonne dikgosi di ne di tle di fetise, di tlhaolele ba di ba ratang dikgomo tsa mafisa mme jaana batho ba tshele ka maši le ditiro tsa tsone. Basadi ba dikgotla tse di tsamaelwang ke kgosi ba ne ba reka dipitsa le ditshekega tse dikgolo go tla ba apeela morafe ka tsone. Banna ba bahumi ba ne ba setse ba tlhophile dipholo tse di marago a thata, dipholo tsa dipudi tse di lelang manyenyana fa di tsamaya le tsa dinku tse di imelwang ke megatla ya tsone. Tse, ba ne ba tlile go tlhabisa kgotsa go atswa kgosi ka tsone le morafe.

Jaaka kae le kae lebaka la dithulaganyetso tsa peo ya kgosi mo setilong e ne e le lebaka la meleko le mathata a a se nang palo. Tshetsana e ne e fetolaka mesese jaaka mebala ya lelobu, motho a iphotla a ba a rwala tukwi e e oketsang bontle ba gagwe. Mo dipakeng tseo mogwagwadi wa kgosi e ne e le mmusi ka esi. Ba ba neng ba se na tsholofelo ya go welwa ke letshego le le kalo, ba ipaakanyetsa go ya go nna barongwi ba mohumagadi yo moša, ba nna basetsana ba kgosing ba ba ikanyegileng. Ba ne ba itse fa ba tla nna magasigasi jaaka bana ba dikgosi, ba tlotlwa ke batho ka ntlha ya bogaufi ba bone le bogosi.

Le kwa sephiring sa mahuri a lelwapa, bangwe ba ne ba nnetse diphuthego tsa dikhuduthamagago akanya ka fa ba ka imetsang kgosi e ntšha bogosi ka teng, le gore melato ya ga rraagwe e tle e bodiwe mo tlhogong ya gagwe.

Letsatsi la nna la gasa lefatshe ka tlhampi ya marang a eketeng mitlwa ya noko; la lepelela le magodimo go ya go iphitlha ka majwe le dithota tsa bophirima. Noka

ya Bakwena e e itsomatsomang le dithaba ya elela ya ba ya kgala, metsi a sala a eme mo dikhutlong tse di phuthegelwang ke diruiwa tsa Bakwena. Kgakala kwa merakeng badisa ba ne ba sa tshwenngwe ke dikakanyo tsa diphetogo tse di tlang go tsenngwa ke puso e ntšha. Kwa masimong basadi ba ne ba itlhokomeletse go roba le go photha mabele a a neng a thuba dirala tse a koegilweng mo go tsone.

Ka letsatsi le le beilweng mo kgwedding ya Moranang- (April), mo ngwageng wa 1918 o Ntwa e Kgolo ya Ntlha e fedileng ka one, Sebele II a kokomadiwa mo setilong sa gagwe sa bogosi, a apesiwa letlalo la nkwe le le segilweng ke ditswerere go supa fa e le ene moetapele wa Bakwena ba ba siilweng ke rraagwe. Go tlogeng motlheng oo a nna lone letlharapa le le kokoanelwang ke dinonyane tsotlhe. Tlaseng ga lefuka la puso ya gagwe ga serelediwa Bakwena ba ga Setšhele II, merafe ya mefuta e e agileng mo kgaolong ya Bakwena kwa dikgatlong tsa sekaka sa Kgalagadi ebong Makgalagadi, Bašaga le Masarwa, le merafe e mengwe e mebotlana e e faleletseng kwa Mokwena ebong Bahurutshe, Bagamalete, Maherero a a bidiwang Matamora gongwe Matlamma, Manyesimane a a neng a dira ditiro tsa mefutafuta jaaka bogwebi, thekiso le thekisano, bangwe e le badiredi ba Mmuso wa basweu; bangwe e le bareri ba Lefoko la Modimo ba ba tllileng ka thomo ya dikereke tsa Manyesimane ebong Phuthego ya Kereke ya Ennyelane le ya Lontone. Basweu ba bangwe e ne e le Maburu a a duleng ntlheng tsa lefatshe le Poulwe o neng a thibeletse mo go lone fa a sena go kgoromeletsa beng ba lone kwa kgakala. Maburu a a tllile e le bathudi ba dikoloi le megoma mme ba dirisa tshipi ka methale e mentsi.

Morafe o mongwe o o neng o fetsa go thibelela mo lefatsheng la kgosi e ne e le wa letso la basweu mme o tlhakatlhakanye thata. Bangwe ba bone ba ne ba le basweusweu, bangwe ba le bosweu ba borokwa, ba bangwe ba le basetlha jaaka Bammala ba ba agileng kwa bophirimeng ba Koloni mme ba bangwe go le thata go ba farologanya le Batswana ka mmala. Motse wa ba wa tlogelwa wa ikala mo mhapheng wa majwe a Matlhabanelo mme wa bidiwa Mokgopeetsane. O ne o lebaganye le fa noka ya Mokgopeetsane e fetang e ikgarakgara teng jaaka noga e e putlilweng mokokotlo, pele ga e ralala lesu le le okanyweng ke legaga la ga Kobokwe mme e kotlomelela go ya go tshololela morwalela wa yone mo noking e kgolo ya Mokwena.

Motswedi o mongwe o o neng o agetse Sebele II mme o ntsifala ka go phorosela ga letlhaka la mmidi motshegare le bosigo, e ne e le MaIntia a bagwebi, go le ba basetlha le ba bantshonyana mme boobabedi ba farologanye le Batswana ka mekgwa, moriri le sebopego sa mmele.

Letsatsi la peo ya kgosi la tshwaiwa ka meduduetso ya basadi e etleetsa banna ba ja koma, ba yela gongwe go rethwa lefatshe ka dinao tse di rweleng setlhako sa phofu. Ba ne ba opela dipina tsa Setswana tse di opelelwang dikgafela le mekete e mengwe e megolo. Mo dipineng tse, motlhabeledi yo o kgantshiwang o fatola sebakabaka ka lentswe le le monate mme ka pele mantswe a a farologanyeng a banna a hupetse lentswenyana la gagwe. Go supa boitumelo le maikutlo a a neng a rutlaka mebele ya bone, a thenyathenyisa pelo, basadi ba ne ba kgatietsa maleme mo maganong a bone, ba duduetša. Baboki ba ba sa bolong go boka dikgosi tsa pele ba boka

ba ba ba phaphalatsa melomo, monna a tlola ka segai a tlhoma fa, le fale, ebile eketse o tla lesa tshipi eo e enwa madi a mongwe jaaka mo ntweng. Bapalami ba dipitse le bone ba ne ba fufuletswe ba di tlhomisa lebelo, ba di thethisa gore di tshameke fa pele ga batho, di tlolake, di kotame ka maragwana. Badumedi ba ne ba opela difela tsa pako le tse di rapelelang gore botlhale ba ga Solomone bo abelwe kgosi ya bone. Mo mebileng go ne go gwaswa ditlhophapha tsa babini ba ba fofisang difolaga mme ka dipina tsa bone tse di ithutetsweng motlha oo, ba bolela tse di tlileng go dirala. Go ne go ntse jalo eketse mang le mang o mo boitumelong mme ntswa dingwe difuba di ne di fitlhile dipelo di hubitse!

Sebele II a busa ka melao ya ga rraagwe mme e mengwe a e tlhanolola, a e baya ka fa go rateng ga gagwe. Pitikwe ya ntlha e a e digileng e ne e le go senya molao o mogolo wa Bakwena wa gore rraagwe mosetsana yo o senyeditsweng a batle ditshenyegelo mo go ralekolwane. Gape a itsa morafe go rekisa dikgomo tse di namagadi le tsa dikgongwana mme dikgomo tsa mekoduwe tse di se nang mosola le mo go beng ba tsone a patelela gore di rekisiwe fela ka lekwalo la tetelelelo le le tshwailweng ka seatla sa kgosi ka esi. Le fa molao o o fitlhelwa mo mafatshing otlhe a baagi ba one ba ruileng dikgomo, mme tshimologong maikaelelo e ne e le go thusa go tlhotlhomisa magodu a tsone, o ne wa hubitsa dipelo tsa Bakwena fela jaaka o dira mo dipakeng tsa jaanong. Fa gongwe motho o ne a ganelwa ka tetelelelo ya go ithusa ka dilwana tsa gagwe. Basweu le Barwa ba ba thulang dikoloi ba idiwa go rema ditlhare tse di tala kwa ntle ga tetelelelo ya kgosi ba ba ba idiwa go rekisa dikota kgotsa go di dirisa ka kwa ntle ga lefatshe la

Bakwena. A rulaganya ditlhwatlhwa tse bathudi ba tshwanetseng go di duedisa morafe mo tirong ya go thula dikoloi. Babusi ba ba botlhale ba tle ba tlhokomele gore bagwebi ba tshele ka tiro ya diatla tsa bone kwa ntle ga go tsietsa bareki ba ba se nang kitso kaga thekiso. Sebele II fa, o ne a supa tebelapele mo tsamaisong ya bogosi.

Erile go ntse go itebetswe Sebele II a baya molao o o kganelang bathudi ba dikoloi go rema ditlhare tse di tala gotlhegotlhe mme a ba a ba rulaganyetsa ditlhwatlhwa tse dintšha tse ba tshwanetseng go di lopa.

Go ne go le melao e mengwe e Sebele II o lekileng go busa Bakwena ka yone mme e tlhokile go kwalwa ka e ne e le melao e e mo kgatlhileng mo merafing e mengwe. A rata go itsa batho go tsosa modumo mo go itumetsweng teng ntswa lekoko la gagwe le ne le itsiwe ka lera-ta la lone go feta makoko otlhe.

Le fa a ne a tshajwa jaaka tladimothwane, go ne go le boitumelo mo motseng wa gagwe go gaisa mo metseng e mengwe mo metlheng eo le e mentsi mo dipakeng tsa gompieno. O ne a dumela mo kgololesegong ya batho le tswelelong pele ya bomorafe. Puso ya gagwe le yone e ile ya silafadiwa ke dikatlholo tse di botlhoko tse di neng tsa wela batho bangwe jaaka ba ba thukhuthilweng pele ga ba tlodisiwa melelwane. Ba bangwe ba thubega dipelo go bona matlo a bone a fisiwa ka molelo boemong ba gore ba otlhaiwe ka molao wa Setswana. Matshwao a mantsho a a ne a tlisiwa ke mabetwakepelo, dilo tse kgosi e di ikwatlhaetseng kwa morago kwa sephiring. Ba ba mo itseng thata thata ba re o ne a tle a bitse motho a mo kope maitshwarelo mme fa gongwe a bo a mmusetse dilo tsa gagwe.

Sebele e ne e le moutlwedi-botlhoko bogolo jang mo bahumaneging; gantsi a fitlhelwa a rekela batlhoki mo mabentleleng a Mokwena, fa gongwe a ikapola diaparo go latlhisa batlhoki matanta a bone. Pelo e ke yone e mo tlotlisitseng mekete ya dijo le dino, e e neng e se ke e nna le tshogofatso ka dipaka tsotlhe. Sebele o ne a tlhologile a siame mme mathata a lefatshe, a a neng a kgobokana mo tlhogong ya gagwe ka nako ya gore botho ba gagwe bo bopege, a mo ntsha mo tseleng e a neng a tla gola ka yone. Pelo khutshwane e e mo dirileng gore a nne bofefo go isetsa motho seatla fa a mo tenne, mathapa a a tlhapaditseng ka one le botlhogo bo a thubakileng batho ka bone fa a ne a lwa, e ne e se dilo tse a duleng le tsone kwa badimong. O ne a fetotswe ke botshelo bo a iphe-tlhetseng a le mo go bone mo kgolong ya gagwe. Ka go twe lefoko ga le boe, go boa monwana, melato ya mefuta e, e e neng e ka nna ya dirwa ke motho mongwe le mongwe wa dingwaga tsa gagwe mme ya itshwarelwa, ya nna ya kgobokanngwa. Selo se sengwe se se sa lemo-gwang mo bothong ba gagwe ke gore go ya ntweng ya seeng go ne go fapositse botho ba gagwe mo tseleng ya kgolo ya bone. Mo godimo ga tsone tsotlhe, jaaka dikgosi tse dintsi tsa bantsho ba Aferika, o ne a tlhokile lesedi le le tlang le thuto ya sekwele. Fa a ka be a ne a tsena sekwele a ithuta go nna le batho ba bangwe, a ithuta go gaisiwa le mororo a le kgosi, o ka be a ne a itse gore motho ke motho mme go itse bofelelo ba dikgopolo tse di farakanang mo tlhaloganyong ya gagwe ke sengwe se se fitlhegileng mo go ba bangwe. A tlhoka go itse ka fa go leng bonolo ka teng gore lerato le le fisang jaaka diteme tsa molelo le kgoromelediwe kwa ntle ke letlhoo le lentsho. A bisa go lemogela boammaarure ba la bagolo-

golo le le reng mojalemotho ke ene mmolai wa gagwe ka gone meno a masweu a bolaya a tshega. Sebele II o ne a fitlhetswe temogo ya gore motho ke phologolo e e botlhale, e e mano, e e filweng mpho ya kakanyo go e farologanya le ditshedi tse dingwe.

Sebele II o ne a kokonelwa ke go fitlhelwa ditshwanelo tsa banna mo morafeng wa gagwe ka a ne a ise a ye go rupa kwa bogwereng. Erile godimo ga go tthaediwa matlho ke ba bangwe le ene ka esi a tloga a inyatsa, a iphitlhela e se motho wa sepe mme a gopola fa a nyadiwa ka ntlha ya tlhokakitso ga gagwe. Dikakanyo tse ke tsone tse di mo kgoromeleditseng kwa mekgweng ya semorafe sa pele.

VI. SEBELE II LE SEKWELE SA BOGWERA

E ne erile mo pusong ya ga Setšhele II Waboraro Motsatsi Setšhele a kopa go rupisiwa mme kgosi ya mo dumelela; a roba molao wa ga Sebele I ka thupiso ya basimane. Thupiso ya basetsana yone kgosi ya gana go e dumelela ka gore ga go na gope mo lekwalong la tumelo fa go supang fa seo e le mokgwa wa segologolo sa bantsho. Bomonna'a kgosi le borangwana'gwe ba rile ka re ba a ngakalala ga se ka ga thusa sepe. Bontsi e ne e le badumedi ba dikereke. Erile Ntwa ya Jeremane e ntse e tshwaraganye kwa moseja ga mawatle a mabududu, monnawe Padi Setšhele a dumelelwa go ya go rupa, ke rraagwe. Motheo wa mathata a a tla letsang Sebele II wa agega jaana ene a le kwa gare ga mpa ya lefatshe kgakala.

Rraagwe mogolo, Sebele I, ene yo a neng a tlolagantse mawatle le dikgosi bomonnawe, Bathoeng le Khama go ya go kopela mafatshe a bone phemelo kgatlhanong le merafeng e e neng e tla e sukeletse go tswa ntlheng tsa borwa ba Aferika, o ne a khutlitsitse thupiso ya bana mme a agela morafe ntlo ya thuto mo boemong ba thupiso. Bakwena ba tlwaologa ka bontsi mokgwa o wa tlholego ya thuto ya bone mme ba sokologela kwa mokgweng wa thuto ya sedumedi le dikwalo tse di balwang. Ka e ne e le kgosi e e lebelang kwa pele a supa molemo o o tla tlang le boipofa ba monna mongwe le mongwe gore a ntshe sehuba sa dišeleng tse pedi ka ngwaga tsotlhe go tsenya mo letloding la madi a thuto ya bana ba morafe.

Mo pusong ya ga kgosi Kealeboga Setšhele II kgosi ya repisa kgole malebana le kiletso ya thupo kgotsa bogwera mme ya tswelela le kganelo ya bojale. Le fa go ntse jalo bokete ba morafe ba sisimosiwa mmele ke poelamorago e e ntseng jalo. Bao ba neng ba ise ba ke ba ikgolege ka tumelo ya kereke bone ba itumelela go rula ga morafe mo kidibalong e o neng o iphitlhetse mo go yone. Go tle go lemogwe gore bogwera le bojale e ne e le mengwe ya meetlo e e tlholegileng le morafe wa Bakwena mme bantsi ba na le tumelo e e tlletseng gore kiletso ya tsone e tla tlisetsa morafe bomadimabe, go o yisa kwa tshe-nyegong.

Mo pusong ya ga Sebele II, jaaka a ne a goletse kwa mafatsheng a seeng, go ne go sa solofelwa fa a tla tlhola a boa ka morago, go ya kwa mekgweng ya baikepi, ya bao ba ganang tatlo ya meetlo le mekgwa e go tweng ke maungo a ditiro tsa lefifi la tlhaloganyo. Go ne go itebetswe, ope a sa mo gopolele bosula bope mme ga

utlwala mafoko a a gakgamaditseng mongwe le mongwe. Mo ngwageng wa puso ya gagwe wa boraro a rulaganyetsa kwa sephiring go ikisa go rupa mme mo sephiring seo, ga phuthwa makolwane le banna ba mophato wa gagwe ba ba neng ba tlo dilwe ke thupo ba le moseja. Lešalaba la makau le makawana la tla le rwelwe ke phefo e e fokang e tswa kwa botlhabatsatsi. E ne e le dipina tsa ba mophato kwa bogwereng ba ga Sebele II a rupa kwa Botlhapatlou, sebaka sa ditsamaelo (dimmaele) tse di fa godimo ga masome a mane go tswa kwa setilong sa Mokwena. Fa gare ke dithaba tse di godileng le dipowa le melapo le masimo.

Dikgwedi tsa rogwa tsa ba tsa phirima a ntse a le koo, 'tiro tsa segosi tsa emela go aloga ga gagwe. Bakwena ba badumedi ba sala ba sokile ditlhogo ka ntlha ya dipelo tse di botlhoko tse di geletseng bohibidu mme bogolo ga hutsafala borangwana'agwe ba e neng e le bagogi mo kerekeng ya Lontone le mmaagwe yo a neng a boetse kwa kekereng ya Tšhatšhe. Balaodi le baruti ba basweu ba sala ba itshwere melomo, dipounama di pala go kopanngwa ke kgakgamatso e ba leng mo go yone.

Letsatsi le lekhutshwane la mariga la nna la tlhaba la ba la phirima le etla le itiketsa ka maru a masweu jaaka sefokaboleya. Basadi kwa masimong ba nnela mo poifong ya gore e ka re gongwe ba tshogana ka ba rakana le bogwera bo tsomile mme ba bolawa ke letshogo la go bona masaitsiweng ao. Gone mo masigong, lesedi la melelo e e peperetlang le ne le bonwa le bonesitse sebakabaka golo go se gau fi mme dipina tsa dikoma tse di opelwang go iketlilwe di utlwala le phefo mo tidimalong ya bosigo. Fa e le dipina tsa diphiri tsa thupiso, tse di rweleng melao ya bogwera le botshelo di ne di sa ka ke

tša utlwala gonne di ne di opelelwa kwa tlase ka mantšwe a a ngotlegileng thata thata, fa gongwe di bo di nne di opelwe ka molodi. Di ne di sa opelwe di ne di tlhafunwa, di tlhafunelwa mo dipounameng.

Banna ba ba neng ba rupile ba itumelela phetogo e e tla diragalang mo botshelong ba kgosi le molemo o o tla akaretsang morafe gonne mogologolo o ne a rile bogwera bo se nang kgajane bo wela mo leisong. Ba ba neng ba ise ba ke ba bo ye ba gakgamalela go tlhoka maitsetsepelo ga kgosi ba bile ba itse sentle gore dinku ga di ke di mutlwa di le pedi.

Nnete ke gore Sebele II o iphitlhetse a ntse jaaka ngwana yo o ipateletswang ke basadi ba babedi mongwe le mongwe a re ke wa gagwe ka mabaka a a bonalang ka ntlha tsotlhe mme moatlhodi a bona go le botoka gore a kgaoganngwe ka bogare fa a ne a le sengwe se se ka dirwang jalo. Bokete le bothata ba gagwe e ne e le ba go leka go itumedisa meedi e mebedi ya badumedi le ba e seng badumedi.

Lebaka la go aloga ga bogwera fa le setse le fitlhile ba aloga, ga boelwa kwa gae ka mokete le tshisimogo e kgolo. Morafe wa gatanela godimo wa phuthegela kwa mošate go ya go bona le go utlwa leina la mophato wa kgosi, bangwe go ya go amogela bana ba bone, ba bangwe go ya go itlhobosetsa fa rure bana ba bone ba swetse kwa mophatong. Dipitse le bapalami ba tsone ga tshologa mefufutso. Bagale ba dintwa tša bogologolo le dingaka tše dikgolo tša bogwera ba tlolaka ba tlhanasela ba supa tše ba neng ba tle ba di dire kwa matlhabanelong. Metšeka e leng ditšwalo tše di dirilweng ka megatla ya diphologolo ya gasama le mowa, segai se ba omang batho ka sone sa bekesela mo kgalalelong ya letsatsi.

Mophato wa goroga ka pata e tona thaka ya tshimane e tla e tsamaya e iketlile, e kitlanye, mebele e tlerefetse ke letsoku mme dikoma, dipina tsa banna, di tlhafunelwa mo dipounameng. Dithupa tsa mathimotsa di ne di le matlhatlharra, melamu e e 'tlhogo di kgolokwe e tshwa-ragantswe le tsone, mme moletsi a nnetse go ponya lenaka la tholo le le masokesoke, a le puruntsha jaaka molelo wa tlou e e galefileng. Morafe o itse mmimo wa lenaka leo gore kwa le buang teng le bitsa banna kgotsa morafe go phuthegela ka kwa kgosing. Batho ba tlala dipatelelo, ga gatanelwa godimo go gaisa pele. Mosadi a letsa mogolokwane ka ntlha tsoonne tsa lefatshe. Sebele II a aloga mme mophato wa gagwe wa tewa leina ga twe ke Mathubantwa ka bontsi ba one e ne e le makolwane a a neng a intshitse setlhabelo go ya go bapola tau ka mangana, kwa Ntweng Ya Ntlha Ya Lefatshe e Kgolo.

Tladi ga e ke e tanya golo gangwe fela; Sebele II a boa a sokologetse gotlhelele kwa meetlong ya borraagwe mogolo ya semorafe. Mo ngwageng o o latelang a leka go patelela monnawe Mosarwa yo o neng a le mo sekweleng sa Tšhatšhe ebile e le modumedi wa kereke gore a etelele mophato o moša pele. Mosarwa a palelwa ke go dira matlhakatlhakane a meedi ya tumelo le semorafe mme a sutlha, a ya go itaagana kwa Teemaneng mme a nna ka fa lefukeng la ga Mōbišopo Gore-Browne go fitlhela ditsuatsue tseo di feta. Go boeng ga gagwe a fetelela le seporo sa Rhodesia, go ya go fitlha kwa MosioaThunya (Victoria Falls) le Livingstonia. Ka bomadimabe bo bogolo a tsenwa ke makoa a mafatshe ao a Setebele ga ba ga utlwala ekete o latlhetse letlalo nageng. Ke ka moo erileng setilo sa bogosi se se na yo o

se kokometseng, monnawe yo o mo kgwesitseng lebele a tlhongwa mo setilong seo.

Balaodi le baruti ba basweu ba ngongoregela tiro e mme kgosi ya se ka ya ba tsayatsia thata thata. Kana o ne a beselediwa ke ba ba neng ba rata go bona bogosi ba gagwe bo senyega. Badumedi ba mo gakolola mabaka a go agilweng kereke ya thuto ka one mme ene a subela menwana ya gagwe mo ditsebeng tsa gagwe.

Erile go ise go fete nako e telele gape a dumelana le barupisi gore monnawe ya mongwe Kgari le ene a phorongwe a yisiwe go rupeng ka thata. Ba mo dikanyetsa ka makolwane a Bakwena mme mophato wa gagwe wa bidiwa Mayakathata. Kgari e ne e le modumedi yo o tletseng a tsena phuthego mme a bile a ithuta sekwele. Go faloleng ga gagwe a dira mano a go tswedisetsa dithuto tsa gagwe pele kwa dikweleng tsa Rhodesia go fitlhela a romelwa ke mmuso kwa sekweleng se setona sa Tšhatšhe sa St Matthews College, gaufi le toropo ya King William's Town mo dikgošopong tsa majwe a Amatola kwa dinoka tse di sa itseng go kgala di simologang teng.

Bogwera bo ke bone bo tshwaileng tshimologo ya thupiso ya pateletso. Makolwane a bana ba badumedi a ngwegisiwa mo masigong, a patelelwa go ya go rupa.

Monnawe yo mongwe le ene a isiwa thupong feela jaaka ba bangwe mme patelelo ya batho ya nna ya golela kwa pele. Ga utlwala dititeo tse di utlwisitseng bantsi botlhoko. Kgwanyakgwanyang e ne e le lekawana le le lolametseng go ithuta mme le rata kereke ka pelo ya lone yotlhe. Barupisi jaanong ba tagwa ke go itseela molao mo diatleng tsa bone. Kwa ntle ga taolo ya kgosi ba tsoma batho jaaka diphologolo tsa naga go ba isa

bogwera ba kgatelelo ; ba ba ganang ba gagolakwa mebele ka dithupa tsa moretlwa tse di mathimotsa, ba bangwe ba teketwa ka mabole ba teteelwa ka melamu ya polao.

Gape gape dikwalo tsa ngongorego tsa ngamola kgetsana ya poso ka tsotlhe di lebisitswe kwa Mafikeng kwa go nnang Motlotlegi wa Tshireletso. Mo dipakeng tseo Sebele II o ne a sa kotangwe ke ntsi, a le bogale, a tuka jaaka kgabo ya molelo mme a le bofefo go fofela motho le go mo phuthaphutha ka dikatana, a mo šobošobotla ka dinao tsa gagwe. O na a tshajwa jaaka tladimothwane. Mo kgotleng kutlwano e tlhokafala jaaka lentswana la gauta kgotsa la teemane. Bogwera bo ba aloga mme mophato wa bone wa bidiwa Matlhaselwa ka ntlha ya ditragalo tse di nnileng teng fa bo rupa.

Dikgosana di phuthilwe ke borangwana'a kgosi tsa nnela diphuthego tsa dikhuduthamaga, tsa sephiri se setona sa go kwalela Motlotlegi gore Sebele II ga a a tshwanela jaanong go etelela morafe pele. Gabedi kgotsa gararo ga kwalwa dikwalo tse di ntseng jalo mme tsa tshwaiwa ka maina a bao ba iketleleditseng go mo lwantsha le go latola nonofo ya gagwe mo bogosing.

Motlotlegi ka esi le ka balaodi ba kgaolo ya Kweneng ba ne ba buisitse kgosi gantsi ka dingongorego tse di beilweng fa pele ga bone. Ba mo leka ka boikokobetso bo bo tshwanetseng maemo a gagwe go gakolola tsamaiso e e eletsegang mo morafeng. Matshwenyego a gagwe ya ne ekele a bolelelanye kwa a nnang teng. Letsatsi lengwe le lengwe la mo tlhabela le se monate, bamongongoregedi ba sephiring ba ntsifala le go feta ga one, mme bogolo a jewa direthe ke bone babolai ba gagwe ba ba neng ba mo etleetsa gore a robesetse dikgonyana mo ditsebeng mabapi le dingongorego tsa

thupiso ya kgatelelo. Dingwaga tse go buiwang ka tsone ke tse di mo magareng a 1920 le 1929.

Ga tsena khuduego mo baneng ba ga Setšhele II; mongwe a tlhobosiwa Matebeleng a ga Moselekatsi, mongwe a kgarakgatshega fa morago ga thuto ka tshokolo e e sisimosang mmele mo lefatsheng la Masona a Rhodesia mme yo mongwe a sala a kgarakgatshega le motse a se na mo a ka itapolosang teng, yo mongwe a ngaparela mmaabo gongwe le gongwe kwa a isitsweng ke pelo teng. Tumo ya motse wa Mokwena a fokotsega, matlo a sala a lela merubisi beng ba one ba tshabetse kwa masimong le merakeng.

Mo gareng ga meferefere e, mo godimong ga diphuthego tsa diphiri tsa bosigo, mo gareng ga maikano a banna ba ba tlhobogileng botshelo, ba ba neng ba utlwiwa ke sebatladi sengwe mo phateng e e tshwaraganyang metse e megolo ya Mokwena, Sebele II a raelwa ke moraedi wa pelo e e thata, sebakeng sa fa badimo ba gagwe ekete le bone ba lapisitswe ke bopeloethata ba gagwe. A mo raela ka go mo supegetsa lefatshe lotlhe le khubame ka fa tlase ga dinao tsa gagwe, le dira go rata ga gagwe go le gosi. Sebele II e ne e le kgosi mme mang le mang a itse fa a tlhomilwe ke Modimo wa Magodimo, e le mmabatho yo a se ka keng a apolwa seaparo sa gagwe sa bogosi. Ka esi o ne a itse fa bogosi e le sengwe se se tshwanetseng go tlamelwa sa sirelediwa mo diphatseng tsa lefatshe tse di gomagomelang go bo senyolola.

Moraedi a mo nonotsha gore a bolotse bogwera fa ngwaga wa 1931 o sale moša, dinonyane tsa metlatlawe di utlwiwa di tlatlarietsa fa godimo ga mabele a mahibidu a a tlerefetseng le masimo. A mo tlela nakong ya motho a sa itse gore tlala ke eng ka a a ne a tlerebeganya legapu

fa fatshe mme bohibidu ba manye a lone bo tlatse legamo ka mathe. Mebidi e ne e sa ntse e akga leledu, e talafetse go supa ka fa e rweleng ka teng ka fa tlase ga matlhare a matala ao. Go ne go ya go rupisiwa Letlamma Setšhele II ngwana wa Mohumagadi yo a neng a tserwe kwa ga Ngwaketse. Ao! Badimo wee, kana le dipelo dithata jang, go nama le lesa tholwana ya botlhokwa go kgo-lokgothegela kwa tshenyegelong ya yone!

Bogwera bo bo bolotse dipelo tse dintsi di tletse boipusolotsetso. Makolwane a a bidiwang maotlana, ke go re ba ba betsang ba ba ditlhogo di thata, ba tshwere diketekete tsa batho ka dipelo ka ntlha ya tse ba neng ba di utlwile; ba tshwere barutabana le baefaengele ka dipelo ba ikana fa ba tla ba betsa ka moretlwa kwa bogwereng. A fetelela maotlana a ikanela borrao ba ba ditedu le ba ba ditlhogo di diputswa. Ba ba goga mo matlung mo bosigong go ya go ba tswesa motseto wa phudufudu.

Banna ba badumedi le bone ba ikana borrao ba le kwa magodimong gore go tla rupisiwa direpa kgotsa ditopo tsa bone, fa mewa e sena go tlhatlogela kwa legodimong le go kopana le lesomo la baengele. Bangwe ba sutlha ditlhobolo tsa lala di timpetse ka marumo bosigo, bangwe ba lootsa diletswana tsa ntwa le dithipana tse dikgolo tsa marotse, ba bangwe ba galefisa magale a digai tsa ntwa, ba lootsa ditšheka tse go šengwanwang ka tsone fa batlhabani ba tsaanye ka dimpana. Melangwana le dithobane ga kokotelwa dipekere tse di makokoma go tla di utlwiswa botlhoko mebele e di tla welang mo go yone.

Erile fa ba setse ba ipaakantse jalo mongwe le mongwe, ka monokela ba ya go bega boilathupo ba bone kwa go

molaodi wa kgaolo le go mo tlhalosetsa fa ba tla itwela ka matla a bone otlhe motlhang ba tlhasetsweng ke maotlana a mophato. Ba ikana gangwe le gape gore ba tla iphemela go ya lesong. Sebele II a bidiwa ke molaodi mme a sebediwa kaga ntwana e e tlhomang meokodi jaaka pula ya sephai, fa gare ga makgetlo a mabedi a morafe wa gagwe ebong barupisi le bone badumedi. A latola fa a sa naya taelo gore ope a patelediwe go ya go rupa. A gakgamala go utlwa fa mongwe wa borangwana'agwe a ipaakanyeditse go hula ka tlhobolo ya gagwe ya sehulela-kgakala fa a tlhasetswe.

Dikwalo tsa gasama le lefatshe go bolela pogo e e wetseng badumedi mo lefatsheng la Bakwena. Baruti le makgowa a mangwe ba botabota kwa molaoding go tlisa dingongorego tse di tlisitsweng kwa go bone ke batlhanka ba bone. E ne e re go phirimeng ga letsatsi go itsiwe fa go tlišetsa bangwe mahutsana. Bana ba badumedi ba poronngwa jaaka dipologotswana mme molao wa phutholola letsogo la one le letelele, wa tshwara babatshwari wa ba tlhatlhela kantlo ya kgolegelo. Monna mongwe wa bana ba makau le makgarebe a tshwarwa ke makolwane bosigo, a mo teketa mmele a ba a sala a rile hubi mmele ke madi. Yo mongwe a tlogedisiwa ntlo ya gagwe a itshopere ka lepainyana la kobo. Mo gare ga sebaka a ipoloka ka go sia, kobo ya sala mo diatleng tsa batshwari. Dipolelo tsa matlhotlhapelo a patelelo tsa thesesegela kwa mmusong jaaka mmu wa sediba.

Bogwera ba Magokotswane ba naya kgosi Sebele II leina le le maswe thata. A ngongoregelwa ke bokete bo bogolo ba morafe, baruti, bagogi, balaodi ba mmuso, barutabana, bana ba ba pateleditsweng, mme dingo-

ngorego tseo tsotlhe tsa kgobokana, tsa ipopa selo se sa itsiwe, tsa ba tsa ya go finyelela mo ditsebeng tse di makaketla tsa ga Motlotlegi Colonel C. F. Rey. Ene e ne e le letlharapa la mosimane yo o kileng a tsamaya mafatshe mme a ithuta kaga puso ya merafe e e ka fa tlase ga Mmuso. E le motho yo o pelo khutshwanyane mme a batla go khutlisa moferefere wa ga Sebele II ka bofelo bo bo gakgamatsang, bo bo tshwanang le ba legadima. Ka nonofo ya matla a a beilweng godimo ga gagwe ke kgoeletso ya Tautona, a biletsa Sebele II le bagakolodi ba gagwe kwa Mafikeng, gore ba tlhage fa pele ga sefathlogo sa gagwe.

Ga se tlabeetso gore mo nakong e mmuso o ne o setse o jele Sebele II a ntse a tsamaya jaaka bolwetsi ba kankere bo bo fetsang motho bo mo re fetsi, a ntse a tsamaya a aja mabele le ba bangwe. Ga simololwa ga dumelwa boikuelo ba dikgosana tsa Mokwena ka botlalo, gore kgosi ke motho yo a sa tshwanelang go ikanngwa go busa ba bangwe ka kgololesego—mpho e kgolo ya sebopiwa se go tweng ke motho.

Ba ba neng ba solofetse kgolo ya puso ya kgosi ba sala ba tsitlile ka maswabi mme ba tlhoka ka fa ba ka thusang ka teng gore a lolamise ditsela tsa gagwe.

VII. SEBELE II KWA MAFIKENG

Letsatsi le a duleng mo gae ka lone go ya go reetsa se a se bileditsweng ka mogala e ne e le letsatsi le le botlhoko thata mo go Sebele II le mororo a se ka a umakela ope khuduego e e neng e diragetse mo maiku-

tlong a gagwe. E ne erile mo masigong a a fa pejana ga tsatsi leo, a tobekwa mmele ke ditoro tse di boitshegang, a ba a ipona a relela fa lesing la lewatle, a wela mo botennye ba lone, mme makhubu a lone a mo kgoromel-letsa kwa tengteng ga bophadiphadi ba lone. Gape, a lora a tlhabana kwa ntweng ya Fora mme ya re ba a neng a sireleditse thabana nngwe nabo ba sena go nna ba tanngwa ke marumo a baba, a sala a eme a le nosi jaaka setlhare sa morukuru, go fitlhela motlhabani wa setlhogo a putlaganya masufu a gagwe oomabedi. A re fa fatshe sitlha, mme a letela gore dinonyane tsa legodimo tse di sa lemeng le mororo di tshela sentle, di tle go mo gonya matlho di a a je, nama ya gagwe di e garolake ka melomo ya tsone e e bogale.

O rile go thathamologelwa mo borokong a tshoga mo a bileng a utlwiwa a re, "Golo mo ntse jaana ke a lora". Sefatlhogo sa gagwe se ne se tshologa mefufutso, pelo e itaya jaaka ya motho yo o neng a sianye lebelo la mmamafudifutswane.

Go bololeng ga gagwe o lemogile ka dikai tse dintsi fa a tsamaya leeto la bomadiatlhageng, la bomadimatlatlalalenaga Dinonyane tse di tleng di biletse badisana dinoga, tsone ditshetlo, tsa phegelela go fofa-fofa fa thokong ya tsela. Mebapa ya dipitikwe tsa dinoga tsa bogolo bo bo sisimosang mmele ya bonala e kgabaganya ditsela mme letsatsi la gana go ba gasa ka marang a lona a kgalalelo e e tletseng. Mo setimeleng, a reetsa tlhatlhariana ya ditshipi mme tsa tlisa kakanyong ya gagwe meferefere e e tsositsweng ke puso ya gagwe. Banna ba re ba leka go baakanya mafoko le go dumelana se ba tla se buang fa ba kopiwa go ntsha maikutlo a bone. Tsotlhe tse a fitlhela di senya nako ka di mo itsa go

tlhatlhoba lefatshe le ba raletseng mo go lone. Letsatsi la matlhomola la tlhaba jaaka a mangwe.

Erile go sena go dumedisanwa kgosi le bagakolodi ba reetsa mafoko a Motlotlegi a pitso. A simolola a bala mo phepheneneng a re, "Kgosi Sebele II, ke go itsise fa go tlogeng jaanong jaana ke go dirile legolegwa mme o se ketla o tlhwala o boela gape kwa lefatsheng la Bakwena le o le busitseng ka nako e khutshwanyane ya dingwaga tse di lesome le metso e meraro. Gakologelwa gore fa o saleng o tlhongwa mo setilong sa bogosi, o tsositse meferefere, o tlhokile go busa morafe wa gago ka kagiso, wa bisa le go reetsa ditaelo tse di tswang mo mmusong ka Batlotlegi ba ba nketeletseng pele, le nna, balaodi ba kgaolo ya Kweneng bone wa ba gatagata ka dinao fela. O itlhokomolositse dikgakololo tse di molemo tsa dikgosana le borangwana'ago. Dikgosana tse di lesc me le metso e e supang tsa Bakwena di boetse di dirile lekwalo la boikuelo le go latola tsamaiso ya puso e e tletsegang fa o saleng o tsaya puso ya Bakwena. Mmuso o o pelotelele jaanong o lapile mme maikaelelo a one ke go go hudusetsa kwa gareng ga sekaka sa Kgalagadi kwa ntlheng e e bidiwang Ghantsi kwa o tla nnang teng o le nosi go ya go sa yeng kae. Fa o le koo, o tla amogedisiwa bonnyennyane ba madi ka kgwedi nngwe le nngwe, mme fa o ka raelesega wa tsamaya go tloga mo re go beileng teng, o tla sekisiwa, o athholwe, mme moputso oo wa kgwedi le kgwedi o fokodiwe gongwe o khutlisiwe gotlhegotlhe." A digela le ka tlhogo ya gagwe Motlotlegi mme leitlho la gagwe la galase la intsha mo kgapeng ya lone la nnela go akgaakgega ka mogalana wa lone o o le bofeletseng mo tsebeng ya baki. A leba bagakolodi ba kgosi; a fitlhela ba tsietswe, ba

gatsetse jaaka dikoko di nelwe ke pula. Sebele II o ne a reeditse a sa tshikhinyege, ekete ke motho a omeleetse mo setilong sa gagwe. A fitlhela matlho a gagwe a sa bonye, molomo a o tsupile ebile o ntse mosesanyane. Ga feta metsotso e se mekae ekete batho ga ba yo mo ntlwaneng eo. Kwa morago Sebele II a itshwara pelo mme a leka go araba a re.

“Nka swa mo tseleng ka ntlha ya bokete ba katlholo ya gago e e botlhokotlhoko e. Ke kopa gore ke sekisiwe gore molato o ke rontshwang bogosi ba ga rre ka one o tle o popomale, o nne mo pepeneneng, o itsiwe ke maseana a a sa ntseng a anywa lebele la mašwi!” O ne a bua ka go tlalelelana, a leka go tlhopha dintlha tsa mafoko a gagwe.

Colonel C. F. Rey a boa a kgomareletsa leitlho mo kgapeng gore a tle a lebe mmui seša, a ba a phunyeletse a tsene mo dikakanyong tsa bagakolodi ba kgosi mme a tswela pele a re, “Melato ya gago e e se nang palo o setse o e ikutlwetse mme lemoga fa dikgosi tse dikgolo go go gaisa gantsintsi di setse di kile tsa digwa mo maamong a tsone, tse dingwe tsa ba tsa bolaelwa puso ya tsone e e kgopo e e utlwisitseng bontsi botlhoko. Selo se se a itsiwe le mo pusong ya dikgosi tsa bantsho ba segaeno. Ke go latolela gore kgosi, re tla itlhokisa matsapa a go sekisa motho yo o melato e popometseng jaaka ya gago. Tsamaya, o ye Ghantsi kwa sekakeng, mme batho ba se kae ba ba tla kgatlhegelang go ya go go tlosa bodutu, le botlhe bantlo ya gago ga go na ope o tla ba emang pele gope!”

Mogakolodi I: “Ke a go dumedisa Motlotlegi yo o rategang, wena matlho le ditsebe tsa mmuso. Mafoko a gago rra, a re tlhokisitse dikakanyo, mme o a re boloya rona ba re bonyweng re bolola le ngwana wa batho kwa

gae. Kana re ka bolelela Bakwena jang gore kgosi ya bone e ile kae? Nna ka re a e ne modiga, tau ga e je e dumile. Thapelo ya me le ya bagakolodi ba kgosi ba bangwe ke gore o re adime Mokwena a ye go dumedisana le morafe." Botlhe bagakolodi ba supa tumalano le mafoko ka ditlhogo.

Mogakolodi II: "Ao, ke mafoko a rona rotlhe; ke thapelo Motlotlegi."

Motlotlegi a simolola a phutha dinnanne tsa gagwe mo tafoleng go kaya fa go se na ka fa a ka lelafatsang se a setseng a se buile ka teng mme a fetsa ka le le reng, "Mafoko a ke a buileng ke a a setseng a akantswe a dumelanwa ke Tautona le Mmuso mme le fa ebile ke ne ke ratile go dira ka fa le nkopang ka teng, ga go tlhole go na le se se ka senyololang katlholo eo."

Ga phatlalalwa ga tswelwa kwa ntle mme Sebele II ya re a utlwa phefonyana e e tsiditsana ya mariga e tshameka mo sefatlhogong sa gagwe, a tlelwa ke dikakanyo tse dintsi gonne e ne ekele tikologo yotlhe e setse e itse dilo tse di mo diragaletseng. A simolola go bona masisi a bogosi le ka fa melato ya batho ba bangwe e bodiawang mo tlhogong ya kgosi ka teng. Tota le fa a ne a ise a ke a letlelele ope go patelela batho go rupa, mme o ne a ise a ke a sekise ope yo o pateletseng yo mongwe, a mo athole. A putla mme a tlhoka kwa a kileng a dumelela ditiro tse di neileng bogwera leina le le maswe teng tsa ba tsa dilaka maitseo a gagwe. Jaana a tlelwa ke lefoko la ga moswi rraagwe motlheng ole fa a mo hutsetsa go tlola ditaelo tsa gagwe mabapi le go tsena sekwele: "A o tla o busa one motse o wa me o? Sio tlhe o, mme ke tla bona fa o tla busa morafe wa me, Bakwena, ba bantsho ba ga Setšhele!"

Ka ba ne ba le teng fa khudu e rathwa bagakolodi ba boela kwa magaeng a bone go ya go latolela morafe kaga mosepele wa bone o o tletseng bomadimabe. Ba ne ba rwele mafoko a mo go bangwenyana a neng a le botlhoko ba santlhokwe, mo go bangwe a le monate o o fetang wa tsina ya dinotshe. Dipelo tse di neng di ameditswe mo kgosing ke kgole ya lerato la bantlo tsa garoga mo eketeng di ne di ka phunyeletsa dihuba tsa tswela kwa ntle, tsa nnela go retharetha ka ntata ya botlhoko bo bo di hudusitseng kwa mannong. Dilelo tsa basadi tsa phatlakolola sebakabaka mo bosigong, dithaba tsa motse wa Ntsweng tsa amogedisana bogalaka boo, mme ba finyelela mo ditsebeng tsa ga mang le mang. A lelelwa Sebele II, a lelelwa ke dipelo di hubitse ya ba ya re le ba ba neng ba se na sepe le puso ya gagwe ba lela, ka ba utlwela baledi ba bangwe botlhoko, ba hutsafala fela jaaka bone.

Lefifi la bosigo bo go utlwetseng tshwaro ya kgosi ka bone le ne le le lentsho go fetisa mafifi a mangwe, le tshabega, le kitlanye mo eketeng le ka utlwala mo seatleng. Le ne le tshwana le letsela le lentsho la sebipo le le khurumeditseng morafe otlhe. Dinaledi di ne di iphitlhile, tse dikgolo di nyedinyedima ka bofitlha bo bo gakgamatsang mme tse dingwe di a ne di garagatshega le loapi di sia kgaboe khibidu mo tseleng e di fetileng ka yone. Di ne di kotlomelela tsotlhe kwa tlase kwa molomong wa tlatlana e e ribegilweng godimo ga lefatshe.

Dintša tsa Mokwena le tsone tsa tlhakatlhakana le batho ka selelo sa segou se se ngomolang pelo ya motho. Tsa kotama nngwe le nngwe fa kgorwaneng ya lelwapa la mong wa yone mme tsa etsaetsana ka selelo seo sa botlhodi. Dikoko tse ditonanyana boselelakamogatla tsa

puputletsa diphuka mantswe a tsone a gwasla le motse mo tuulalong eo. Mme mo gare ga dilo tse tsotlhe tse batho bangwe ba ne ba bibila-bibila mo mafifing, ba tswa kgotla ba tsena e nngwe. Fa ba fitlhang teng motho a kotame fa pele ga kgosana, a e anele mafoko a tshwaro ya kgosi ka bokhutshwane mme a fetele kwa pele ka a se na nako ya go tlotla gonne o tshwanetse go fetsa dikgotla tse di rileng pele ga letsatsi le fula lefatshe ka marang a lone a tlišetsang bangwe khumo, bangwe lehuma, bangwe monate, bangwe ditlhotlhapelo le mahutsana a botshelo. Erile sebipo sa lefifi se apoga Mokwena mo mosong ga tlhaba letsatsi la ntlha la mofuta oo mo Bakweneng ba le bantsi. E ne e le sa ntlha ba utlwa fa kgosi e ka latlhegelwa ke botshelo le botsalo ba yone. Diputswa tsone tsa tlatlaganya maoto mme tsa re, "Ga re tota Kealeboga o sale a mo latola ka lefoko le a le ntshitseng re mo reeditse a re, 'ke tla bona fa o tla o busa motse o wa me o'". Ba dumalana, ba tsenana ganong, bangwe ba bona molato mo dilong le mekgweng ya tllhabologo, bangwe ba supa meetlo ya semorafe le tiro e e ntshofaditseng dipelo tsa Bakwena. Ga gogagoganwa ga ba ga ratwa go tshwaraganwa ka diatla go fitlhela mongwe a goa a re, "Bakwena lesang mafoko ao ga re ise re utlwe motswedi wa one; kana gongwe go ntse jaana letlhotlho legolo le tsositse di letseng. Lesang go garolana, fa e le mafoko re tla a bulela ditsebe re a reetse, fa e le ntwā e tllile go ripitla Mokwena, re a e itse re tla e tllhabana fela go ya kwa go yang teng." E ne e le mongwe wa ba ba neng ba tswa Ntweng.

VIII. SEBELE II LE LENYALO

Jaaka go setse go umakilwe, kgosi Kealeboga Setšhele II o ne a tsere basadi ba le bararo ka thulagano ya bone e seng gore go ka twe o na a tsere lefufa. Lenyalo la gagwe la bofelo le lone la amana le ditiragalo tsa puso ya ga morwawe Sebele II gantsintsi. Mohumagadi Lena o go-rogile kwa kgosing ka bana ba makgarebe ba le babedi ba bantle ebong Tlhalefang le Goboletswe. Ka bofelo ga tuma leina la gagwe la tlotlo la Mohumagadi Mma-Tlhalefang.

Barulaganyi ba mafoko a Bakwena ba dumelana mo go reng Mohumagadi Lena o ne a batlilwe ke Sebele I a ba a tseisiwa Setšhele II ke ene rraagwe Sebele I yo a neng a mo rwalela ditlhako a bololela go ya go mmatla a patilwe ke Morwamang Nkane le yo mongwe le go ya go mo tsaya kwa lwapeng la ga Rauwe mo motseng wa Gammangwato. Kgorogong ya gagwe o fitlhetse kgosi e sa nne le Mohumagadi yo motona Phetogo mme le wa ga Ngwaketse, Mohumagadi Kebue le ene a setse a boetse kwa ga gabo.

Erile Setšhele II a sena go tseisiwa Lena, Mohumagadi a ikopela gore kereke ya Ennyelane e simololwe a tle a itse go obamela ka fa tlwaelong ya gagwe kwa a tswang teng. Kopo eo ya gagwe ya finyelela mo ditsebeng tsa kgosi mme kereke e kgolo ya Mokwena ya Lontone ya thubega ka bontsi bo ne bo tlhophile go latela Mohumagadi yo moša. Ba bangwe ba tswa ba itulela fa fatshe.

Fa dingwaga di ntse di feta ebile Tlhalefang a setse a

rometswe kwa sekweleng se se tumileng thata sa Lovedale, kwa a neng a humisa maikutlo a gagwe ka go tlhakatlhakana le bana ba merafe e sele, Sebele II a kopa gore a tseisiwe mme erile go twe a boleele fa go na le mongwe yo o mo kgathileng a re o rata go tsaya ene Tlhalefang. Batsadi ba ga Tlhalefang ba leka go gana. Bakwena le bone ba ema ka dinao ba gana ba tlhwaa-fetse mme ba ganelela mo go reng a tseye ngwana wa bogosi ba Mokwena: Ngwana'a ga rangwane ntsaya kgomo di boele sakeng. A itomela maikaelelo a gagwe sannape. A mo tsaya, ba ema, ga didimalwa.

Lenyalo leo le ne le na le matshwenyego a lone fela jaaka manyalo otlhe a batho ba ba nang le nama le madi. Le ne le na le boitumelo le tshegofatso ya lone ka dipaka tse di rileng mme erile motlha mongwe la tlhomamisiwa ka botsalo ba ngwana wa mosetsanyana yo o neng a teelelwa Mohumagadi wa ga Sebele I ga twe Tsholofelo.

Tlhalefang jaaka Mohumagadi yo mogolo wa morafe o ne a tlotlilwe a ratiwa ka ntlha ya lerato la gagwe mo bathong. A itse go tshola morafe ka pelo e tshweu le go o fa ka seatla se se bulegileng, a sa tlhophe baratiwa ba ditshika tsa gagwe kgotsa malope a a natefisang polelo ka go leswafatsa maina a batho ba bangwe mo bogosing. Sebopegong e ne e le motho yo montle le meno, a le mosetlhana marama a gagwe a runne a dira dikutinyana fa a tshega mme a le fa gare ga boleele le bokhutshwane. O ne a le sekai sa tlhaboloso ya thuto mo ngwaneng wa mosetsana. Fela jaaka monna wa gagwe, a filwe mpho ya kopelo le kitso ya go robarobasetsa menwana mo diti-nkaneng tsa dipione le matlole, a tlhamaletse mo tumelong ya kereke ya Tšhatšhe gammannete. Go ne go fitlhelwa a akga lekgabe la jale ya madi a botlhokwa mo tseleng

ya dinao go ya kerekeng ditsamaelo tse di fetang bone. Mo tseleng eo a tlotla le balatedi ba gagwe ka tapologo. E ne e le mokgabo go tsamaya ka dinao, mmotokara o tena ka monkgo le sesi sa petorolo.

Boikgokgomoso bo ne bo se yo mo pelong ya gagwe, le mo kerekeng ya Modimo a itlhophetse go nna le morafe wa gagwe kwa ditilong tsa kwa morago. Mo seaparong, matsela a mesese ya basadi a mantle a ne a bonwa ka mesese ya gagwe. Foo kana Sebele II e ne e le motho yo o ipelafatsang ka mokgabo le bontle ba Mohumagadi wa gagwe mme a mo apesa ka mokgwa o o supang fa e le ene mmabatho. Ba ne ba tshwanelana boobabedi ka le ene Mokwena matsela a ne a mo tshwanela jaaka eketeng o dule le one badimong.

Sebele II o ne a simologile e le ngwana yo o godisedi-tsweng mo thutong ya tumelo e e kgatlhanong le ditseo tsa mapataganyane, a tlhokomela dithuto tseo ka sebaka sa dingwaga tse dikhutshwane mme kwa morago, ka ntlha ya dikgakololo tsa ba ba sa tlotlang tsa tumelo, a itseela basadi ba bangwe ba ba botlana, go itumedisa Bakwena segologolo. Tseo ya basadi ba e ne e farologanye thata le tseo ya mosadi wa ntlha, mme gape ebile e fapaanye le ditseo tsa borathejane, tse batsaani ba nnang mmogo tumalano ya tsaano ya bone e sa itsiwe ke ope. Basadi ba a ba tsereng a sena go lemoga fa go tshwanetse go dira jalo, ba tserwe ka mokgwa wa Setswana sa Bakwena ba ga Mmamagana. Ba ntshediwa dikgomo tsa maroba le magatelo e le bogadi bo ntshiwa tsatsi le penne. Ba agelwa metse mo dikgotleng tse di neng di ba abetswe. Maina a bone e ne e le Kelokilwe, Susu le Senwelo.

Fa go ne go le bangwe ba ba neng ba rata Sebele II ka

lerato le le sitisang go bona ditshiamololo tsa gagwe, lerato le le mo tshwantshang le tshiamo ka yosi, le le gakgamalelang bamotlhoi ba ba mo marang ka dibata tsa bobe, e ne e le bahumagadi ba gagwe. Molato o ne o se mo go tlhoka go boneng ga bone, o ne o le mo dithulaganyong tsa badimo ba ba dirileng gore lerato le fofatse matlho a baratani le dipelo tsa bone le di siretse, ba sebiwe mme ditshebo tseo di se ka tsa ba tsa atamela kwa ba teng.

Tota ditiragalo tse di tlhokofaditseng dipelo tsa Bakwena di ne di sa amane le bone mo gokalo, gonne di ne di diragetse kwa sephiring se basadi ba sisimogang mmele go se utlwa se umakwa. Gape di diragetse ka fa tlase ga sebipo se sentsho sa lefifi bone ba ithobaletse boroko ba maitapoloso. Go tle go gakologelwe fa molelwane o o farologanyang banna le basadi mo dilong tse di mabapi le masaitseweng a botshelo o atlhame thata mo morafeng. Sephiri sa banna ke sa banna, sa basadi le sone ke sa basadi. Mme meila e ke yone e merafe e falotseng tshenyego ka yone mo botshelong. Ke meila e e sa lekelediweg ke ngwana wa motho a tla a tshela. Kwatlhao ya badimo ba ba nnang ba disitse ditiro tsa mongwe le mongwe e ne e sa itsiwe ke ope ka tlhomamo.

Kwa malwapeng a bahumagadi e ne e le teng kwa botshelo bo teng, kwa banna le basadi ba phuthegelang teng. Go ne, he, go tshwanela gore dijo tsa mefuta yotlhe ya semorafe di nne teng ka dinako tsotlhe gonne kgosi ke letlharapa le le kotangwang ke dinonyane tsotlhe.

Mo dipateng tse di lebileng kgosing go ne go bonwa basadi le makgarebe a Mokwena ba bopeletse ka dinkgwana tse di bopilweng ke ditswerere mme di phophoma bojalwa ba mabele mabelegabatho. Bo le bohunwana

ka fa tlase ga lehulo le eketeng la mašwi. Bo gwasa ka bosesane ebile bo utlwala mo ditsebeng tsa barwadi ba bone ba ba ntseng ba bo iteela moduduetso. E ne e le dimpho tsa dikgosana le bahumagadi ba tsone go fiwa kgosi gore e kgone go phumosetsa baeng ba yone ba ba se keng ba tlhokafala mme ebile gape ba ipeela ka bosi kwa kgosing. Monna o ne a bonwa ka metlha a gatelela namane tse di marago a thata mme motho a fete a re, "namanyane ke e, e tswa kwa go rre semangmang, a re kgosi e direle bana ba yone bošabo ba mosokwane ka yone." Banna ba lekgotla ba nese pula e e matsorotsoro mme le morongwa a boele gae a itumetse ka a feditse ditshwanelo tsa gagwe.

Go ne go ntse jalo mo pusong ya ga Sebele II pele ga meferefere e e tlileng kwa morago e tla go nyeletsa kgopolo tsa malatsi a a monate a a fetileng ao. Go ntse jalo, pele ga meetlo ya semorafe e leka go panyeletsa lesedi la tlhabologo ya bophirima le le tlileng le baruti ba ntlha, pele ga bagakolodi ba maitirelo ba akanya gore tiriso ya kgatelelo ke tshiamo le gore mongwe le mongwe o tshwanetse go fetisiwa ka kgorwana e e pitlaganyeng ya thupiso. Go ne go ntse jalo pele ga lefufa le le se keng le tlhokafala fa gare ga baikepi le badumedi le emisa mogatla wa lone jaaka phepheng e e ipaakanyeditseng go loma motho, ya kgwela tšhefi ya yone mo nthong ya gagwe. Mokwena e ne e le motse wa kagiso pele ga morafe wa Bakwena o simolola go belabela jaaka leina la mong wa bone, o fitlha mo makgaolakgannye a makubukubu a a saleng a tswa le one kwa pusong ya ga Sebele I,

"Ene yo o tloletseng ditšhaba go nyelela
Ka a tloletse sa BaNgwato go senyega."

IX. DIPHETOLO TSA GA SEBELE II

Gonne kgosi ke mogogi wa morafe, le fa nako ya puso ya yone e khutshwafaditswe thata batho ba lefatshe re tle re letele go utlwa diphetolo tsa puso ya yone tse di neng tsa thusa go tsamaisetsa morafe kwa pele. Go setse go boletswe fa Sebele II a busitse Bakwena ka lebaka la dingwaga tse di lesome le metso e meraro fela — nako e khutshwane rure mo pusong. Mo nakong eo, le ene o dirile bonnyennyane bo a tla nnang a gakologelwa ka bone. A kgothatsa morafe go aga matlo a mantle a dirantafole tse di neng di tumile segolo kwa ga Kgafela mo Bakgatleng, mo pusong ya tshwarelelo ya ga Kgosi Isang Pilane. A tsosa dikgosana gore mebila yotlhe le dikgotla di tlhagolwe mefero ya majang le mesetlho ka dipaka tsotlhe mme makotswana a bopelwe sentle a kgabisiwe ka metako e e kgatlheng matlho. A dira gore morafe o latlhe go aga mahuri ka mitlwa e e dirang magora mme go dirisiwe dikota tse di omileng. Ga khutlisiwa masaka a dikgomo a a agilweng ka matlhaku mme ga rwalelwa dikota tse di omeletseng tsa ponywa go lekanngwa, tsa emisiwa go dira mepako.

Dithotobolo le dikgatampi tse go neng go koegwa malele le melora mo go tsone go fitlhela di kokomoga jaaka ditotoma tsa Gauteng, tsa ilediwa mme Bakwena ba tlwaediwa go dira mafutinyana a malele ka kwa mahuring a malwapa a bone.

Sebele II e ne e se motho yo o ganang dikgakololo tsotlhe tse di siameng. Fa moruti Reverend W. John

Clissold wa Tšhatšhe a sena go sisimoswa mmele ke go bona Bakwena ba fitlha baswi mo malwapeng, a gakolola kgosi gore batho ba tlogelwe ba itlwaetse go fitlha ka kwa ntle jaaka go dirwa mo merafeng e mengwe. Kgosi ya mo dumelela go sokololela phuthego ya gagwe ka fa lekaleng leo la thuto. Batho ba tshega, ba nyefola, ba sotla ka kgopolo eo. Go ise go ye kae, morafe wa bona tshiamo ya go nna le motse o o beetsweng boitapoloso ba baswi. Mo lebakeng le mafoko a a kwalwang ka lone morafe wa Mokwena o setse o lebetse gore go kile ga bo go fitlhelwa mo gae mo malwapeng, mme go tlogwe go nne go tsamaiwe mo godimo ga mabitla ao, go gotsiwe melelo mo godimo ga one.

Kgosi Sebele e ne e le ralekoko la banna ba ba tsamayang le ene mme a tlhoile modumo mo dinong, a rata batho ba ba buelang kwa tlase. Ka sebaka sengwe o kile a rata a tlhorontsha thaka e tshesane ka go iletsa dipina tsa maabanyane fa dimpana di kgotshe di gagemetse. E re dipina di loile basimane ba bina ba fufulelwa motho a ba a sala a tsamaya ka letlhakore jaaka leka-kauwe, mosetsana a terepola a akga phatsa ya mosese ka fa le ka fa, Sebele a bo a setse a utlwala a šobola fa gare ga bone. Go re phatla, go bo go sale go rile ngololo! Fa gongwe o ne a romela basimane ba kgosing go tla go re dipinanyana tseo ene di a mo tlhodia. E ne e tle e re fa a tshoganyeditse bana ba tsielwe, ba se ke ba itse gore ba ka dira eng mme jaana a bue nabo ka bonolo a re, "Ga ke le omanyane bana ba ga Setšhele, ke ne ke re a ga le ka ke la fokotsa modumo mo motseng."

Ka ditiro tsa selegae tsa temo o ne a sa kgoreletse ope mme a kgothatsa morafe gore o tshware dijo o se ka wa tshameka ka tsone ka go di thela mo mabentleleng.

Batho ba ne ba utlwa e le tshwanelo ya bone go thusa mo temong ya lesotla la kgosing mme tota e ne e le tiro ya batho ba ba tshwaretseng kgosi dikgomo ba kgotla ya gagwe.

Mokwena o ne a saila ditswerere mo ditirong tsa Setswana tsa go loga disigo, go rulela matlo, go sega dikobo tsa matlalo, go betla dikika le metshe le megopo le dintshwana tse di kgabisitsweng ka metako e mentsho. Gape ditswerere tsa go palama dipitse di ne di se na palo. Kwa malwapeng babopi ba dinkgwana tse di borethe ba ne ba gaisana mmogo le baseti ba diphaana tse go nwelwang ka tsone le digo tse di metsi a tsididi. Bakwena ba ne ba santse ba ngaparetse dilo tsa letso la bone, ba sa nna fela ka diatla jaaka metlapa.

A laela khumo ya dikgomo mme a baya melao e e kganelang thekiso ya tshenyo. Bakwena ba huma mo ba bileng ba simolola go kgana ka go golega dikgomo tsa mmala ole mongwe fela mo sepaneng sotlhe mme e re kwa pele ba golege dikgomo tse dintle ka lelemo la tsone. O ne o ka fitlhela dipane tsa Mokwena di feta di ribame le tsela, go feta bonkgwe, bohunou, bontsho, bosetlha, bosumu, botilodi le mebala e mengwe e mentsi. Dikgosana tsa kgorosiwa go ithekela dikoloi tsa ditente tse ditshweu tse di neng di tle di bopelele mo tseleng fa go iwa go bona Motlotlegi kwa Gaberone. Batho ba tsaya malebela mo kgosing mme ba ithekela dipitse ka bontsi le fa bolwetsi ba tsone bo ne bo di gaila bo sa tshameke natso. Pelo ya ga Sebele II e ne e sa itse lefufa mme a rata go bona batho ba gagwe ba eme matsetseleko ba apere sentle. Ga twe o ne a tllhabisiwa ditlhong ke go tsamaya le motho a sa apara ka tshwanele a ba a nne a re, "Monna, ke a go duela mme ga o ntirele sentle ka

ga o ikapese. Ke rata bontle fa ke le fa." E ne e se sepe mo go ene go apolela motho wa gagwe diaparo tse dintšha kgotsa go di mo rekela.

Ka banna ba mephato ga betlwa diphata tse ditona di le tharo. Ya ntlha ya nna e e tshwaraganyang metse e mebedi, ya bobedi e le e e yang kwa nokeng ya Mokwena, ya boraro e le e e fologelang kwa motseng o o ka fa tlase ga lentswe la ga Moruakgomo wa ditso o o bidiwang wa Kakwatlase. Ke one o o neng o ithathile le lejwe wa ya go khutla o lebile legaga le le boitshegang la ga Kobokwe le mewa e e se nang boikhutso e lalang e opela mo teng ga lone. Kwa pele ga motse o go ne go ipharile lesu le le teteaneng mo eketeng le kaya ditlhogo tsa batho ba ba wetseng foo fa Bakwena ba tshwaraganye le dira tsa bone mo ntweng.

Tiro e nngwe e Bakwena ba neng ba e dira ka dipelo tsa bone tsotlhelele e ne e le ya go leka go kganela noka ya bone mme ba tlhoka thuso ya batlhalefi ba ba lemogetseng kganelelo ya metsi. Erile fa noka e fetang fa sepitlaganyaneng teng sa majwe a a godileng thata, ba aga lebota la matlhakatlhakane a semente, mmu, kalaka, le majwe go dira letamo le le tla thusang diruiwa mo maubeng. Metsi a dipula a tla ka morwalela o o matla mme a diga lebota leo a sena go nna a le sukunyetsa ka kwa tlase a katolosa matshobana go fitlhela a elela ka phororo e e gakgamatsang. Letamo la bobedi le lone la thubega fela jaaka la ntlha ga ba ga sala go sa bonale fa le neng le le teng.

Tiro ya ga Sebele II e e setseng e le segopodiso tsa puso ya gagwe ke ntlo ya ofisi ya morafe e e neng ya agwa kwa Ntsweng. Mme erile fa motse o fuduga gape Kgosi Kgari a sena go tsena mo bogosing, Mohumagadi

MmaKgosi a sala mo go yone e le yone fela kago ya setho e e emeng mo matlotleng ao a Bakwena.

Maelana le thuto Sebele II ga a a ka a ipateletsa kitso kaga tsamaiso ya yone mme fela a se ka a kgoreletsa baruti ba ba neng ba tsamaisa dikwele, ebong ba Lon-tone le ba Ennyelane. Dikwele di ne di le dinnye di fokola mme le fa go ntse jalo ke tsone di beileng motheo wa barutegi ba bagolo ba Mokwena wa gompieno a ipela-fatsang ka bone. Sebele II o ne a sa itshutshumetse mo dilong tse a sa di tlhaloganyeng le kwa metshamekong ya bana ba dikwele o ne a ka tshogane a bonywe.

Fa e le dikereke tsone a bisa go kgetholola le go supa e a e ratang go gaisa e nngwe. A di tsaya ka go lekana gonne tsoopedi di ne di tlhomilwe ke baetapele ba gagwe.

Leitlho la gagwe le ne le galefetse go bona gore ba-gwebi le barekisi ga ba itirele go rata ka morafe o o sa rutwang sepe, a ila batsietsi ba ba ditlhwatlhwa di tlhotlhorang batho gore ba sale ba tshwana le setlhare se se tlhotlhoregileng matlhare.

Fa go bapisiwa ditiro tse morafe o di dirileng mo malatsing ao kwa ntle ga thuso ya mmuso le madi a a kgobokanyediwang mo difalaneng tsa merafe gompieno, go tla fitlhelwa morafe o ne o lekile go ipaakanyetsa dilo tse di tlhokafalang. Diphetolo tse di nnile motheo wa tse di dirilweng fa morago mme ka tsela eo di thusitse go tsewedisa Bakwena pele mo botshelong. Bosula le tshiamololo e e kailweng ka leina la gagwe di ile tsa phimola tsotlhe tse fa pele ga matlho a baatlhodi. Selo se se se ka sa gakgamatsa ope gonne le fa motho ene a tlhologile a siame, a dule kwa mmoping a itshekile, pelo ya gagwe e na le tshokamelo kwa dilong tse e di idiwang. Moila o na le mmitso o o okang batho ba ba sa o lemo-

gelang, mme le tshiamololo le yone, e dirwa ke batho ba bantsi thata. Bangwe ba e godisa go feta molemo le tshiamo yotlhe mo lefatsheng.

Sebetso se se neng se wetse kgosi le bantlo ba yone e ne e se sekao sa bomadimabe fela, mme ebile e ne e le tshenolelo ya gore dipaka tse ngwana wa motho a tsalelwang mo go tsone di nonofile mo go gakgamatsang, mo dilong tse dingwe tse dintsi, go tlhamalatsa gongwe go sokamisa botshelo ba gagwe. Fa tsamaiso ya tlhabologo ya merafe ya basweu e fapaanang teng le ya merafe ya bantsho, ba merafe e ba tle ba lebele dilo mongwe le mongwe ka fa bagagabo ba dirang ka teng, ka ntlha ya pharologanyo e e mo tebong ya bone. Jaaka go tlhologilwe go farologanywe, go lebelala dilo gongwe ke sewelo mo bathung ba ba sa tswang tshimologong mmo-go. Selo se se kaya gore go latlhisa motho mekgwa le meetlo ya segagabo gotlhelele le go mo apesa meetlo le mekgwa ya seeng, ga go bonolo ka dipaka tsotlhe. Ke ka gonne dilo tse di tswa kgakala le motho mme medi ya tsone e nwetse kwa teng teng ga botshelo ba gagwe.

Go tlhaloganya sentle mathata a pharologanyo e e ka a tlišang, motho o tshwanelwa ke go tsaya matsapa a go ithuta le go tsaya malebela. Go ngamolana ga mekgwa ya merafe go ka nna ga nna sekgopi se segolo mo kakanyong ya motho yo o lekanang go tshela ka ditsela tsoopedi tsa yone merafe e e badilweng e. Go ka mo tlhokisa tlhaloganyo e e itshekileng, go fitlhela batho ba ba sa rateng go ikakanyetsa dilo ba re o dirwa ke bolwetse ba seboko sa tlhogo.

Fa ketsaketsego e e dumelwa e, ekeke e kare motho a leofetse lefatshe ka phoso a itshwarelwa ka a dirisitse boleo ke go tlhoka kitso ya dilo tsa botshelo. Sebele II

ka esi o ne a eme fa gare ga mapharagana a dinaka tsa kgokong, a leka go itumedisa makgamu a mabedi a morafe. Erile ka ntlha ya ditumelano tsa ba ba neng ba mo eteletse pele mo bogosing, a dira molato mo matlhong a badumedi le mororo a ne a sa leofa mo morafeng otlhe. Mo dilong tse dintsi tse a tshwailweng molato ka ntlha ya tsone, o ne a sa farologana le dikgosi tse dingwe. Fela, monwana wa khutso o ne o mo supile, wa kokoanyetsa kgalefo ya badimo mo tlhogong ya gagwe. Gape sebe sa phiri e ntse kgodiso ya gagwe e e thata le ditiragalelo tsa kwa Ntweng ya Ntlha e e tshikhintseng lefatshe kwa megarelong ya lone. A bona dipono tse di neng di sa lebanngwa le ngwana wa motho mme pelo ya gagwe e ne e se ka ke ya tlhoka go nna legofa, go phaphasela le dilo, le go fetoga mo maitsetsepelong a yone.

Ga se ene fela a neng a fetofetoga jaaka mmala wa lebodü gone le bamongongoregedi ba ba ikanneng fa a sa tlhole a tshwanetswe ke magasigasi a setilo sa bogosi, ba ne ba tlhanasela, ba a ja semenogane jaaka basimanyana ba tshameka mo motlhabeng, ba tlhanogela maikano le maikaelelo a bone rure. Mo lebakeng le lekhutshwanyane, ya nna bone ba reng a busiwe go tla go ba busa gape e seng jalo a busediwe go tla go latlhela letlalo mo gae. Pelo ngwanyana e le rure, mme e tlwaetse go bona molemo mo selong se se setseng se e tlogetse le mororo pele se ne se tlhobosegile mo go yone. Molato o mogolo e ne e le go direla mo mabetwakepelung le go dira dilo ka mafega. Yare ope a ise a akanye tse di diragalang, Sebele II a iphitlhela a le kwa sekakeng sa naga e e tlholang e kubueditswe ke dithole tsa metlhaba e e itirang ditotoma ka e budulwa ke diphefo tse di tsogang

kwa botennye ba lewatle le le tlhatswang lebopo la Aferika kwa bophirima.

X. SEBELE II LE GO PALAMELA GHANTSI

Pheto ya borwa e ne e phunyegile e le botlhoko ka e tswa kwa bofelelong ba kgolokwe ya lefatshe la Aferika, teng kwa metso a mawatle a mabedi a a nnetseng go tlhatswa matlhakore a Aferika a rakanelang teng mme a itse go dira pono e e kokoanelwang ke baetedi ba Kapa. Teng koo, merwalela ya mawatle a Intia le Atalantiki e se tshwaraganela foo ka ntwaga e e matlho mahibidu, dikgapatsego tsa metso a teng di itekatekanya le legodimo le se gaufi, modumo wa go thubagana ga tsone o utliwa ke motho a le kgakala. E ne e le botlhoko phefo ya mariga ao mme ekete e tota e tswa kwa lefatshing la morafe wa Barwa o o sa kgatlhegeleng gore go sitwa ke eng. Yone phefo eo, ya rwalela merafe dikgang tsa mafoko a go tshwarwa ga kgosi, mafoko a a tlhonamisang moreetsi.

Sebele a bolola mo Mafikeng ka setimela a patilwe ke bantlo ya gagwe botlhe le balatedi ba palo e e sa feteng botshelela. Ka mafoko a ne a setse a finyeletse le mo ditsebeng tsa Barolong, ba ya go nna mantlo pontlopo kwa bopalamelong ba terena ka go twe fifing go tshwaraganwa ka dikobo. Sa mokanelwa setimela seo mang le mang a eletsa go kopanya matlho lwa bofelo le Mokwena. Bangwe ba ne ba mo itse go le pele mme bontsi bo ne bo tla bo bo mmona lwa ntlha. Se golegile diterokose se ntse seleelelele, se rokwa fetse jaaka sebokolodi se segolo mme tlhogo le leitlho la sone go supile tsela ya

Teemaneng. Erile setsumpa a se ntshetsa botala ba folaga gore se tsamaye matswititswiti a tshikhinyega, a boela kwa morago go le gonnye pele ga a kgoromele-tsegela kwa pele ebile ekete a batla go tshwara setimela ka diatla. Mapodisi a kgalema phetelela mme erile batho ba boela kwa morago bontsi ba naya setimela dikota, ba itshelatshela ka dikgapha tsa dikeledi. Kgomo e ntsho ya mmuso wa ga Puolwe e e tswang Pompei, ya se goga ka mabela tsatsing leo. Sa lelemela ka bonya bo bo gakgamaditseng bontsi boo, se sa lemotshe fa se tshwere se tsamaya mme se timile mokitimetso fela jaaka noga ya tlhware fa e nyobologa mo dikgageng tse e ikgarang mo go tsone, gongwe sefudi se go tweng sekepe fa se tlogela lebopo se gopotse mafatshe a a kgakala. Ga utlwala mekitimetso ya titi-titi! titi-titi! titi-titi! titi-titi; fa ditshipi tsa seporo di rakanelang teng jaaka makotwana a di feta ka fa godimo. Terokoso ya bofelo e fetile e setse e tshwere lebelo le le golwane mme yone e kitimetsa jaaka banyana ba setla mabele ka metshe le kika, ba jesa selo se go tweng ke kankatšhe.

Sa puputla, mosi wa sone o montsho wa lepelela mo godimo ga sone jaaka motshe wa badimo mo loaping. Sa tlolaganya dipaka le masigo sa lala se a rwele ka tlhogo go feta Teemaneng le go tsena De Aar kwa se fetileng sa latlha seporo sa Kapa teng mme sa retologa sa lebagana le letsatsi le phirima se gopotse Jeremane wa Bophirima ba Aferika. Fa se sena go goroga fa a tshwanetseng go fologa teng mosepele wa felela mo sekakeng sa Kgalagadi kwa ba neng ba beetswe go nna teng dingwaga tse dintsi.

Jaaka ba ne ba goletse mo metseng e e farasang batho, ba tlwaetse go bona dilo tsa tlhabologo le go tshela

botshelo bo bo botoka, ba fitlhela jaanong ba rotoletswe matlho ke bodutu le tatlhego ya go tlhoka lekoko. Motho ke phologolo e e tshelang ka lekoko. Go ne go tshwana fela gongwe le gongwe kwa leitlho le neng le lebela teng. Bathibeledi ba ikgomotsa, ba thatafatsa dipelo tsa bone gore di se eletse boiketlo bo ba bo siileng kwa morago. Ba itumela ya ba ya ne ekete ba tla tlwaela botshelo ba bone. Seo e ne e le phoso ka erile go ise go fete lebaka le lelelele bapati ba ga Sebele II ba simolola go lora ditoro tse di ba tlhwaafadisitseng, tsa ba gopotsa bao ba ba tlogetseng kwa morago. Ba akanya ba ga bone ba leta mabele a mahibidu a a seako se kgolokwe, motho a a ne a thubaganya legapu fa fatshe, le re tlere, kgodu e elela le lefatshe, kgotsa makoloi a kgothosela le ditsela a rwele mabele le marotse go isa gae. Bangwe ba gopola letsomo la diphologolo le dinama tsa digwapa tsa diphofu le dikgokong. Bogolo ba gopola basadi le bana ba bone ba ba neng ba fetogile masielana borraabo ba sa ntse ba a ja mabele mo lefatsheng. Yare motlha mongwe go itisitswe motho a phamoga a re, "Mokwena, re tota re tshamekile ka mmu re se banyana, ka go tloga re tlogele bana ba rona kwa morago mme re se na le ka fa re ka utlwang matsogo a bone ka teng. Nna ke bona gore e tla re re tla nna sentle mono boitapolosong re ye go lata bana le basadi ba rona ba tle kwano." Sebele a phatsimisa digalase ka a leba kwa loaping pele ga a bona ka fa a ka mo arabang ka teng mme jaana a mo raya a re, "O bua o bua, ngwana wa ga Setšhele. Mme o ntlhokisa mafoko gonne ga ke itse gore ke eng se se ka go busetsang kwano mathateng a re a bonyeng a."

Mosimane wa Mokwena a supa ka fa go leng bonolo ka teng le ba bangwe ba tlatsa mafoko a gagwe ba bile

ba supa fa ba tla tlisa ba bangwe go tla go ba agisa koo. Ka monokela ba sutlha dikgwa ba lebile golo ba sa go itse mme le ditau tse di garolang batsamai ba sa di tshabe. Mongwe le mongwe wa bone a goroga kwa gae a le mabolelo a thata. Motho a bolela a ba a omeletsa dipoumana kaga mathata a go tlolaganya sekaka. Ba tlotla ka ditau le mangau le dikgokong tse di a neng di re go utlwalela motho ka monko di tle di robaka ditlhare go tla go mo dikaganyetsa le go mo gomela jaaka eketeng di rata go mo tlhasela. Kwa morago le bahumagadi ba lapisiwa ke go kgaogana le batho mme le bone ba bopelelela kwa batho ba leng teng. Sebele II a sala mo kgolegelong ya gagwe a rapelela gore bagolegi ba gagwe ba mo itshwarele ba mmusetse kwa ga gabo e le mothonyana fela wa esemang.

Ga se gore batho ba bangwe ba ne ba se yo mme ka e ne e le ba ba mo letlhakoreng la mmuso go ne go le thata go itopetsa mo go bone gore ba itse maikutlo a gagwe. Ba ne ba ntse ba tshwana fela le bao ba neng ba nnetse go kgobokanya ditshiamololo tsa gagwe. Kwa ntle a gomodiwa ke kopelo ya dinyonyane tse di tshelang mo sekakeng, motshegare a reetse go tsherema ga letsatsi le le menolang ditlhare ka dithito, maitsiboa a a fetisa ka go lelala legodimo le go bona maphatsiphatsi a lone. Molala wa tladi jaaka tsela e e atlhameng o mo gopotse dipata tsa motse wa Mokwena tse a neng a tabogisa dipitse mo go tsone gongwe sefatanaga sa gagwe se se setlha. A bone jaaka dinaledi di fetafetana ka kganyo le kgalalelo ya tsone mme a bo a lemoge fa dingwe tsa tsone di a ne di perepetshega le loapi, di a go kotlomelela kwa go sa itseng ope. Ngwedi e ne e bonesa ka lesedi le legolo ebile e akareditswe ke serwalo sa

kgalalelo, e le kgolokwe jaaka lephutshe le le fa gare ga dipowa.

A nne jalo a akanya tse di diragetseng kwa morago mme bogolo a kgaratlhisiwa mo mogopolong ke gore mophato ole o tla gololwa ke mang go boela kwa gae, gore o tla tewa ke mang leina le le tla o tshwanelang, le o mathame go sa yeng kae. A gopola dirukutlhi tse di itseetseng molao ka tsosi tsa itirela boratwa ke pelo tsa tsone mme ka go dira jalo tsa mo rwesa mekgweleo e se ya gagwe. A akanya dipelo tsa badumedi ba bora-ngwanagwe le baruti le basweu le Bakwena. A bua a le nosi a re, "Dilo tse tsotlhe tse di tlisitswe e seng ke bosula ba me mme ke khutso ya ga rre yo o ntsetseng. Go tulwe tlotla rrago le mmago gonne lefoko la moswi ga le tlolwe e sere gongwe a tlhoka boroko mo pupung ya gagwe. Ke leofetse badimo ba ga Setšhele le Motswasele ka go se reetse ditaolo tsa motsadi wa me. Kana lefatshe le botlhoko jang ka le itse go pitikolola majwe a se magolo, le nne le a konopele kwa le kwa! Ke itigela fa pele ga lona badimo ba boSebele 'a Setšhele fa dinaung tsa lona boKgari le Motswasele ka re, rapelesegang le se dumelele nama le madi a lona gore go latlhegele mo gare ga sekaka. Ke a utlwa jaaka le mpiletsa kwa le leng teng mme nkisang kwa le lona le laditsweng teng kwa mabitleng a borremogolo!"

Motlhanka a utlwa kgosi e bua e le nosi mme ka e le selo se se ilegang a mo itaya molomo a re, "A rre o bua le nna gore ke mo leretse sengwe? Ke fano, mmabatho, fa o mpatla."

Sebele a busa a re, "Nnyaa, ngwana'ga Setšhele, ke ne ke sa ntse ke dira thapelo ya maitsiboa gore ke tle ke kgone go itapolosa sentle. Thapelo ke mothuso wa pelo

e e tlhokang boiketlo le fa mo tlhapeding le mo boitumelong re se ke re bo re e gopola. Tsamaya le wena o ithapelele!”

Gape Sebele a lemoga gore kobo ya nkwe ke sekai le letshwao la gore moeapari ke motlhanka wa batho. A lemoga fa phologolo e go tweng motho e le thata go tlhalogannngwa gonne golo fa dikakanyo tsa yone dikgobokanyeditsweng teng go fitlhegile mo go ba bangwe. Fa motho a ntse a rile tu, ga se gore o didimetse jaaka lentswe gongwe lephutshe. Fa gongwe ka yone nako eo, o ikakanya a tshwaraganye le mmaba wa gagwe ba jesana mmu le lerole, gongwe a šapa go tshelaganya noka e e boteng bo se nang molekanyi. Motho ga a ka ke a nna fela a sa akanye. Ka a iponye molato a ikwa-tlhaya. A robala. Mo go tsogeng mo borokong ba bosigo boo a namologa mo dikobong tsa gagwe a ikutlwa bokoa ba go topetega mmele mme a ngongoregela go tsunyediwa ke setlhabi se se bogale fela jaaka ntlha ya lomao, setlhabi sa dineelelo se se se nang baalafi, se e reng se sena go mo kudupanya, a utlwe ditokolo tsa mmele di tlelwa ke phokolo e e nyemisang mowa. Letsatsi gone motlheng oo le tlhabile le dikanyeditswe ke maru a mantsho a eketeng a pula, le a ne le rotoga le itse go iphitlha eketse mosetsana a tlhabelwa ditlhong ke go lebagana le lekau la gagwe. La dira jalo go fitlhela nako ya dikgomo tsa maradu di ipusa kwa mafulong, di tla di panka ka ntlha ya mabele a a fisiwang ke lebese. Go tlogeng foo, Sebele II a fokolela rure mo ngwageng wa gagwe wa boroba monwana o le mongwe fela a kgao-gantswe le bothitho ba lerato la dipelo tsa bao ba ba neng ba sa bone bosula bope mo pusong ya gagwe le tsa bao ba neng ba mo nyatsa mme ba sa akanye go mo

ngaporolola bogosi. Dikai tsa methalethale tsa tlhagela ba lesika la gagwe gongwe le gongwe kwa ba leng teng; meila e mentsi ya merafe ya iponatsa mo go bone; go ngaa ga dikatse mo masigong le go etsaetsana ga merubisi ga utlwala mo ditsebeng tsa bone go gaisa tsa ba bangwe. Dikai tsotlhe tse di akarediawang ka leina la botlhodi tsa bonwa ke bone pele; ba bona dinaledi tse di megatlagatla di tšorometsega le sebakabaka sa legodimo, ba bone dikgomo tse di tibang ka megatla di robetse mme di dira modumo o eketeng wa mmu o phomesegela mo lebitleng la motho. Sengou sa dintša tsa kgosing sa utlwiwa ke bone pele ga botlhe, ee, rure, meila yotlhe ya ba ipeela pepeneneng. E ne e tle e re kwa ba ntseng teng ba bolelelane dilo tse, mme ba dumalane fa se le teng se se se tla utlwalang golo gongwe.

Sebele II a simolola go tlelwa ke go tlhwaafalela Mokwena le metsana yotlhe ya tikologo ya teng. Ka kgopolo e se na le bokgakala, ya atumetsa dithaba tsa Mokwena mo kakanyong ya gagwe, ya supa methape jaaka e bopeletse e ya kwa nokeng go ya go tima lenyora le le omeletsang magalapa. A bona ka leitlho la mowa lerole la mmu o o boleta le ipopa setsokotswane, se phamolaka megwang, matlhare, ditshitswana le tse dingwe tse di reng di rakana le motho mo tseleng ya soné, di mo golafatse gore go bo go dumelwe fa rure phefo eo e na le batho ba ba tsamayang le yone. Mo borokong a lore ditoro, a lore a amogelwa ke lekoko la borraagwe le borraagwe mogologolwane ka mekete e a iseng a ke a e bone gope mme a gakgamadiwe fela ke go sa boneng bana le basadi ba gagwe le difatlhogo tse a di itseng tsa balatedi ba gagwe. Bonno bo ne bo le bontle bo bo feteletseng, bo le maphatsiphatsi, bo dikanyeditswe ke

kgalalelo ya legodimo. Jaaka motlhophiwa mo boeteledipeleng a lemoga maemo a dilo mabapi le botshelo ba gagwe mme ke gone mo erileng bosa bo sena go apoga le dinonyane di setse di simolotse go kuruetsa ka kopelo ya tsone, a itebaganya le molaodi wa kgaolo eo ya Kgalagadi mme a kopa gore a letlelelwe go ya dingakeng tsa Makgowa tse di kwa Maung, Ngamiland.

Erile Molaodi a tlhatlosetsa matlho fa godimo, a famola dinko mme a rata go itse mabaka a a mmuisang jalo, a fitlhela Sebele II a lebega ka tsela e nngwe e ntšha, e a neng a sa tlhole a e itse, a mo fitlhela a tlhatswegile letlalo, a runne mme a digile kgetsi a sa tlalelwe ke mafoko a a ratang go a bua. Bonolo bo ba mo robaroba ditokololo, ba tlatsa pelo ya gagwe mautlwelobotlhoko mme a mo golola gore a tsamaye ka kagiso. Thulaganyo e ne e le gore a tle a bo a boele gape kwa botshwarong ba gagwe, a ye go leta maitshwarelo kgotsa bokhutlo ba botshelo ba gagwe teng. Le fa go ntse jalo, badimo ba ne ba setse ba feditse dithulaganyo tsa bone ba itse fa 'tsatsing leo a ne a sia kgolegelo ya gagwe la bofelo.

Mo sebatleng sa kampa ya mmuso go ne go rakaletse dijanaga tse dikhunou, dilori tse di ditlhogo ditelele tse di itseng go rabutsa metlhaba ya Kgalagadi. Di ne di kwaraletse ekeke nngwe le nngwe e rapelela gore e se ka ya supiwa go tsaya loeto loo lwa matlhotlhapelo. Ditaola tsa tlhopho tsa wela nngwe mme erile mosimane a e kgomola mo e emeng teng, e ya go ema fa Mokwena a tla e palamelang teng, baereetsi ba utlwa e duma ka mokgwanyana o o sa tlwaelesegang; ba utlwa modumo wa yone o tsokilwe ke dilelo tsa ba ba lelelang Sebele II; ba lemoga gore mokgweetsi le ene o tsamaile fela ka

patelelo. O ne a bonye mo ditorong gore mosepele wa bone e tla nna mosepele o o thata mme ka go fitlhega ga dithulaganyo tsa badimo, a gopola gore gongwe ba tla tlhaselwa ke boramariri, ditau tsa dipowa tsa sekaka, gongwe ba robegelwe ke lori fa gare ga mpa ya lefatshe. Erile e bolola ya sia lekokwana le kokoanye fa e tlogileng teng!

XI. BOKHUTLO LE PHITLHO YA GA SEBELE II

Mo tshimologong ya lobaka lo lo setseng lo umakilwe, monnawe Mosarwa yo a neng a tshwanetse go tsaya setilo sa bogosi a batlwa a ba a tlhobogwa ka a ne a phadimogetse kwa mafatsheng a a kgakala a a koma-komelwang ke monywe wa phororo e go tweng ke Mosi-o-a-thunya, a kgarakgatshega le mafelo a Ngaka Livingstone a neng a a tshwaela lekala la bogosi ba ga gabo mme mo phefong ya lefatshe leo e e fapaanyeng le ya kwa ga gabo, a tlhoka tlamelesego ya mmele mme a lwala a boa kwa teng go se ope o itseng kwa a teng. Jaanong ga batlwa yo a mo kgwesitseng letsele go tshwara morafe wa Bakwena. Mo dipakeng tseo o ne a tsena sekwele kwa lefatsheng la Koloni gaufi le motsana wa King William's Town kwa sekweleng se segolo sa St. Matthew's College mo dikgošopong tsa majwe a a godileng a Amatola teng kwa noka ya Keiskama e simologang teng, e itse go elelela kwa lewatleng la Intia.

A ithwesa morwalo wa go leka go kopanya metse ya Bakwena e e neng e sale e tshela e kgaoganye ka dingwaga tse dintsi. Kgopolo e ne e le gore kopano ya morafe e tla nolofatsa ditiro le tirisanyo ya batho. Go ise go ye

kae mephato ya aga letamo go tla le tshwara bophadi-phadi ba metsi a a elelang le mokgatšha o o lebileng kwa nokeng, ga rengwa lebatla le difofane di neng di tla ne di kotoma mo go lone fa di feta di lebisitse dinko kwa Yorupa gongwe kwa Bokone ba Aferika, dipata tsa epiwa tsa tlhamaladiwa, matsibogo a dikoloi a baakanngwa. Ka bokhutshwane ga tsoga letsoberego fa go tshwanetse gore motse o moša o agiwe gaufi le kgotla e ntšha ya kgosing. Ke teng fa go tlileng ga ferekana megopolo ya batho teng, motho a bontsha kgolagano ya gagwe le tulo e a tsaletsweng mo go yone, a supa lerato le le se nang selekanyo mo mafelong a a a tlwaetseng a ba a kaya kgolagano ya baswi le batshedi ka go ikepelela fa mabiti-tleng a bagolo ba gagwe. Thato ya masope kgotsa manno a bogologolo e supiwa le mo diphologolong tsa naga; ke ka moo baitse go bua ba reng sopeng go a boelwa, go sa boelweng ke maleng. Motho o ne a ikana a ba a bitsa leina la ga Sebele a se gaufi, a ntse a re, "Ga ke nke ke tloga gope, ke ikana motho yo montle a le Ghantsi!" Mme kgakgamatso ya boitimokanyo ba motho ke gore ba ne ba le bantsi ba ba ikanang Sebele mme ebile e le ba lesomo le le neng le tshwaile maina mo phephene-neng ya boikuelo e e neng ya romelwa kwa Mafikeng. Motho kana o phologolo e e boteng jang, e e thata go tlhaloganngwa ke motho!

Mo go lone lobaka leo, dipolelo tse di emisang ditsebe tsa moreetsi di ne di sa tlhokwe mo motsing wa Mokwena. Ga gwsa le motse mafoko a gore Sebele II o bonywe a palame sefofane se dikologa ka ene kwa lebaleng mme motho yo montle a tlhagile ka fensetere ya sone a dumedisa batho kwa tlase ka letsogo la nja le le tshotseng sakatukwi e tshwaanyana. Bangwe ba tlhomamisa fa

a tlhola a ba kwaletse a bolela fa nako ya go boa ga gagwe e setse e atametse thata. Bangwe ba re dikgosana di kgaoganye ka megopolo fa e sa leng a kwala a ikopela maitshwarelo ka pelo e e ikokobeditse, ba bangwe ba re kgetsi ya kgolego ya gagwe o e tlodiseditse kwa moseja go tla a arabana le boramafatla ba lekgotla le la kwa godimodimo kwa Lontone. Bangwe ba bolela fa lekoko la baleleki ba gagwe le thubegile mme bontsi ba lone bo mmatla ka matlho mahibidu. Ee, le bone ba ba neng ba sulafaletse ke puso ya gagwe ba phatlalatsa molemo wa gagwe, ke gore ga tlhokafala ba ba reng o tshwanetse go nnela rure kwa a leng teng. Bosaikanyegeng ba phologolo e e maoto mabedi e e bidiwang motho ba tlhaologa, ba sala bo ntse fa mpepeneneng. Bakwena e ne e se ba ntlha go dira jalo gonne motho gompieno o bua se, e re ka moso a bue sele; a re o rata sele, ga rate sele, mme e re letsatsi le ise le phirime a fetoganye megopolo ya gagwe. Ga tlalatlala mafoko a a reng Sebele II mo boikwatlhaong ba gagwe, o kopile ditlhogo tsa Bakwena go mo kopela maitshwarelo le go rapelela kgolesego ya gagwe.

Ke gone foo fa go tlhoka go tlhaloganya tsamaiso ya dilo ka mokgwa wa basweu ba majatlhapi go tlileng ga itshupa mo lebaleng, ga totobala gore mang le mang yo a ikakanyetsang ka esi a go bone. Gore teleko ya gagwe e nonotshitswe ke boikuelo ba Bakwena ga lebalega; ope a se ka a lemogela fa dikwalo tsa baruti le baemedi ba mmuso di ile tsa mo pinyegetsa jaaka motho yo mmaba a mo rutholang ka thobane a setse a wetse fa fatshe. Ga lebalwa digagapa tsa bagakolodi ba ba mo dirisitseng ka botlhogo e thata ba bile ba ntse ba re kana lefatshe lotlhe le ka fa tlase ga dinao tsa gagwe. Diganka

tse di neng tsa itseela molao mo diatleng tsa tsone le kwa ntle ga ditaelo tsa gagwe tsa tlhajwa ke ditlhong go tsholetsa difatlhogo le go leba dibui mo matlhong.

Kwa merafong ya Gauteng, teng kwa Majwemasweu, makolwane a Setswana a ya seoposengwe mabapi le mafoko a a beilweng ka fa godimo. Makgotlana a agiwa go leka gore a e ne modiga! Ke gore ba itaya magofi mme ba a iteela mo go ba ba se nang thata ya tshenyololo mo go se se setseng se dirilwe.

Fa bolwetsi ba ga Sebele II bo ntse bo totela pele ke fa a rwelwe ke selo se phailega ka ene mo metlhabeng se gopotse kwa dingakeng tsa Maung, Ngamiland. Kgao-lo e ya Tshireletso e ke lengwe la mafatshe a a kileng a bidiwa lebitla la motsamai ka ntlha ya monang o o lomang, o phunye letlalo go itse go kgwela mathe a one a tletseng megare ya bolwetsi ba febere ya malaria. Megare eo e phatlalale le madi jaaka a elela le ditshika tsa mmele, a tlhasele megare e mengwe e e molemo e e humisang madi a batho mme phokolo e simologe ka tsela eo.

Erile kwa tengteng ga dikgwa, kwa motho a sa loreng le fa e le go utlwa ntša e bogola gongwe koko e tonanyana e lela, teng kwa motho a tlhwaafalelang go lebelatlaa-gana kgotsa ntlwana e e ruletsweng ka bojang go kaya bonno ba batho, kwa mogote o budusang motlhaba gore o sale o le molelo mo go ka apewang ka one, kwa go sa fokeng le fa e le phefonyana e e tsiditsana e e eletsegang segolo, Sebele II a kopa gore go engwe, go itapoloswe, a tle a bone go fologa a ikhutsa mo moruting wa setlhare. Mogote wa letsatsi le le neng le tseremela mo godimo ga bone o ne o tlhakanetse le menkgo ya ditshipi tsa lori tse di neng di eša, di nkgā, di batla go nyerologa.

Peterolo e ne e eša ka monkgo o o tlabang dibete, mosi wa semoko o bopeletse kwa morago jaaka wa sefofane sa ntwa fa setlhabilwe ke sa bababa.

Sebele II, morwa wa ntlha wa ga Kealeboga, letlharapa le le ngadileng lefatshe, la golela kwa godimo jaaka thupa ya letlhogela, Sebele, kgomo e a tlhaba, yo dingwaga tsa bokau ba gagwe di kgabisitsweng ke go ya Ntweng e e neng e ruputlaka dipowa tsa Yorupa le Aferika; Sebele wa seopedi, sepalami sa dipitsi tse dikhunou, setswerere sa ditinkane tsa majatlhapi, a bona bokhutlo ba gagwe bo atametse le borraagwe mogolo ba mmiletsa kwa boyabatho, ba ba mo patileng ba sa ba bone. A tlogela lesomo la bakgweetsi mme a rapama ka fa tlase ga moruti wa setlhare. A robala a robalela rure!

Erile ba setse ba lekantse gore jaanong o setse a itapolositse le gore meruti e lelafetse go supa maitsiboa, ya re mosimane a mo tshikhinya mo borokong a tlolela kgakala a kopa gore ba bangwe ba tle go mo sekasekisa Mokwena. Ba atlhama ka kakabalo ba tshwara diledu ba akga diteme jaaka dintša di lapile, ba tshwarwa ke kgakge ya ba ya ne ekete ke batho ba latlhegetswe ke tlhaloganyo. Fa ba sena go diga dibete ba mo kgweeletsa kwa Maung gore gongwe a tle a bolokwe ke kgosi ya teng. Mo kgorogong ya bone ka morwalo oo o o utlwisang botlhoko, kgosi Moremi III wa lefatshe la gooTawana a gakolola gore tlholego le tlwaelo di pateletsa gore kgosi e fitlhwe mo motsing wa yone, kwa tulong e e kgethilweng e go letseng dikgosi tsa pele mo go yone. A ntsha difatanaga tse di tla mo isang kwa lefatsheng la Bakwena. E ne e le tshimologo ya mosepele o mongwe o moleele fa go akanngwa mogote le serepa se se neng

serwelwe ka lori. Go ne go sa ntse go tla ralalwa ditsela tse dingwe tse di bokete tse di metlhaba e lemutsa. Nako ya ngwaga yone e ne e le ka kgwedi ya ntlha fa dipone di sena go tima mo lefatsheng lotlhe la Yorupa mme loapi lo tletse difofane tse di rweleng marumo a a thunyang. Lefatshe le ne le le mo tshimologong ya Ntwa ya lone ya bobedi.

Bakwena ba ne ba gasame le naga bangwe ba ile go leta go phaila ga pula kwa nageng gore e tle e re kgogola moko e na ba itse go thelela dipeo beng ba dikgomo ba sa ntse ba le kwa magaeng. Bangwe ba ne ba le mo masimong ba sa ntse ba khuraganye le mabele a ngwaga o o fetileng mme ba sa itse se ba ka a rorang ka sone. Bontsi bo ne bo phuthaganetse kwa gae, go jewa go nowa menontsha ya mabele a maša. Dipata di ne di le mešatošato ya metlhala ya dikoloi tse di isang mabele le marotse kwa gae. Kwa mafelong a a rileng, makolwane a ne a kamaletse a itshidilela go ya Ntweng, ba a ne ba gatela kwa, ba phetsoge ba gadimele kwa, ba ruthe lefatshe ka ditlhako jaaka eketeng go gata motho a le mongwe fela. Ba ne ba a ša dipelo ka ba tlhwaafaletse go sia Aferika Borwa go ya go kamparana le baba mo dipoweng tsa Egepeto yo Morwa Motho a goletseng mo go ene. Gape ba ne ba rata go tshelela ka kwa Ithali le kwa Yorupa le go ya go fitlha kwa boEnnyelane.

Selemo sa ngwaga oo se ne se dumadumisitse Bakwena ka mogote le leuba le go gailega ga leruo la bone. Metsi a kgala mo madibeng a a agileng dinoga tsa dipitikwe, madiba a a neng a se ke a ba a kgala le fa ebile letsatsi le ne le ka menola ditlhare ka medi. Baroka ba pula ba kile ba itlhomamisa fa ba ka e nesa ba ba tlhobosa ba re pula e teng mo marung mme se teng sengwe se se e

k ganetseng se ba rileng ba tshaba go se bala ka leina. Kwa sephiring ba ne ba re pula e k ganetswe ke selelo sa ga Sebele II.

Molaetsa wa mogala wa phefo wa romelwa go tswa Maung go ya dikgatlhong tsotlhe tsa Tshireletso kwa o ileng wa fetelediwa, wa tlalatladiwa le metse teng. Leina la "Sebele" ka le ne le itsiwe kae le kae leso la gagwe la nna mo dipounameng tsa batho. Bamorati ba tshologa matshediso ba lebile kwa motseng wa ga Setšhele. Tiko-logong ya Mokwena yotlhe ga tsoga moferefere wa namane e tona fa go utlwala mafoko a go tlhokafala ga gagwe. Letsatsi e ne e le la Tshipi go phuthaganetswe kwa matlung a kobamelolo fa morongwi yo o pelo e thata a tla go kokota dikgorwana tsa dikereke le go bua a sa tshabe, "Ke romilwe go tla go bolelela moruti le phuthago gore tatola ya ga Sebele yo o kwa Ghantsi e gorogile le gore dilori tse di tlišang setopo sa gagwe di setse di le gaufi le motse wa ga rraagwe!" Erile moreetsi a sa ntse a bula molomo gore, "Nnaha monna wa re o a bo o bua mafoko a a ntseng jang," morongwi a retologa a tswa ka kgoro go ya go itsise ba bangwe.

Thero ya putlaganngwa ka bogare ke tatolo e e ntseng jalo. Re ka re thero ya ema teng foo gonne erile kitsiso e sena go dirwa, selelo sa kuruetsa mo dikerekeng, ga lelwa sekgapha sa selelo, motho a tlhokofalets a dipelo tsa ba bangwe rure kaalela a buabua, a ntsha botlhoko ka 'tlhaa. Ba bangwe ba ne ba idibala, ba tshelwa metsi gore dipelo tse di emisitsweng ke letshogo di tle di simolole di betse gape, banna bone ba swela ka kwa teng jaaka nku e bolawa. A lelelwa le ke bone babolai ba gagwe mme selo se go tweng motho sa supa bosaitsegeng ba sone. Fa go neng go ka solofelwa boitumelelo ba go

khutla ga gagwe le go bina ka megatla gonne mokaloba a sule, ga nna baledi ba ba matlho mahibidu. Molapo wa botshelo wa elelela kwa kgosing kwa popelelo ya phitlho e ne e tla simolola teng. Erile go sa ntse gore tsoko-tsoko, batho ba phuthega, ditlhogo tsa bo di dumalana gore a ye go robadiwa mmogo le borraagwe kwa motsing o o kwa Ntsweng teng kwa le mo tlhabe-tseng le sa siama teng, mo malatsing a puso ya gagwe.

Bontsintsi bo bo neng bo phuthaganetse go mo fitlha bo ne bo feta gantsintsi boo bo neng bo phuthegetse go utlwa ditiragalelo tsa gagwe sebaka sa a tshwaretse go tlhokisa batho bangwe itapoloso le kgololesego ya mowa; bo ne bo feta ba peo ya ga monnawe mo setilong sa puso, bo feta tsotlhe tse dikgolo tse di neng di kile tsa epiwa mo lefatsheng la Bakwena ba bantshonyana!

Diketekete tse di umakilweng tsa sala dilori, dimotokara, ditonki, dimmaesekele, morago. Popelelo ya nna teleletelele mo pateng ya dimmaele tse nne go ya go fitlha kwa Ntsweng. Ya lepelela le motsopodia wa tsela eo, fa gongwe e ne e kwetoga mo pata e palamang makgabana teng, fa gongwe e nyelele mo go leng mokgatšha teng mme mo gongwe e popomale jaaka noga ya tlhware mo godimo ga lejwe. Popelelo eo e ne e itsomaka le pata. Mo e ikgatang teng e tsenelela kwa mpeng ya majwe, modumo wa batho ba ba buang ba sebaseba o se ke o utlwale bobe mme fa pata e khutlogang teng, e ragela kwa ntle ga lejwe, gone modumo wa bone o oketsege. Lerole la thiba ya ba ya ne ekete go na le selei se se gogwang fa pele ga bone. Go diya nako ba tsamaya ba opela ditshetla tsa dikopelo tsa dikereke, mantswe a bone a utlwala a golora a hehesela jaaka a batho ba ba tlalelwang ke pelo. Mantswe ao a gwsa le mekgwatha ya

dithaba tsa Mokwena a ba a ya go felela ka kwa nokeng, a thibelwa ke mehapha ya majwe a mangwe a a bapileng le yone noka. Mo go neng go dula bodutu le tidimalo ka dingwaga tse di batlileng di roba monwana o le mongwe fela, ga utlwala mantswe a botshelo. Dithaba tsa Ntsweng tsa neelelana ka mantswe a Bakwena, ditshwene tse di agileng mo go one tsa sia lepotlapotla tsa ba tsa ya go kganelwa ke mawa a a okametseng logaga lwa ga Kobokwe. Tsa ema, ka di bona gore go tlolela kwa tlase ke loso lo lo se nang boakanngo. Tshwene sehutsana ya utlwiwa e kgalema phetelela e ngongoregela modumo o o kalo. Meruti e ne e lelafetse, letsatsi le lepeletse go ya ntlheng tsa makhubu a bophirima.

Erile pele ga gore a ladiwe mo phupung ya gagwe morafe wa bopelela go bona sefatlhogo sa gagwe, matswititswiti a tsibikela jaaka more o o remilweng medi, mme o o tsibikediwang ke phefo. Ga thunya selelo se se farologanyeng le seo se neng se utlwetse mo mesong ya letsatsi leo, ga utlwala selelo sa bogalaka, se se tlhokofatsang dipelo tsa bautlwi. Sa tlhakatlhakana le sefela sa kereke se go neng go iketlilwe ka sone go ntse go twe:

“Botshelo bokhutshwane

Ba mono lefatsheng;

Mme ja go nnela rure

Bo kwa legodimong.”

Mmakgosi ebong Phetogo o ne a thubegile pelo ya motsadi mme a tshegediwa gore e nne ene wa ntlha go mmona. A mmona a setse a bile a mo itsile fa e le one madi a gagwe, Sebele. Pelo ya gagwe e e geletseng madi a e tshwara gore e se ka ya itirela boithatelo ba yone ka ene. Ba ba mmonyeng ba boela kwa morago mme ba ba

eleditseng go mo iponela ba kgoromeletsa ba bangwe kwa pele mme botlhe ba gosomana jaaka mmu wa sediba gongwe mmu wa totoma ya mokoti, mapodisi a ba a kgalema a re, "Iketleng, Bakwena, le tla fiwa sebaka go mo iponela lotlhe!" Mo go fapafapaaneng moo ga utlwala mantswe a ba ba lelang a re, yo ba mo re tliseditsweng ga se ene kgomo e a tlhaba, yo a tlholetseng ditšhaba go falala, ba re ke Mokwerekwere osele. Ba fapaana, ba ganetsana ba ganetsanela rure, Bakwena, go tla go fitlhela motlheng ono! Le fa a bile a fitlhilwe mo phupung e e bapisitsweng le tsa badimo ba gagwe, le fa a ile phupu ya gagwe ya ba ya nna ya gatakwa ke dikgomo tsa Mokwena jaaka mokgwa, tumo ya gore ene ga a aswa ya nna ya golela pele. Ga ijesiwa dijo tsa ditoro ga twe e tla re motlha mongwe a boe go tla go tshedisana le Bakwena go setse go itshwarelanywe ditlolo tsotlhe le boipusolisetso bo sa gopolwe ke ope.

Dikakanyo tseo tsa etsaetsisa megopolo ya Bakwena ka ba bangwe ba tshaba go akanya maswabi a a ka bonwang mo sefatlhogomg sa gagwe go fitlhela ba mo tlhanogetse ba bile ba tlogile mo mannong a ba beileng one. Molelo wa tsholofelo wa tuka mo dipelong tsa batho ba gopola motlhang a tla ba tlotlelang kaga botshelo ba gagwe kwa sekakeng.

Fa e le botshelo o ne a bo ithutile go gaisa botlhe ka a ne a bo bonye mo dipogong le matlhokung a gagwe; a iponye a kokoanetswe ke Bakwena mme kwa morago a setse a eme a le esi jaaka more wa dipowa. Go ne go se ope yo o pelokgale jaaka tau go ineela go swela fa tlase ga gagwe.

XII. DIKAI TSA MAKUBUKUBU

Thuto e loso lwa ga Sebele II lo e rutileng batho ke e kgolo e e ranolang gore mokgwa ke namane e tona ya selo, e e fetogang ka bonya bo bo sa lemosengeng. Mokgwa ke one botshelo ba motho mme yo a ikepeng mo go one a sa o emisetse ka sepe, o tla iphitlhela a se na se a ka itshwarelelang ka sone fa morwalela wa molapo wa mathata a lefatshe o mo hupetsa. Mokgwa ke tlhale e e rokaganyang botlhe ba ba dirang morafe mme jaaka botshelo bo boša bo itshenolela batho, mekgwa e mosola wa yone o sa bonaleng sentle e siametswe ke go sutelediwa kwa morago mme manno a yone a tsewe ke e meša e e thusang go natetsha botshelo bo boša. Gape, loso loo lo bonesetsa mongwe le mongwe gore kgosi ke kgosi ka morafe, le gore mafoko ke a pele, a morago ke dithuthuntshwane. Ba bangwe ba tle ba re, "Lefoko ga le boe, go boa monwana." Le ruta gore go molemo go akanya bofelelo ba sengwe le sengwe se re se dirang mo bakaulengweng ba rona. Fa e le motho ene, le supa gore ke sebopiwa se se marara, se se boteng jaaka bodiba ka gobo ga go na ope yo a ka reng o itse maikaelelo a sone le go tlhatlologana ga malatsi a ngwaga. Kaga lerato le letlhoo di tlhaga e le dilo tse di tlhokang sebopego sa tota mme di tshwana fela le mmuwane o re tsogang o thibile o re kgaogantse le lesedi la letsatsi mme ere go ise go ye gope, o phatlalale e ba e ne eketse ga o ise o ke o nne teng. Barata motho ba kana ka bamotlhoi mme ebile gape pelo e itse go latlha nama ya mong. Phatlalatsa

e dirilwe ya gore ntlha ya kgosi e iwa ke Modimo. Motho ke seagi le sesinyolodi, o bopetswe mo setshwanong sa Mmopi le mororo a ile a bapala tshokamelo ya kwa go direng bosula ntswa a dule badimong a itshepile, a se na le fa e le selabe sepe le boleo a sa itse gore bo na le monate mongwe o o okang ba ba se nang boitshoko. Mo lefatsheng o fitlhile a sokasokiwa ke dilo tsa lone tse dintsi.

Lephata la thuto ya loso lwa ga Sebele II ke gore morafe mongwe le mongwe o na le tsamaiso ya dilo tsa botshelo e e o lebaganyeng mme e gongwe e se ka keng ya siamela morafe o mongwe. Go sala morago boikuelo ba Sekgowa ga go a ka ga otlhaya ene moleofi fela mme bogolo go utlwisitse baotlhai botlhoko. Ka molao wa Bakwena kgosi e e sa buseng ka tshwanelo e ne e tlosiwa mo maemong a yone ka bosetlhogo bo bo se ka keng ba dumelelwa ke melao ya tlhabologo ya gompieno, mme teleko e ne e se yone fela tsela e ba ka beng ba ikimolotse ka yone. Ga go na bosupi ba gore motho fa morafe o mo itatotse ka puso a ka nna le go ipatelela mo go one: kgosi ke kgosi ka batho.

Go babusi thuto e kaya molemo o o tlang le tirisano ya ka metlha le botlhale ba go botsa tsela ya botshelo mo go ba ba sa bolong go e tsamaya, ebong diputswa, banna bagolo ba melao le mekgwa ya maloba e ka nnang ya utlwalelwa ka bone. Diphatsa tsa go tseela dikgakololo tsa makawana kwa godimo, go golora le dipolelo tsa bone tse di batlang tlhabologo gore e fitlhe mo lobakeng lo lokhutshwane, di bonwa ke mang le mang. Madi a bannye a bela ka pela; sengwe le sengwe se ba se akanyang setshwanetse sa diragala e seng jalo ba tla hutsafala thata thata. Dipelo tsa bagolo di tebetse, di wole ka ba

sa bolo go bona dilo tsa lefatshe, ba nna boitumelong le seelong. Tota puso e e eletsegang ke e nayang mongwe le mongwe sebaka sa go ntsha maikutlo a gagwe jaaka sebopiwa se se gololegileng.

Basweu ba baruti le balaodi le bagwebi mo dikarolong tsa tse baagi ba tsone e leng bantsho ba ne ba lemoga fa mekgwa ya tlholego ya merafe e e busiwang e le thata go fetolwa, e gana go tlhakanngwa le meetlo ya merafe e e tswang boseja bole ba mawatle. Ba ne ba lemoga gore bogosi bo a tsalelwa, ga bo sianelwe le gone ga bo abelanwe; fa e le bangwe, ba ithutile lefoko la Motswana le le tlang le buiwe mo go yo o sa bolong gonna a leofa mme a itshwarelwa fa a iponye molato; lefoko la re mosito wa phuti o tsosiwa ke o o letseng, e le go tewa gore motho o tle a nne a itshwarelwe gantsinyana gore e tle e re fa a ntse a phegeletse mo melatung, kwatlhao e tle e kakaretse ditlolo tsa gagwe tsa pele. Ba ba neng ba nnile pelotelele le Mokwena bone ba ne ba itse gore molato e ne e se wa bone gonne ga twe phuku fa a le maiphukutlho mabe, o tle a iphatlhe ka lefuka la gagwe.

Thuto e e ka umakwang la bofelo ke gore motho ke setshedi se se mararaanyane. Kgopolo ya sone ke sengwe se se se nang popego e e nnelang rure mme e fetofetogang jaaka leru le lesweu le le bonwang le matalaganye le loapi lo lo bududu. Le ka nna la ipopapopa sengwe le sengwe, la itira khudu gongwe seatla, gongwe setlhare gonwe thotana e e medileng ditlhare tse ditelele. Fa gongwe le tle le ipope dithaba tse dikgaogantsweng ke mekgatšha e e boteng. Kgopolo e fetoga gantsi go ya le dilo tseo motho a di lebileng mme tse di tsamaisang dikakanyo tsa gagwe. Bakwena le bone ba ne ba fetola dikgopolo tsa bone jalo gonne ba ne ba lebile dilo tsa

mefuta di le dintsi. Gape gape, motho o na le thato ya dilo tse a tlwaelanyeng natso le fa di bile di sa thuse tswelelo pele ya gagwe ka sepe. Seo ke ka fa motho a bopilweng ka teng. Ga a rate petogo bogolo jang mo botshelong ba gagwe le mo meetlong ya segagabo mme ga go na sepe se a se tlotlileng go feta kgololesego ya mowa le go ikakanyetsa dilo. Motho, yo a leng monnye go se gonene mo baengeleng, ke phologolo e e filweng mpho ya tlhaloganyo, ke gore, nonofo ya go itshiamisetsa diphetogo tsa botshelo. Sa bobedi, o filwe neo e e mo farologanyang le diphologolo tsa naga ebong go bua, go dirisa medumo e e bidiwang puo mme e e tlhalo-ganngwang ke ditshedi tsa lesika la gagwe. Tlhaloganyo ya motho e gola ka bonya le go gola ga mmele wa gagwe mme e fitlha nonofong ya yone e e tletseng mo sebakeng sa dingwaga tsa lesome le borataro go isa go lesome le boroba menwana e le mebedi. Ga se gore morago ga moo motho ga na tlhaloganyo mme ke gore o dirisa kitso ya dilo tsa botshelo e a setseng a e kgobokantse. O dirisa tlwaelo le malebela a a tsereng mo bagolung ba gagwe.

Babadi ba gakololwa gore lekwalo le ga le a kwalelwa go nyatsa kampo go tshwaya diphoso mme mokwadi maikaelelo a gagwe ke gore bagagabo ba nne botlhale jaaka noga, matsetseleko jaaka lephoi; ba latole boammaarure mo go reng mokgwa mongwe le mongwe o o fapaanyeng le wa basweu gongwe baruti ba bone o supa bohaitane. Nnete ke gore mokgwa ga se mokgabo; mongwe le mongwe o na le tiro e kgolo e o e direlang morafe. Ga go ganelwe gore jaaka dinako di ntse di katologana mengwe mekgwa ga e tlhokafale mo matshelong a batho. Go tlhomamisega gore mongwe le mongwe o o fedisiwang o tshwanetse wa emisediwa ka o moša

o o lebanyeng dinako tse go tshelwang mo go tsone.

Pele ga kgorogo ya Tumelo ya Sekeresete, thupo e ne e na le molemo o e thusang ka one; e ne e le sekwele se makawana le makgarebane a se yang go ya go neelwa diphiri tsa botshelo ba bao ba setseng ba fitlhile mo maemong a bogodi. Kgakgamatso e kgolo ka ga thupo ke gore ga se selo se se neng se itsiwe mo bantshung ba Aferika Borwa fela, mme ke moetlo o o neng o aname le lefatshe jaaka go rutwa kaga one mo lekwalong la Beibile e e Boitshepo. Merafe e e tlabologileng dikete tsa dingwaga pele ga Batswana e ganeletse mo mokgweng oo mme le bone basweu ga ba dumalane mo go kayeng maswe ga mekgwa e mentsi ya bantsho. Yo o latlhang thupo ka ntlha ya go latela thuto ya sekwele, le ene o ntse o a rupa ka mokgwa wa thupo ya Sekgowa mme yo o ganang mekgwa eo e mebedi ya thuthuntsho ga se motho wa mmannete, ke phologolo e e dulang mo gae. Dintwa tse dintsi tse di lolweng mo dipoweng tsa Yorupa ka ntlha ya dipatelelo tsa mekgwa ya tumelo, makubukubu a a kileng a apesa Ennyelane, a ba a siisa MaFora mo lefatshing la bone, a ratile batho ba lefatshe gore motho ke phologolo mme o dule badimong a iphotlhere mmeding mme a gololesegile gore a gole ka fa nama le mowa wa gagwe di dirilweng ke Mmopi ka teng. Motho ke phologolo e e busiwang le mororo e na le ditshwanelo tsa yone mo botshelong. Nngwe ya ditshwanelo tse ke kgololesego ya kobamelo, ke kgololesego ya go itlhophela se a tla se obamelang le mokgwa o a tla rapelang badimo ba gagwe ka one.

Tsela e Sebele II a neng a e tsamaya mo pusong ya morafe wa Bakwena, e tlile ya simolola go pitlagana fa a nyelelelwa ke kgalemelo go thaka tsa kgosing tse di

neng di itirela kwa ntle ga taelo ya gagwe, di thubaka mo masigong di tabogisa banna le makau a a neng a setse a ineetse mo Tumelong ya Sekeresete gonne di rata go ba isa bogwereng ka thata. Barongwi ba itaya bagani ka titeo e e lebisang phupung, go utlwisa mmele botlhoko ba bogalaka le go hutsafatsa mowa wa bone go ya le-sung. Matlho a ditlhaloganyo tsa bone a ne a bipilwe ke leru la tlhokakitso ya gore se morongwi wa kgosi a se dirang ka go ikgotlha ka taelo ya kgosi ga se bofe ene ka esi; se bofa le yone kgosi maoto le mabogo mme se ka nna sa e latlhela kwa lefifing le le kwa ntlhe kwa go nnang selelo le khuranyo ya meno teng.

Melato e mentsi e e kgobokantseng magala mo tlh-gong ya ga Sebele II e ne e le ditshiamololo tsa rona batho ba gagwe, e le maungo a go mo tlhotlheletsa ga rona fa e khutshwanyane pelo e mmetile, a šobola gore lentswe la gagwe le utlwale le gagautlega mo lekgotleng le ba le ya go felela kwa ditlhoweng tsa dithaba tsa Mokwena, mo kgošopong ya majwe a ga Moruakgomo wa ditso tsa Bakwena. E ne e le ka melato ya bao ba rona erileng a budulalela go tsubutletse Mokgalagatsana kgotsa khutsanyana e e se nang batho, yare boemong ba go tsereganya ra kuketsa molelo re o bona o batla go peperetla, wa kakola banna ditedu basimane wa ba budusa memo, wa ba tlatsatlatsa dipala mo maotung. Kwena e e mmele o apesitsweng ke dikaketla tsa ma-kgape, e e mogatla o lethimotsa o e reng go itaya ntša e ngae boo e putlilweng mokwatla ke tshwene sehutsana, Kwena e e meno a di kekerepe, e e dinko di kgonang go hema le fa ebile molomo wa yone o tletse, kgomo ya madiba a a boteng ya timelelwa ke go thuma mo metsing ka ntlha ya botlhogoethata ba batho. Motho seakanyi

mme ka dipaka tse dingwe o tle a fitlhele pelo e rile sire, tlhaloganyo e gana go dirisiwa. Lefoko la Motswana la re, kgosi thipana e sega molootsi, go tewa gore lentswe la yone le agelwa mosakana.

A polelo e e nne sekao mo go mang le mang yo o ratang tshedisano e e molemo; e balwe ke bagolo le babotlana ba tle ba itse fa tefo e le ya mongwe le mongwe mme maitshwarelo a tswa kwa Modimong; e tlhotlhwe jaaka bojalwa fa bo kgaoganngwa le moroko wa bone mme tsina e gecelelwa bo dinkgwaneng tse dikhunwana tse di bitsang monna a le kgakala, di mo medise mathe gangwe le gape fa a gopola botšarrana ba ga thabisa-digokgo yo di mo tshotseng.

Dikwalo tsa Setswana tse di bidiwang tsa ditso di sisimologile polelo ya tshwaro le loso lwa ga Sebele II gonne bakwadi ba akanya gore phatlalatso ya mafoko ao e ka dira khuduego mo meweng ya batho. Ga go na sepe se se leng kgakala le boammaarure go gaise seo. Se ileng se a bo se ile, lesilo ke moselatedi. Ditso tsa lefatshe ga di a direlwa go tlhopha mafoko a a itumedisang mo go a a ngomolang pelo; di bolela boammaarure fela jaaka bo ntse mme go dira jalo ke gore batho ba tle ba ithute, ba tseele malebela mo go ba ba ileng gonne ga twe tsela e bodiwa mo go ba ba e itseng. Le Motlotlegi, Morena A. Sillery mo lekwalong la gagwe la ditso tsa Tshireletso o ganne go ferelela mo mafokong a teleko ya ga Sebele II mo bogosing ba gagwe a re motlha mongwe polelo ya gagwe a ka tla ya putsaputsisa batho dikeledi. Nna ka re e tla bo e se batho ba sepe ba ba ilang kumako ya seileng. Lekwalo le ke matshediso go Bakwena ba ba ipolaileng ka diatla ka go fuduakanya mekgwa ya basweu le ya bantsho mme ba sa itse kwa

bofelelo ba se seša se ba se dirang bo tla nnang teng. Ga go ganediwe gore kgololesego ya motho e ne e le mo diphatseng mme gape ke nnete gore ga twe ntwā kgolo ke ya molomo.

Merafe e mengwe ya Sesotho, masika a Setswana sa dikgomo, e na le dipolelo tse di sisimosang mmele go gaisa eno mme di bolelwa ka kgololesego gonne di na le thuto ya botlhokwa e e tshwanetseng go tshegediwa. Thuto eo e aname le lefatshe mme e ama botshelo ba mongwe le mongwe yo o ipitsang ka nngwe ya dipholo-golo tse di binwang ke Batswana; se se jeleng rre, le nna ngwana se tla nja.

Ditso tse di tla senola boammaarure bo bo tshwane-tseng go itsiwe gore le mororo bogosi ba Mokwena wa dintwa tsa dipowa tsa Fora bo ne ba senngwa ke dinako tse a tshedileng mo go tsone, le bone bo itsenyeditse tsojane, ke gore, bo dirile sengwenyana go tsweledisa morafe kwa pele. E ne e le ka nako ya bone fa barutabana ba ba ntseng jaaka Morolong, rre, Motlotlegi J. W. S. Thubisi wa Thaba 'Nchu a ralala dipowa tsa Foreisetata, a bapa le sekaka sa Kgalagadi go ya go fitlha kwa Mokwena le go nna mogokgo wa sekwele sa kereke ya Tšhatšhe ya ga Paulose Moitshepi. Ka yone nako eo Moruti Rara Firkins yo a itsegeng kwa Foreisetata o ne a tla go tsamaisa thero ya mmopelelo, a rera mo mebileng jaaka boJahane wa Mokolobetsi. Borre W. Petsana le ntsalae, Tshwene ya maikgoletsa le ditlhare, S. M. W. Peme, segagapa sa pina ya sekwele ba fitlhile ka dinako tsa ga kgomo e a tlhaba, ba fitlhela thuto e ne e tshwerwe ke dinatla boMoruti S. B. Mabodla, I. B. Sekgwa, boMalome RaTomase Baruti Kgosidintsi yo le gompieno ke iseng ke le bale monate wa sekwele sa gagwe kwa

Ntsweng. Waai, kana ke itapisetsang go nna ke ba kolo-konya boo ke ka ba bala ka ba fetsa? Ra re puso eo e ne ya nna le dinako tsa menyaka le thamo le kgoro le meduduetso. Banna ba kile ba utlwala ba tshwere dikoma ba di gamolela mo ditedung, ba di tlhafuna ba sa opelele kwa ntle; 'tlhako tsa mpheetshane tsa lela mo lebaleng fa makolwane a ruputletsa lefatshe, a yela gongwe, a a ne a rakanyetsa motlhabeledi a tseela pina eo fa godimo.

Motho yo o sa tlhaloganyeng tlhaloso ya bophelo kgotsa botshelo a ka gopola gore ke baka dipina tse gobane ke tlotlile dilo tsa lefifi la ga Ntshwarela Ngwana. Nnyaa, ke golola thutlwa le maroo gonne ke itse gore fa motho a opela dipina tse di mo mading a gagwe, tse di tshikhinyang pelo le mmele otlhe, o opela a bine ka boitumelo le ipelo e e tletseng. Fa a opela dipina tsa batho ba sele, le fa a bile a gakolotswe gore a itshegise go supa monate, ga go ka ke ga tshwana le fa a tshwere sesagagwe. Meetlo ya ga gabo motho le mekgwa ya bone go tshwana le motshwedi o setlhatsana se se lemilweng fa thoko ga noka, se inneng medi ya sone mo go one. Ke motheo o o thata o o thusang go nonotsha dikgakgamatso tse a nang le go di dira go tla a tlogela lefatshe le humisitswe ke ditiro tsa gagwe.

“Ke busa tsebe ya bofelo ya lekwalo la mosimane wa Mokwena; ke a e busa, le fa ke itse gore ga ke a bua sepe se se kae ka ga gago, wena Sebele II jaaka o ntebile jalo, o le koo magodimong. Ee, koo ponong ya borragomogolo le borrago ba ba setseng ba go lebaletse mo go tsotlhe tse o neng o ba betisitse dipelo ka tsone, ba ba ba go kgwa manga, ba go hularela gore o bone fela dikota tsa bone mme jalo ba go tlholela madimabe, ba go hutsa

go oketsa khutso e rrago a neng a go hutsa ka yone mo kgalefong ya gagwe ya bogosi mogang o ikanetseng gore ga o ke o tlhole o boela kwa sekweleng sa Moeding, o bo o gana le go romelwa kwa Lovedale. Seratwa ke pelo ya gago se ne se bololetse teng koo, ke raya motho yo o bontle bo neng bo lepalepanye le monate wa leina la gagwe, Tlhalefang, mmabatho yo o meno maswaana-swaana a tshwanelang matlho a dikgolokwe-kgolokwe a a lakaselang lerato le pelonomi!"

"Kwa ntle ga go ipateletsa mafokwana a a kwadilweng a ke segopotso fela eseng kakaretso ya botshelo ba gago botlhe ka gonne ditshetla dingwe tsa bone di ne di ka itsiwe ke ba ba neng ba tshela le wena kwa dikomponeng tsa Gauteng kwa le neng le tle le lebelele mmu o o tswang kwa maleng a lefatshe o koelelwa go dira ditotoma tse eketeng dithaba. Tshetla e kgolo ke ya fa o le kwa sekakeng sa Kgalagadi o lebile go phirima le go tlhaba ga letsatsi lengwe le lengwe."

"Jaaka modisa, o phatlalaletswa ke letsomane ka ntata ya melato e e seng ya ka bomo, gonne e dule mo bokgopong ba pelo e e sokamisitsweng ke botshelo bo o goletseng mo go bone le matshwenyego a o rileng ka re o ithobelela dikgonyana mo ditseng mme a nna a i-tshukunyetsa mo go wena."

"O ne o se kgosi ya ntlha go nna o tswerenya ba ba go fedisitseng pelo gongwe go utlwiswa botlhoko maikutlo a ba ba sa dirang thato ya gago. O tlhokile basiamisi ba diganka ba ba itseng go nolofatsa pelo ya bogosi, jaaka ba ba kileng ba tshwara tau ka mangana fa Tšhaka, kgosi e kgolo ya ga Zulu, e ne e gaila morafe ka bosetlhogo bo bo sisimosang mmele gore bo tseise mmagwe tsela ya loso go ya kwa legodimong. Wa tlhoka

diswapelo tse di ka go botsang gore, mme fa o bolaya morafe o le kana o o fetsa jaana, wa re o tla busa bomang, Sebele!”

Phuthagana tsebe ya bofelo ya lekwalo la motho a itse go ema, Sebele II; phuthagana re didimalele masi-sapelo le mathata a a kileng a wela kgaolo ya Kweneng. Lokwalonyana lo lo tla nnela go bapisiwa le la botshelo ba ga monkane 'a gagwe la setlhommo sa *Kgosi Isang Pilane*, sethubaki sa ga Lentswe 'a Kgafela! Tsoopedi di tla bapololana le phetolelo ya ditsuatsue tsa bogosi ba moseja, Ennyelane, mo tshamekong ya *Kgosi Henry wa Bone*.

Nnyaa, tlhe, ga re ke digetse; ke sitisiwa ke phefonyana ya bosigo, e e aroganyang bosigo le masa. Ke utlwa le lešalaba la dikoko, boselela-ka-mogatla, mme matlho a me a imelwa ke dintshi, a a tswalega go robala, mme fa Mothati a laotse ke tla tsoga ke kwala bo sele, dinonyane di galaletsa Mmopi di dumedisa moso le botshelo.

Bokhutlo.

BOOKS PUBLISHED BY VAN SCHAIK IN
SETSWANA

BUKA YA GO BUISA

BY

P. LESEYANE

A SERIES OF SCHOOL READERS
FOR STANDARDS I TO VI

MOREMOGOLO

WA MOTHO

BY

P. LESEYANE

*THESE AND ALL OTHER BANTU BOOKS ARE
OBTAINABLE, FROM*

VAN SCHAIK'S BOOKSTORE
P.O. BOX 724 PRETORIA